

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1918.

Andra kammaren.

Nr 29.

Lördagen den 16 mars, e. m.

Kl. 7 e. m.

Fortsetttes det på förmiddagen började sammanträdet.

§ 1.

Till avgörande förelåg nu statsutskottets utlåtande, nr 4 A, angående regleringen av utgifterna under riksstatens för år 1919 fjärde huvudtitel, innefattande anslagen till lantförsvarsdepartementet.

Sedan herr talmannen anmält ärendet till handläggning, begärdes ordet av

Herr Eriksson i Grängesberg som yttrade: Herr talman! Jag tillåter mig hemställa att såväl betänkandet nr 4 A som betänkandet nr 4 B, föredragas punktvis, att endast kantrubrikerna uppläsas och att utskottets hemställan uppläses endast när det föreligger reservation eller när någon av kammarens ledamöter sådant begär.

Denna hemställan bifölls av kammaren.

Efter föredragning av *punkten 1*, angående övergångsstat för lantförsvarsdepartementets avdelning av Kungl. Maj:ts kansli, gav herr talmannen på begäran ordet till

Herr Månsson i Hagaström som anförde: Herr talman! Det är ju den första riksdagen efter nyvalen, till vilken vi i år samlats här med en delvis ny kammare. Redan under den gamla riksdagen ha vi i ett par år vid behandlingen av denna huvudtitel funnit anledning påpeka ihålligheten och dårskapen av hela det militära systemet. Jag skall nu anföra ett par av de synpunkter, som vi förut ha anfört för att framför allt inför de nykomna i kammaren motivera vår ställning, ty de övriga äro ju förut ganska inne i vår tankegång.

Rustningarna utlovades till att bevara freden. Man förde fram den gamla satsen, lånad från romarna: »om du vill freden så rusta

Ang. anslagen till lantförsvarsdepartementet.

Ang. anslagen
till lantför-
starsdeparte-
mentet.
(Forts.)

dig för kriget!» Satsen var ju fullständigt vanvettig, men man vet ju av erfarenhet att ju tokigare ett slagord är desto lättare slår det igenom hos tanklösa massor, och så lyckades man verkligen internationellt få fram den vantron, att rustningar för kriget skulle bevara freden. Jag skall icke gå in på några detaljer och närmare kritisera, hur nära till hands det ligger även med erfarenhet från rustningsperioden att se inaligheten av denna maxim. Jag skall nöja mig med, när det nu icke kan bli fråga om annat än en demonstration, att endast få erinra om att detta internationella rustningsraseri allt mer och mer utsträcktes dithän, att det slutligen tog omkring hälften av somliga staters hela statsbudget och sänkte andra stater ned i för den tiden och för vara dåvarande ögon omätbara och ofattbara skulder. Vi fälte det i den tanken, att det fanns icke något annat system, varigenom man kunde bevara freden, ty freden ville vi bevara, kulturen ville vi uppehålla, och det var den enda väg vi kunde se framför oss att gå. Emellertid märkte vi redan tidigt, att just de kretsar, som predikat i tidningar och böcker, att vi måste ha rustningar för att bevara freden, dessa sökte sedan öppet och hemligt vid alla tillfällen på grund av de rustningar, som man så smaningom övergick till att kalla icke fredsskydd, icke rustningar utan *krigsberedskap*, provocera fram oroligheter och krig folken emellan.

De flesta av er minnas nog i alla fall från en del år sedan, hur det var i Amerika. Det låg en stor amerikansk slagflotta vid Kuba. Ett slagskepp sänktes plötsligt och hela Amerika rördes upp såsom på kommando av skriket: hämnd, hämnd, spanjorerna ha sänkt ett slagskepp för oss. Kriget bröt ut mellan Spanien och Amerika. Så en tid efter det att kriget var slut, ja, det var rätt lång tid efter, jag tror förresten det var 1912, fick man ett anfall av nyfikenhet, och beslöt att taga upp slagskeppet och se efter hur det såg ut. Man lyfte upp det från sjöbotten, och, o fasa, så upptäckte man att det exploderat inifrån, varför man på morgonen den 19 mars förde det ut på sjön och sänkte det på sådant djup, att man aldrig skulle få tag i det vidare. Det torde näppe- ligen vara något tvivel om att denna explosion på det amerikanska slagskeppet var arrangerad av ligor i Amerika, som ville ha kriget med Spanien till stånd just då. Flera andra sadana exempel, ehuru icke så markanta, kunna vi föra fram såsom exempel på att just de kretsar, som sagt, att rustningarna skulle bevara freden, ha hemligt eller öppet sökt provocera fram kriget.

Rustningarna utgöra alltså en öppen och klar sambällsfara, det började man allmänt inse redan efter Marockoaffären. Åren 1912, 1913 och 1914 var man på det klara med att systemet förde till rena katastrofen. Ur det utspann sig spioneriväsendet, mutsystemet, man köpte hemligheter, och så smaningom blev det alldeles outredbara härvor staterna emellan. Så kom ju kriget, föranlett av en sådan obetydlig händelse som det bekanta skottet i Sarajewo. Röst-er och antydningar saknas icke i världen, som säga, att det skottet var arrangerat, i varje fall indirekt, från helt annat håll

än man vanligen tror, det vill säga från grupper, som då ville föra fram en krigsanledning till varje pris. I varje fall ha vi nu bevis nog för att rustningarna ha icke kunnat bevara freden. Rustningarnas omätliga omfång har endast tjänat till att göra katastrofen fullständigare. Med mindre rustningar skulle förstörelsen blivit mindre omfattande än den nu blivit och ytterligare hotar att bli.

Här hemma ha vi också haft samma erfarenhet. Det finnes säkert ingen i denna lokal, som icke erkänner, att utan en dags värnplikt, utan en enda kronas militärutgifter, skulle vi varit nationellt långt tryggare än vi i dag äro. Från det kriget bröt ut sökte de grupper, som öppet predika rustningarnas nödvändighet för fredens bevarande, poeka på att *vi skulle ut i kriget just i anledning av de stora rustningar vi då erhållit*. Ända till för några dagar sedan har man från dessa kretsar hittat på än den ena förvärdningen och än den andra för att få vårt land med i kriget, och man har icke ens skytt vart lands införande i kriget under en så sällsynt skändlig form som den, att vi skulle blanda oss in i ett annat folks inre tvister, något så makalöst, att det icke hänt mer än två gånger på hundra år, och i bägge fallen har det varit reaktionära autokratmakter, som till sin outplånliga skam hittat på det. Man skyr icke att gå ut i kriget även under en form, som innebär en evig historisk vanära för ett folk, bara man erhåller kriget. Vi ha genom dessa erfarenheter från eget land plus erfarenheterna utifrån världen kommit underfund med att rustningarna innebära en fara och måste avskaffas. Vi kunna icke, den grupp jag tillhör och de män som stå bakom oss, längre vara med om att spela tosingar.

Vidare har av både militärer och lekmän allmänt insetts och erkänts, att *kriget visat sig omöjligt såsom skiljedomare folken emellan*. Vi behöva endast se på det skådespel, som under nära fyra år pågått ute i världen för att bliva övertygade om detta. Jag tror icke, att någon i denna kammare kan uppvisa någon dummare och maktlösare skiljedomare än vad kriget varit under dessa fyra år. Det är klart, att om makter, sådana som Tyskland, England, Frankrike, Japan och Amerika med sina ofantliga resurser, som äro så mycket större än våra, icke kunna föra krig på sådant sätt, att kriget tjänstgör som en skiljedomare, så måste detta vara vida mera omöjligt för oss.

Jag vill bara ge en erinran om krigskostnaderna. Om man ser på dessa kostnader för England, så voro de under det första krigsåret 37,512,000 kronor om dagen i genomsnitt, under det andra krigsåret 112,800,000 kronor om dagen i genomsnitt, under det tredje krigsåret 118,080,000 kronor om dagen i genomsnitt och under år 1917 från den 31 mars till den 21 juli 122,300,000 kronor om dagen i genomsnitt. Nu äro de naturligtvis ännu mycket högre och torde säkerligen ligga mera över än under 140,000,000 kronor i genomsnitt om dagen för Englands vidkommande. Man förstår, att när dessa storstater med sina ofantliga offer i penningar, materiel

Ang. anslagen
till lanför-
varsdeparte-
mentet.
(Forts.)

Ang. anslagen
till länsför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

och människoliv icke förmått föra kriget på sådant sätt, att det kunnat verka som skiljedomare, då måste vi se till att vi icke göra som strutsen, som sticker huvudet i busken för att icke se, utan vi måste lära oss förstå, att detta är ett odugligt system, högst samhällsfarligt och som vi måste söka avskaffa.

Med dessa ord ber jag att få yrka avslag på denna punkt och därmed på hela budgeten. Vi ämna gå till votering för att se, huru många det är, som dela vår uppfattning.

Vidare yttrade:

Herr Eriksson i Grängesberg: Herr talman! Det är klart, att jag från mina utgångspunkter som den föregående talaren måste utlösa det militaristiska vanvettet. Då emellertid vi socialdemokrater, i likhet med vad som förut skett, icke ansett oss nu böra påyrka ett upprivande av 1914 års härordning, så ha vi klart uttalat skälen härtill i den reservation, som vi avgivit vid föregående års och detta års statsutskottsbetänkande. Vi ha aldrig gillat 1914 års härordning, aldrig godkänt den. Vi ämna arbeta efter vårt program, men vi ha icke ansett, att man mitt under brinnande krig bör framkalla bittra strider i Sverige i en fråga sådan som denna, och desutom ha vi icke ansett det lämpligt ur internationella synpunkter. Det kunde missförstås och upplattas som om vi icke vilja försvara vår neutralitet, om det gäller. Vi ha fortfarande samma mening som vi förut haft i denna fråga. Intet har inträffat, som ändrat densamma.

Herr Hage: Herr talman! Vi vänstersocialister kunna verkligen icke så lätt släppa den här saken, som herr Eriksson i Grängesberg gjorde med det anförande han höll.

Även om vi icke väntat oss, att regeringen skulle komma fram med något som helst definitivt förslag till avrustning, så hade vi icke trott, att den sittande vänsterregeringen skulle komma fram med ett förslag under fjärde huvudtiteln, som går betydligt över vad förut sittande högerregeringar kunnat våga komma fram med. Man kan verkligen på detta förslag under fjärde huvudtiteln tillämpa den gamla bibliska satsen, att »rösten är Jakobs men händerna äro Esaus» och till och med Esaus allra fulaste händer. Förslaget har kommit fram från vänsterhall, gubearns, ty det är ju den sittande vänsterregeringen, som fört fram förslaget. Men hela innebörden av detsamma visar, att det icke är något annat än ett *renodlat högerförslag*. Och det har också vittnats om den saken på ett synnerligen tydligt sätt. Ty när detta förslag under fjärde huvudtiteln behandlades i första kammaren, då uppträdde en man där inne, en högerman, herr Wrangl — generalmajor tror jag — och en man som företrädde de längst gående yrkanden med avseende på ökande av utgifterna för militära ändamål. Och han höll ett anförande av sådan art, att jag tror, att detta anförande säger mer än allt annat då det gäller att bedöma de vägar, som den nu

sittande vänsterregeringen slagit in på. Jag har varit och tittat på detta anförande av denna högt betrodde man inom högern. Och jag må säga, att det är en ganska märklig rekommendation för den nu sittande regeringen. Han uttalar sig på följande sätt:

Ang. anslaget
till landför-
varsdeparte-
mentet.
(Forts.)

»Jag vill i likhet med flera föregående talare uttala min glädje över den kungl. propositionen i många hänseenden och detta icke minst därför — det vill jag icke förtiga — att jag särskilt beträffande fjärde och femte huvudtitlarna finner mina förväntningar verkligen överträffade.»

Alltså: en högerman, tillhörande yttersta högern, och en som går längst, när det gäller att öka försvarsbördorna, finner sina förväntningar överträffade av den sittande regeringen.

Han uttalar vidare sin tillfredsställelse över »att 1914 års försvarsbeslut så gott som i alla avseenden blivit fullföljt, trots de i mycket hög grad stegrade kostnaderna, och han gläder sig över att i en mängd både större och mindre fragor finnas tydliga tecken och bevis på att den nuvarande regeringen verkligen i likhet med det parti, han tillhör, önskar och strävar efter att icke blott vidmakthålla utan även att stärka och förbättra vårt försvarsväsen.»

Så talar en man, tillhörande den yttersta högerfalangen, vars anspråk går allra längst, när det gäller att yrka på ökade militära bördor. I detta anförande — säger jag — ställas alla de tre politiska partierna, högern, liberalerna och högersocialisterna på en front. Alla stå samlade i detta fall om ett enda förslag och en gemensam linje i försvarsfrågan rörande fjärde huvudtiteln. Det kan vara lämpligt att halla fram den saken ute i landet. Ty, mina herrar, när vi en gång i världen gingo fram efter olika linjer med avseende på försvarets tillgodoseende och med avseende på anslag till försvarsbördor, då har det väl icke varit så, att högerens, liberalernas och högersocialisternas riksdagsmanakandidater gått ut till valmännen och sagt, att det fanns en gemensam front i militärfrågan, sträckande sig från högern ända till socialdemokraterna i denna fråga. Nej, tvärtom var det ju så, att t. ex. 1911 gingo liberalerna fram med ett program, vari de uttalade, att de militära bördorna borde hallas inom vissa gränser och icke utökas. Och socialdemokraterna ater å sin sida gingo fram med det gamla kravet om nedsättning av de militära bördorna fram mot avvapning. Och trots det att en stor del av dessa riksdagsmän, dessa socialdemokratiska riksdagsmän valdes på ett sådant program — man kan inom parentes påpeka, att en stor del av dessa riksdagsmän hollo rent antimilitaristiska anföranden i sina valkretsar — så har utvecklingen likväl gått fram på ett sådant sätt, att man nu står samlad på en linje i försvarsfrågan tillsammans med högern.

Man kan förstå, att det inför en sådan utveckling, inför en så framstaende politisk »hederlighet» kan uti landet tillväxa och utbreda sig något, som man icke gärna vill se bland de djupa folkleden, nämligen misstroendet mot riksdagen, antiparlamentarismen.

Ang. anslagen
till landför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

Man kan förstå, att en dylik åskådning kan börja sprida sig, då man konstaterar sådana saker, som jag nu klarlagt. Det är denna åskådning, som tagit sig uttryck i en fransk sentens: »*La politique est pour la cunaille*». Jag vill för min del icke säga, att jag gillar den åskådning, som tagit sig uttryck i denna sentens, men man kan finna det förklarligt, att åskådningar av dylikt slag inför konstaterandet av sådana fakta kunna sprida sig ute bland valmännen.

Här har alltså, som jag redan förut talat om, i dag konstaterats en front som sträcker sig från högern till högersocialdemokraterna. Mot denna front står nu endast det vänstersocialdemokratiska partiet här i kammaren. Men trots att vi stå ensamma och äro få, så våga vi i alla fall, oaktat de stora partier som stå emot oss, kämpa mot det förslag, som här är framställt, och yrka avslag på huvudtiteln för att markera vår ställning i den här frågan. Och vi göra det mycket därför, att vi veta, att bakom oss står en hel del valmän, även sådana som röstat till exempel på högersocialister och liberaler, men som alldeles säkert icke gilla den utvecklingsväg som högersocialdemokraterna och liberalerna slagit in på i militärfrågan, ehuru de av diverse hänsyn anse sig tvungna att rösta med de gamla partier, som de en gång förenat sig med. Säkert är, att en stor del av dessa valmän icke gilla den riktning, som nu kommit tillsynes i och med konstaterandet av dessa fakta i fråga om budgeten, särskilt vad beträffar fjärde huvudtitelns ökning.

Trots att vi vänstersocialister alltså icke ha någon utsikt att vinna något här i dag, så finna vi oss dock pliktiga till att ånyo framföra våra gamla krav, att förfäktas den gamla åskådning i militärfrågan, som funnits förut och som varit omfattad och förtärfande omfattas av en så betydande mängd av Sveriges småfolk och arbetare. Och det anse vi oss böra göra genom att yrka avslag på denna huvudtitel, och detta avslagsyrkande ber jag, herr talman, att härmed få framföra.

Herr Jönsson i Revinge: Herr talman! Man kan ju vara den allra ivrigaste fredsvän, och man kan lika kraftigt som herr Fabian Månsson nyss gjorde, utdöma kriget som skiljedomsinstitut, utan att därför just i detta nu yrka på den fullständiga avvapningen. Jag tycker verkligen, att de båda föregående talarna, som ha påyrkat denna avvapning, skulle av vissa händelser österut ha dragit den slutsatsen, att avvapningen är en internationell angelägenhet, och att det knappast duger för ett enstaka land, allra minst för ett litet som vårt, att just vid denna tidpunkt, när hela världen befinner sig i krig, skrida till en avvapning, som skulle lägga landet öppet för vilken främmande inkräktare som helst.

Herr Hage påstod, att den nuvarande regeringen icke allenast gått lika långt som föregående högerregeringar ifråga om militära anslag utan vida längre. Jag tror mig ha ganska noggrant

studerat denna huvudtitel, men jag kan icke finna, att regeringen givit sig i kast med några utvidgningar utom i fråga om en punkt, där jag tycker att till och med herrar Hage och Fabian Månsson borde kunna sentera höjningen, nämligen i fråga om hygienien bland de värnpliktige. Och det är verkligen en sak, som till och med den allra ivrigaste fredsvän icke borde ha något att erinra emot. Så länge vi inkalla de värnpliktige under fanorna, bör det också sörjas för, att de få bästa möjliga vård, om de bli sjuka. Alla andra merkostnader, som man naturligtvis kan påvisa vid olika punkter i huvudtiteln, äro uteslutande föranledda av den dyrtid, som måste drabba staten lika väl som de enskilda, när den skall företaga inköp av vissa absolut nödvändiga artiklar.

Jag har tidigare hoppats, att detta världskrig med den kraftprestation, som det utgör skulle bliva en militarismens jätteblomning, jätteblomning till döds. Men har ej på senare tider iakttagits, att man liksom vill lägga ett frö till kommande förvecklingar, jag syftar på händelserna österut, och därför tror jag det är klokast, att man först avvaktar den kommande världsfreden för att se vad den bär i sitt sköte. Jag hoppas för min del, att man vid det allmänna fredsslutet skall på fullt allvar taga upp avvärningsfrågan eller åtminstone frågan om inskränkning i rustningarna, men tills dess så skett eller åtminstone tills fred blivit slutet, tror jag det är klokast att vi följa regeringen i dess avvaktande politik. Den har ju deklarerat vid sitt tillträde, att så länge krigstillståndet fortfarande är rådande, vill den icke rubba på 1914 års härordning, och jag tror, att den härvidlag har handlat synnerligen klokt.

Vad angår den eventuella avrustningen, så är det ganska tydligt, att de tyska militärer, som dikterat freden med Ryssland, arbetat på att göra sig outhärliga, men till och med inom militarismens mönsterland, Tyskland, och ännu mer dess allierade Österrike, höjas å andra sidan röster för en framtida begränsning av rustningarna. Den österrikiske utrikesministern har vid flera tillfällen uttalat sig i den riktningen, och jag har framtör mig en artikel i Berliner Tageblatt, skriven av en tysk riksdagsman doktor Gothein, där författaren gör gällande, att på grund av de oerhörda utgifter, som de olika makterna haft under kriget, skulle det redan av finansiella skal vara absolut omöjligt att framdeles rusta i det gamla tempot. Det är rätt länge sedan han skrev artikeln, men då beräknade han, att Tyskland redan kastat ut 100 miljarder, vilket gjorde 6 miljarder om året i räntor. Han beräknade vidare, att staten skulle få vidkännas utgifter på 3 å 3½ miljarder om året i pensioner åt invalidr och åt stupades efterlevande. Och de som skola utgöra dessa jätteprestanda ifråga om skatter, säger han, är ett folk, som redan är i kolossalt hög grad försvagat av den utomordentliga blodavtappning, som kriget åstadkommit. Se vi på våra fiender, fortsätter han, så väl som på våra vänner, så är förhållandet detsamma. Ryssland är redan bankrutt, Frankrike på väg att bli det, och England torde trots sin ekono-

Ang. anslagen
till luftför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

Ang. anslagen
till landför-
varsdeparte-
mentet.
(Forts.)

miska styrka behöva minst tio år för att hämta sig efter denna kolossala finansiella åderlätning.

Jag hoppas verkligen, att just dessa röster skola växa sig starkare och starkare, men jag kan för min del icke inse, hur det skulle kunna vara möjligt för oss, att så länge intet är åtgjort eller beslutat, ifråga om den blivande begränsningen av rustningarna just i dessa tider göra en avrustning. Jag tror icke att det nuvarande tidsläget är lämpligt härför. Man kan ogilla militarismen huru mycket som helst, för närvarande torde det dock vara nödvändigt, att vi, som man säger, halla krutet någorlunda torrt.

Nu ha herrar Månsson och Hage yrkat avslag på huvudtiteln, och jag skall därför be att få yrka bifall till den nu föredragna punkt 1 i denna huvudtitel.

Herr Hansson i Stockholm: Herr talman, mina herrar! Jag har av kammarkamrater, som äro kunniga i franska, inhämtat, att den sats, som herr Hage citerade på originalspraket, skulle betyda, att politiken är till för rackare. Jag gillar icke den uppfattningen, men efter Hages anförande har jag anledning konstatera, att det finnes politiska rackare, och till dessa politiska rackares metod hör tydligen, att ge sina anföranden en form, som i minsta möjliga mån är i överensstämmelse med sanningen.

Herr Hage yttrade, att det fanns vissa ting, som förtjänade att »slås ut för valmännen». Vi skola i morgon litet var kanske ut på landstingsföredrag. Herr Hage kunde liksom vi andra ha väntat med agitationen till dess. Han började emellertid striden här och använde tillfället att slunga ut det alldeles oriktiga påståendet, att man i försvarsfrågan skulle kunna konstatera en front, som sträckte sig från högern till socialdemokraterna. — Jag tilllater mig använda detta senare ord utan tillägget »höger» och »vänster», ty jag har den uppfattningen, att den åskådning, som företrädes av herr Hage och hans partivänner, alltmera fjärrar sig från verkligt socialdemokrati-k åskådning.

Vi socialdemokrater ha upprepade gånger haft tillfälle att angiva vår ställning till försvarsfrågan. 1914 års härordning bekämpades från början av socialdemokraterna. Det payrkades av våra representanter, såväl i försvarskommittén som senare i riksdagen, en efter folkets bärkraft bättre anpassad försvarsorganisation än den som blev 1914 års riksdagsbeslut, och vi yrkade, vilket herr Hage känner väl till, nedsättning såväl i övning-tiden som beträffande kostnaderna. Ingenting har sedan 1914 inträffat, som kunnat föranleda oss socialdemokrater att frångå vår uppfattning, att en sådan lösning, som vi då payrkade och som skulle ha inneburit ett första steg på den successiva avvärningens väg, varit den för vårt land och vart folk lyckligaste. Varför vi trots detta icke kunnat efter 1914 fullfölja vår opposition mot det då fattade försvarsbeslutet har angivits i de deklARATIONER, som varje år sedan 1915 antecknats till statsutskottets utlåtande vid försvarshuvud-

titlarna. Jag är övertygad om, att herr Hage icke är okunnig om dessa deklamationer.

I dessa har det uttryckligen sagts, att vi under nuvarande utrikespolitiska situation icke ansett oss kunna riva upp en ny strid i försvarsfrågan, men att vi förbehålla oss fria händer att efter kriget arbeta för en revision av 1914 års beslut. Man kan givetvis diskutera vilken ståndpunkt som är den riktiga, socialdemokraternas eller vänstersocialisternas. De senare ha ju hävdad den uppfattningen, att just nu, då hela världen befinner sig i brinnande krig, då mer än någonsin situationen för alla folk och icke minst för de neutrala folken är hotande, just nu skulle det vara ett synnerligen lämpligt tillfälle att börja avrusta eller att åtminstone rycka in vårt land i en upprivande strid i försvarsfrågan. Vi socialdemokrater ha emellertid den uppfattningen, att en sådan upprivande strid i försvarsfrågan mitt under brinnande krig skulle för vårt land innebära de allra största vådor. Man kan tillägga, att vi utan att ha fått en sådan försvarsstrid, ändock ha alldeles övernog av inre strider. Utan att förfalla till några nationalistiska deklamationer må det tillåtas även en socialdemokrat att uttala, att det bästa för vårt land och folk under kriget otvivelaktigt varit, om man kunnat skjuta undan partiskiljande frågor och samla hela folket kring gemensamma uppgifter, varav den förnämsta är att bevara vår fred och vår neutralitet; samla vårt folk på den enda bärande grunden: alla medborgares lika rätt; en samling alltså icke på högerns grund, som är favöldets bevarande, utan genom att i en stor och krävande tid giva folket alla dess rättigheter.

Jag hade väntat mig, att det skulle här i denna kammare gjorts samma invändning, som gjordes i första kammaren av vänstersocialisten där, nämligen att om socialdemokraterna på grund av sin uppfattning av vådorna av att under den nuvarande utrikespolitiska situationen resa en upprivande försvarsstrid icke ansett sig kunna yrka bestämd nedsättning i eller fullständigt avslag på den föreliggande huvudtiteln, så borde man dock kunnat föreslå en utredning, ty som det där hette: »en revision av 1914 års försvarsbeslut» mås e ju under alla omständigheter föregås av en utredning. Det förtjänar att antecknas detta utredningskrav från det hall, där det förut hört till den rätta tron att häckla alla utredningar i försvarsfrågan.

Detta utredningsyrkande måste emellertid förklaras vara ganska illa övertänkt. Det är visserligen sant, att när vi en gång skola börja med en avveckling av vårt militärväsende, detta givetvis måste föregås av en omprövning rörande den takt vilken avvecklingen bör äga, men där det framförallt måste tagas hänsyn till hur det skall ordnas för de människor, som beröras av denna avveckling.

En revision av 1914 års beslut måste emellertid ske med tagen hänsyn till världskrigets erfarenheter. Dessa erfarenheter kunna icke fullständigt föreligga, förrän världskriget är avslutat. En

Ang. anslagen
till lantförsvarsdepartementet.
(Forts.)

Ang. anslagen
till lantför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

utredning, som företages innan världskrigets slut, måste alltså vara byggd på synnerligen lösa grunder. Men det viktigaste synes mig icke vara de erfarenheter av ett eller annat tekniskt slag, som kunna dragas av världskriget, utan den avgörande erfarenheten, den avgörande synpunkten, när vi efter världskriget gå att taga ställning till frågan, är dock, hur den fred är beskaffad, varmed detta fruktansvärda krig skall likvideras. Alla hoppas vi — trots att vad vi hittills bevittnat endast varit valdsfreder, där den brutala våldsmakten triumferat och trampat under fötterna rättfärdighet och förnuft — att den slutliga freden skall byggas på principer, som kunna garantera dess varaktighet. En sådan fred skulle skapa förutsättningar för en avveckling av rustningsbördorna i raskare takt än många av oss hittills vågat hoppas.

I den deklaration, som vi socialdemokrater avgivit vid punkt 4, ha vi framhållit, att ännu ett världskrigsårs erfarenheter styrkt oss i vår uppfattning, att efter kriget en kraftig strävan måste komma till stånd för att åvägabringa en internationell rättsordning, som kan vara ägnad att trygga freden och möjliggöra rustningsbördornas avveckling.

Vi kunna med glädje konstatera, att vi icke stå ensamma om denna uppfattning. Herr Jönsson i Revinge har redan omnämnt den deklaration, som hans excellens statsministern avgav till statsrådsprotokollet den 19 oktober 1917, när den liberal-socialistiska regeringen tillträdde sitt ämbete. I denna deklaration uttalades alldeles samma uppfattning och förhoppning, som vi socialdemokrater ha givit uttryck åt. Det synes mig kunna vara av ett visst värde att vid detta tillfälle statsministerns uttalande kommer in även i riksdagens protokoll. Han yttrade: »Vi giva vår varma tillslutning till de strävanden, som på skilda håll framträda med alltjämt växande styrka, att efter detta världsförödande krig söka skapa en varaktig fred och en internationell rättsordning, vilken kan vara ägnad att trygga freden och möjliggöra rustningsbördornas avveckling. Uppenbarligen är det icke möjligt att medan kriget pågår upptaga spörsmål om begränsning och anpassning av vårt lands försvarsanstalter efter folkets bärkraft och den fredliga kulturens behov, men vi vilja icke underlåta att uttala vår övertygelse att dessa spörsmål, när kriget en gång slutar, måste komma till ingående prövning med tagen hänsyn till då rådande förhållanden i världen».

Genom denna principdeklaration av den liberal-socialistiska regeringen skulle man kanske kunna konstatera, att det hadan-
etter i dessa frågor står en enig vänster inom vårt land, men jag är övertygad om, att herr Hage förgäves skall vädja till herr Lindman, att ansluta sig till en sådan principståndpunkt och därmed giva på hand, att en av de angelägnaste uppgifterna för vår regering och för den svenska riksdagen efter kriget måste bli en strävan, som kan skapa ett tillstånd, vilket möjliggör rustningsbördornas avveckling. Herr Hage får säkert förgäves vänta på

tillfället att här konstatera den gemensamma fronten från högern till socialdemokraterna!

I den mån herr Hage sökt finna stöd för en sådan uppfattning genom hänvisning till de föreliggande propositionerna angående utgifterna för vart försvarsväsen, anser jag, att det även från socialdemokratiskt håll bör understrykas vad herr Jönsson i Revinge yttrade, nämligen att såvitt man kan förstå, har vår regering vid utarbetandet av dessa propositioner låtit sig angeläget vara att stå på den principiella grund, som angivits i statsministerns uttalande vid regeringens tillträde till sitt ämbete. Den proposition, som nu föreligger, innebär icke något annat än ett effektuerande av 1914 års försvarsbeslut. Däremot har riksdagen icke från regeringen mottagit något äskande, som avser att gå utanför ramen för detta beslut. Om ändock, trots detta, den slutliga summan av försvarsutgifter överstiger de föregående årens, så bör detta icke för någon i denna kammare ha kommit överraskande. Alla veta vi ju vilka oerhörda prisstegringar kriget medfört, och på varje punkt i huvudtiteln kunna vi finna, huru det måste givas stora *förstärkningsanslag*, föranledda just av de *på grund av dyrtiden* stegrade kostnaderna.

Det kan således sammanfattande konstateras, att vi nu tillvidare provisoriskt stå kvar på 1914 års härordning. Men så snart detta ödesdigra krig är slut, skall här i landet börjas ett arbete efter andra principer för en revision av 1914 års härordning, en revision i riktning av rustningsbördornas avveckling. Och så långt man kan av statsministerns uttalande och av denna proposition utläsa, att socialdemokraterna i denna strävan kunna paräkna stöd och samverkan från liberalerna och att vi i spetsen för ett sådant arbete, för rustningarnas avveckling, få se vår nuvarande regering — som jag hoppas måtte sitta kvar då — så långt vi kunna konstatera detta, tror jag, att vi socialdemokrater — och även valmännen, herr Hage — skola hälsa det med synnerlig tillfredsställelse.

Herr Eriksson i Grängesberg: Herr talman! Jag begärde ordet för att vid detta tillfälle tillrättalägga herr Hages tal om den våldsamma militärbudget, som här föreligger. Jag har hört det där talet i agitationen, och jag är den förste att säga, att efter mitt sätt att se saken, är det ett alldeles oerhört belopp. Men då man gör jämförelser med de belopp, som förelägo under de år som gått, och det som det nu är fråga om och säger: se hur litet det varit förr, se vad högerregeringarna begärde och se vad nu vänsterregeringen begär, då måste man bestämt reagera och säga ifrån att de som göra jämförelse på det sättet antingen icke läst vad som står skrivet eller göra så av andra skäl. För att emellertid få till andra kammarens protokoll antecknat och klarlagt vad som ligger bakom fjärde huvudtiteln är det som jag begärt ordet.

Om man slår ihop summorna under fjärde huvudtiteln stat

Ang. anslaget
till lantför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

Ang. anslagen
till landför-
varsdeparte-
mentet.
(Forts.)

för 1919 och i tilläggsstaten för 1918, d. v. s. vad som skall beviljas i år, så ser det ju förskräckligt ut, det är ett belopp på icke mindre än 195 miljoner. Tager man den siffran och jämför den med t. ex. 1915 års budget, som var 65 miljoner, och säger: Här ser ni, 65 miljoner då och 195 miljoner nu, så kan det ju inte nekas till, att det ter sig högst avskräckande!

Men hur har nu årets budget kommit till? Jag skall be att få förklara det med några ord. Såvitt jag kan bedöma saken förefinnas inga utvidgningar men väl en minskning av vad högerrörelseringarna förut begärt. Vad då kostnaderna beträffar, ha vi i dessa 195 miljoner icke mindre än 54 miljoner, som avse täckande av förskott.

Riksdagen beslöt i fjol, som vi alla veta, att förskottssystemet skulle avvecklas. Nu har man under årtionden beslutat utgifter för byggande av kaserner och för andra ändamål, vilket allt skulle täckas av medel, som beräknades inflyta genom försäljning av Ladugårdsgärdet, Karlberg och annan kronan tillhörig egendom. Detta har förskottats och balanserats. För att få slut på balansen har regeringen nu begärt anslag av länemedel. Det är icke bara kasernbyggnader det här gäller, utan en hel del andra ändamål, vartill anslag förut anvisats under en följd av år, utan att de blivit täckta. Beloppet av dessa förskott utgör icke mindre än 53,833,000 kronor.

Det är sålunda det första, som skall gå bort, ty det är beviljat förut. Det skall endast täckas för att man skall få bort balansen. Vidare ha vi direkta dyrtidsökningar, som uppkommit därigenom att maten st. gratis i pris, att lejning av hästar blivit dyrare o. s. v. Denna rent matematiska dyrtidsförhöjning uppgår till icke mindre än 29 miljoner kronor. Så ha vi krigstidstillägg åt befattningshavarna. För att de skola kunna leva något så när dragligt har det begärts ett belopp av nära 17 miljoner kronor. Och slutligen ha vi neutralitetsanslag på icke mindre än 18 miljoner kronor. Om man räknar tillsammans dessa siffror, som egentligen icke ha något med fjärde huvudtiteln att göra, såsom den varit uppställd förut, kommer man fram till ett belopp av icke mindre än 119 miljoner kr., som få dragas ifrån. Då återstå 77 miljoner — den regering, som satt i fjol, lade fram en fjärde huvudtitel på 89 miljoner kr.

Så tror jag, att man bör tillrättalägga dessa siffror. Jag vill icke säga, att de 77 miljonerna äro ett lämpligt belopp. Vi ha uttryckligen sagt ifrån, att vad som här föreligger icke under några omständigheter skall vara vår framtidspolitik, men vi ha godtagit det under nuvarande förhållanden, såsom påpekats både i fjol och i år. Jag har icke suttit i första avdelningen, men jag har läst igenom huvudtiteln och kan icke se, att regeringen på någon punkt gått utöver 1914 års härordning. De jämkningar, som gjorts, ha tillkommit för att bringa det hela bättre i kontakt med den verkliga ställningen och för a. t. det skall gå bättre ihop än förut.

Jag har velat säga detta, emedan man här påstått, att det nu begärts oerhört mycket mera än av någon högerregering.

Ang. anslagen
till lantför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

Herr Hage: Herr talman, mina herrar! Herr Per Albin Hansson hade älskvärdheten översätta det lilla tänkespråk, som jag anförde i debatten. Men han gjorde det på sadant sätt och i sadant sammanhang, att det sag ut nära på, som om jag påstått, att mina motståndare vore det slags människor, som det talades om i det där tänkespråket. Men som herrarna hörde uttryckte jag mig så här: När det konstateras ute bland småfolket och arbetarna i landet, att en hel del saker och ting handlägges av riksdagsmännen på ett annat sätt, än de lovat valmännen, så verkar det så, att tilltron till parlamentarismen blir rubbad, och just därigenom växer denna antiparlamentariska stämning, som tog sig uttryck i den anförda franska sentensen. Jag passade samtidigt på att säga, att jag för min del icke förenade mig med dem, som hade denna uppfattning. Men jag kan möjligen förstå, att en massa folk ute bland de djupa leden tänka och tala på sadant sätt. Jag har ansett mig böra göra dessa erinringar mot herr Hansson, så att det icke skall kunna påstås mot mig, att jag fört ett tal, som jag i alla fall icke fört.

Sedan ville herr Per Albin Hansson icke riktigt medge, att här fanns en front från högern till högersocialdemokraterna. Ja, det är möjligt, att det i *åskådningen* finns någon nyans, och det sökte talaren demonstrera genom sitt anförande. Men faktum är i alla fall, att när man ser på utskottsbetänkandet, ha vi att konstatera en enig front, om man bortser från några så reservationer rörande vissa detaljer, t. ex. i fråga om skytteanslaget, där märkvärdigt nog socialdemokraterna i regeringen haft en åsikt och socialdemokraterna i utskottet en annan. Atminstone *för närvarande* stå salunda höger, liberaler och högersocialdemokrater på en enig front därigenom att dess medlemmar i utskottet enat sig om en samfällid linje och gå fram med gemensamt yrkande. Och detta har för övrigt, som sagt, konstaterats just i det anförande, som hållits i första kammaren av herr Wrangel och vilket man får säga är ett mycket dyrbart och belysande dokument i denna fråga.

Vad vidare beträffar ökningen av anslagen, så må man väl icke så mycket förvana sig, om en vänstersocialdemokrat reagerar mot dessa ökningar, som dock äro konstaterade, när man kan påvisa, att det i remissdebatten var t. o. m. en och annan högersocialdemokrat, som tyckte, att man gått för långt med avseende på utgifterna för försvaret. Var det icke till och med herr Eriksson i Grängesberg, som uttalade sig i den riktningen? Jag vill erinra mig, att han i denna debatt framhöll, att det var någon särskild punkt, där det var väl mycket tilltaget. Är det då så underligt, om en vänstersocialdemokrat vagar säga något liknande och icke kan tycka, att det förslag, som här föreligger, är så utomordentligt? I det avseendet får jag säga, att man skulle kunna

Ang. anslagen
till lantför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

ha den uppfattningen, att vad som nu föreslagits är för mycket, även om man icke står på den rena försvarsnihilistiska åskådningen, och jag tror, att det finns en hel del folk utom våra led, som har den uppfattningen.

Nu har det lovats, att det skall bli utredning om saken, och att det skall bli nedsättning, när vi komma över kriget. Det är roligt att höra det. Men beklagligtvis händer det många gånger, att det lovas saker och ting särskilt i det politiska livet, men att det sedan, när man skall komma fram till att göra någonting, blir bra litet bevant med det. Jag vill bara tala om till exempel, att man nu har hört från liberalt och högersocialdemokratiskt håll, att det börjar torna upp sig en ny fara, som kan-ke blir svår att avvärja och mahända skulle motivera nya anslag till militarismen, även om de faror blivit avlägsnade, som man förut talat om och som skulle motivera en ökning av försvarsanslagen. Det har talats. man och man emellan, om den gula faran, om japanerna. Salunda, man vet inte riktigt, om man får tro på de där löftena. Det vore emellertid roligt, ifall de verkligen skulle kunna bli uppfyllda en gång i världen.

Sedan har ju herr Per Albin Hansson varit inne på en kritik av herr Ströms anförande i första kammaren. Jag var icke i tillfälle att höra vad han sagt, men när herr Hansson nämner om, att han talat om en utredning med avseende på försvarsbördorna, och gör gällande, att detta är att rent av frånträda den uppfattning, som vi vänstersocialdemokrater ha, så vill jag påvisa det förhållandet, att i den avrustningsmotion, som vi framlade förra året, framfördes också krav på utredning. Vi betonade nämligen, att för att verkställa denna avrustning måste det göras en utredning. Det är möjligt, att det yttrande, som fällts i första kammaren, får fattas på det sättet, och då vill jag säga för min del, att jag icke kan se någon den ringaste inkonsekvens i ett sådant uttalande.

Herr talman! Jag vidbåller mitt yrkande och har ingenting vidare att tillägga i denna punkt.

Herr Röing: Herr talman, mina herrar! Jag har blivit uppkallad av den siste ärade talarens båda anföranden, vilka förvanat mig rätt mycket. Det må stå herrar Hage och Fabian Mansson fritt att i överensstämmelse med sin övertygelse yrka avslag på statsutskottets hemställan i dess helhet rörande anslag till fjärde huvudtiteln. Men jag tror, att debatten skulle vunnit mycket på om de i sina anföranden framhållit de skäl, som talat till förmån för deras uppfattning, i stället för att söka mistänkliggöra sina politiska motståndares uppfattning i frågan. Jag är emellertid tacksam för att herr Hage har framställt sina påståenden vid ett tillfälle, då man kan bemöta dem och lägga dem till rätta, och att icke ett dylikt anförande hållits ute i bygderna på en plats, där politiska motståndare icke varit i tillfälle att bemöta vad som härunder eventuellt yttrats. Då man i ett dylikt anförande antyder, att ens politiska motståndare äro besjälade av sådana

åsikter och en sådan önskan, att man med allt skäl påminner sig det gamla franska uttrycket: »La politique est pour la canaille», då får jag lov att säga, att just genom sådana anföranden som herr Hages kan verkligen bland okritiska valmän leda för parlamentarismen uppstå. Jag tror därför, att det är skäl i att nu främjalla det liberala partiets standpunkt i försvarsfrågan mot herr Hages påstående.

Ang. anslagen
till lantför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

Herr Hage har begärligt tagit fasta på ett yttrande, som fölls av generalmajor Wrangel vid ett tillfälle i anledning av regeringens proposition rörande fjärde huvudtiteln, och därmed försökt spika fast, att högern, liberaler och socialdemokrater numera hysa samma uppfattning i försvarsfrågan. Att generalmajor Wrangel var angenämt överraskad av den kungl. propositionen, bör icke föranleda herr Hage eller någon annan att få en dylik uppfattning. Möjligen hade generalmajor Wrangel liksom så många andra inbillat sig, att blott det komme en vänsterregering till makten, skulle man omedelbart få se denna regering söka tumma på 1914 års härordning. Men om denna regering icke gjort detta, herr Hage, har den därmed icke svikit sina löften under valrörelsen eller det partis program, på vilket medlemmarna av den liberala och socialdemokratiska regeringen blivit valda i höstas. Ty vad innebär det liberala programmet i försvarsfrågan?

Det är nu mer än ett halvt år sedan vi överskredo tröskeln till det fjärde krigsåret, och man skall vara mer än tillätligt optimistiskt stämd för att påstå, att det med säkerhet kan sägas, att detta är den sista krigsvintern under det ohyggliga världskrig, som vi genomleva. Nej, förhållandena tyckas vara sådana, att man ännu icke med någon säkerhet kan se slutet på denna brand, som härjar där ute i världen. Den tavla, som nu upprullar sig för våra ögon, är i sanning så mörk och dyster, som den kan vara. Men hur dyster den är, finns det dock en och annan ljuspunkt i densamma, och som sådan framträder just den fråga, som av herr Hansson berördes, när han citerade hans excellens herr statsministerns yttrande till statsrådsprotokollet vid regeringens bildande, eller samma fråga, som förekommer i den socialdemokratiska reservationen vid fjärde punkten, nämligen åstadkommande av en internationell rättsordning för att trygga freden, icke en sådan fred, som föranleder ett nytt krig kanske 10, 20 eller 30 år efter det freden slutits, ty ett nytt världskrig efter en så kort period skulle icke betyda något annat än Europas ödeläggande, utan en sådan fred, som omöjliggör ett återupprepande av denna olycka, som nu drabbar världen. Det är denna punkt som det liberala partiet har uppsatt på sitt program, och denna programpunkt vill det liberala partiet även på allt sätt arbeta för. Jag vågar, i likhet med herr Hansson, icke hoppas, att högern vill vara med om det arbetet, och jag tror, att herr Hansson och jag bedömt förhållandena riktigt, att döma av den debatt, som hölls för några dagar sedan därinne i första kammaren, när en motion behandlades, i vilken just var föreslagen en utredning rö-

Ang. anslagen
till landförsvarsdepartementet.
(Forts.)

rande åstadkommandet av en internationell rättsordning. Men vad som skiljer oss från vänstersocialisterna är, att vi anse icke kunna nu under brinnande världskrig inskränka rustningarna och taga de första stegen fram mot avvapning. Vi frisinnade anse, att så länge världskriget varar, måste vi vara med om att inom den nuvarande ramen bevilja nödvändiga anslag för vidmakthållande av vårt försvar. Först sedan en gång fieden är sluten, äro vi villiga att, med den lärdom som vi då hämtat från dessa fruktansvärda krigsår, gå fram mot betydliga minskningar utav försvarsbördorna, och när den stunden kommer, herr Hage, då hoppas jag, att hela demokratien skall gå sida vid sida fram mot det målet. Med dessa ord, herr talman, ber jag få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Månsson i Hagaström: Jag skall be att få säga några ord till herr Jönsson i Revinge. Han säger: »fredsvänner, det kunna vi nog vara, men någon avvapning nu vilja vi inte vara med om». Anledningen till denna märkliga ståndpunkt, trots de erfarenheter man haft under kriget, skulle vara de lärdomar som vi ha fått österifrån. Ja, jag har också fått en lärdom österifrån. Jag har fått en liten lektion i dagarna från Åland. Bland krigspartiet här i landet har agiterats för att man skulle lägga vantarna på Åland nu, när det passade, när Finland var upprivet av inre strider, när Ryssland var besegrat och maktlöst och syslade med en inre uppgörelse, och äntligen fick man det, under en del humanitära förevändningar, framkonstruerade på grund av en lögnkampanj i den politiska smutspress som vi ha här i vart land, framför allt här i staden, därhän, att det fördes iväg trupper till Åland, till skenet för att åstadkomma skiljedom, i verkligheten, sasom tanken var inom den militära gruppen, för att antligen få en början på det efterlängta kriget. Vad inträffar? Det inträffar, att det föll herrarna i Berlin in att vifta ett slag. De föra iväg några kompanier till Åland och fösa undan oss med bara ögonen. Vill nu krigspartiet ta Åland eller vill det inte ta det? Kunna de ta Åland eller kunna de inte ta det? Betalar det sig att ta Åland eller betalar det sig inte? Vi äro väl inte en samlings barn eller narrar. Vi äro väl förnuftiga människor. Betalar det det sig, kan det ske? Vad är det för en ställning och en ståndpunkt att säga: jag är fredsvän, men rustningarna vill jag ha kvar, men att göra någonting med rustningarna, det går inte, annat än att åstadkomma fara för landet. Man skall verkligen röra sig bland idel s. k. »sakkunniga», idel »sakkunniga» och inte ha med ett spår med bondförnuft att skaffa för att kunna obeskrattad föra ut sådana läror. Här förklaras det — och det gäller socialdemokrater och liberaler i lika hög grad — att »i morgon skola vi, vid Gud avskaffa alltihop, alla samhällsörättvisor, men minsann vi vilja det i dag. Vi äro principiella antimilitarister och principiella fiender till 1914 års härordning, därför bevilja vi också härordningen, vi äro principiella republikaner och det kan därför

aldrig vara tal om att avskaffa monarkien. Vi äro principiella frihandlare, men just därför, *just därför* äro vi så principfasta, att tullarna skola vi behålla och ha fler. Det är modern liberalism och modern socialdemokrati, och herrarna behöva inte alla konkurrera i det fallet utan kunna taga varandra i hand ty »ni äro ungefär av en och samma ull». Därvid hjälpa det inte, om herr Albin Hansson uppträder med än så stor demagogi, som möjligtvis går i folk i en och annan storstad, där folk är för andligt och materiellt nedtryckta för att hinna läsa och följa med, men som sannerligen inte går på landsbygden bland sunda och tänkande människor, som ha tid och råd och lust att följa med vad som händer och sker.

»Det har ingenting inträffat!» Det slog mig en tanke, när herr Hansson var uppe och förklarade: »Det har ingenting inträffat, som kan föranleda socialdemokraterna att frånträda den ståndpunkt de hittills intagit». Världskriget, hela denna fullkomliga galenskap, hela denna uppenbara, vad skall jag säga, omöjlighet, som jag nyss sade, att använda kriget som skiljedomare, det imponerar inte. »Ingenting har inträffat!» Men en dag kommer det att inträffa någonting. En dag kommer det att inträffa, att där nere på regeringsbankarna sitter återigen herr Lindman omgiven av några meningsfränder, och »då har någonting inträffat». Då är man oförhindrad att återigen gå lös mot 1914 års härordning, och för säkerhetens skull har man en reservation i ett betänkande av det och det året att peka på. Sådant kallas politik. För mig spelar det ingen roll, om där nere sitter herr Hansson, herr Branting, Z. Höglund eller herr Lindman! För mig, och jag hoppas för mina kamrater, må endast det vara avgörande: vad som är till gagn för landet, vad är sunt förnuft, vad är heder, vad är reda och ordning? Är det rätt att nu bevilja 1914 års härordning, måtte det väl vara rätt en annan dag, när herr Lindman sitter därnere, och är det inte rätt, när han sitter därnere, måtte det inte vara rätt i dag, när han inte sitter i regeringen. För övrigt, man talar om »avskrivning», »minskning», »utredning». Vad skall man »utreda»? Skall man utreda, hur pass mycket maktlösare man blir, hur många procent maktlösare man blir gentemot Tyskland eller eventuellt ett nyorganiserat Ryssland, om vi bara få halften så stora militärbördor som nu? Äro vi så maktlösa nu, att vi inte kunna göra det ringaste t. ex. emot alla de kränkningar, som haglat över oss från alla kanter under dessa fyra år — och ingen ansvarig person, d. v. s. jag frånräknar då några narrar nere i Klarakvarteret och dem som inspirera dem från kasernerna — men ingen människa med sunt bondförnuft vill ens antyda, att vi skulle med vapen i hand försöka få upprättelse för dessa kränkningar — äro vi så maktlösa nu, vad hjälper det då att »utreda», hur mycket maktlösare vi bli sedan, om vi bara offra hälften eller tre fjärdedelar så mycket till militärväsendet? Nej, mina herrar, den enda ståndpunkt som innebär sunt förnuft och logik är den: medför det samhällsnytta och samhällsskydd, kan detta militärväsende trygga

Ang. anslagen
till lantför-
sovarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

Ang. anslagen
till lantför-
svarsdeparte-
mentet.
(Forts.)

oss i vårt arbete för ordnandet av samhället, såsom vi svenskar vilja ha det, innebär det fredens trygghet. då skola vi ha det; innebär det en samhällsfara, ramla vi förtare i krig med större rustningar än med mindre, då skola vi avskaffa det. Det senare tror jag vara fallet, och därför intar jag denna ståndpunkt oavsett »vad som icke inträffat».

Herr Hansson i Stockholm: Blott ett par ord närmast för att replikera herr Månsson! Han fortsatte på den väg som herr Hage börjat, att alldeles utan någon grund här teckna den socialdemokratiska ståndpunkten sådan den *icke* är, och han framhöll bl. a., att anledningen till att vi nu icke yrkat avslag på 1914 års härordning, sådan den representeras delvis i det föreliggande betänkandet, skulle vara, att för tillfället sitter det en vänsterregering, men att, om herr Lindman helt plötsligt åter skulle dyka upp på dessa bänkar, skulle vi genast intaga en annan ståndpunkt. Jag vill emot detta enda-t erinra herr Fabian Månsson om att 1915, 1916 och 1917 satt en högerregering, och vi intogo under dessa år samma ståndpunkt som vi inta i dag.

Mot mitt uttalande, att ingenting inträffat, som kunde föranleda en ändring av den ståndpunkt som intogs 1915, invändes det, att världskriget har inträffat. Herr Fabian Månsson, världskriget inträffade före 1915, och det var just den utrikespolitiska situation detta världskrig skapade, som föranledde oss att intaga den ställning, till 1914 års härordning, som vi under krigsåren ha intagit. Samma omständighet kan då givetvis inte vara en anledning för oss att nu intaga den rent motsatta ståndpunkten. Vi äro väl förnuftiga människor som herr Fabian Månsson säger.

Beträffande herr Hage får jag konstatera, att hans anförande var närmast en reträtt. Han kunde inte i sin replik förebbringa något som helst bevis för sitt påstående, att här skulle föreligga denna långsträckt eniga front från högern till socialdemokraterna. Han framhöll, att i detta utlåtande utskottet kommit till ett väsentligt enhälligt yrkande, men, herr Hage, det är ganska farligt att, på grund av att man kunnat komma överens om ett yrkande, försöka såsom herr Hage gjorde i sitt första anförande, konstatera en *principiellt* enig front. Det kan, om man anlägger herr Hages synpunkt, lätt hända att fronten en gång sträcker ut sig vidare och att även herr Hage kommer med som ett litet frontavsnitt.

Jag har icke alls förvånat mig över att vänstersocialisterna här yrka avslag. De ha i denna fråga en annan uppfattning än vi socialdemokrater. Det är därför naturligt, att de här uppträda för denna uppfattning. Men vad som förvånar mig är, att man skall vid varje tillfälle anse det vara sin huvuduppgift icke att här presentera sin uppfattning utan att sprida den misstro, som enligt herr Hages mening skulle leda därtill att man ute bland folket slutligen skulle betrakta politiken såsom varande till endast för rackare. Herr Hage vill icke, att den uppfattningen skall utbredas. Han gör sitt bästa för att utbreda den.

Härmed var överläggningen slutad. Herr talmannen gav propositioner först på bifall till utskottets hemställan i förevarande punkt samt vidare på avslag å såväl berörda hemställan som Kungl. Maj:ts framställning i ämnet; och förklarade herr talmannen sig anse svaren hava utfallit med övervägande ja för den förra propositionen. Votering begärdes likväl av herr Hage, i anledning varav nu uppsattes, justerades och anslogs följande voteringsproposition:

*Ang. anslaget
till lanthöf-
varsdeparte-
mentet.
(Forts.)*

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i punkten 1 av utskottets förevarande utlåtande nr 4 A, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej,

Vinner Nej, har kammaren avslagit såväl utskottets berörda hemställan som Kungl. Maj:ts framställning i ämnet.

Ömröstningen utföll med 122 ja mot 9 nej; och hade kammaren alltså bifallit utskottets hemställan.

Punkten 2.

Utskottets hemställan bifölles.

Punkten 3.

Lades till handlingarna.

Punkterna 4—20.

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

Punkten 21.

Lades till handlingarna.

Punkterna 22—41.

Vad utskottet hemställt bifölles.

Punkterna 42 och 43.

Lades till handlingarna.

Punkterna 44—47.

Utskottets i dessa punkter gjorda framställningar bifölles av kammaren.

Ang. fortsatt
anskaffning av
mobiliserings-
ammunition.

Punkten 48, angående fortsatt anskaffning av mobiliseringsammunition m. m.

I en inom andra kammaren av herr *Söderhielm m. fl.* väckt motion, nr 130, hade hemställts att riksdagen måtte för fortsatt anskaffning av mobiliseringsammunition till eldhandvapen och kulsprutor å extra stat för år 1919 anvisa ett belopp av 2,447,800 kronor.

Utskotet hemställde, att förevarande motion icke måtte av riksdagen bifallas.

Vid punkten var emellertid fogad reservation av herrar *Strömberg, Ekelund, J. Nilsson, Bergqvist, I. E. G. Svensson, Wrangel* och *Widell*, vilka ansett, att utskottet bort hemställa, att riksdagen måtte i anledning av ovanberörda motion till fortsatt anskaffning av mobiliseringsammunition till eldhandvapen och kulsprutor på extra stat för år 1919 anvisa ett reservationsanslag av 2,327,800 kronor.

Punkten föredrogs. Därefter yttrade:

Herr *Söderhielm*: Herr talman! Då kriget 1914 utbröt, stod det klart för oss litet var, att den ammunitionsförbrukning man skulle få se skulle komma att överstiga allt vad man förut tänkt sig. Men det hade ändå icke gått många veckor, innan man funnit, att ammunitionsförbrukningen i själva verket var mycket högre än det högsta man hade kunnat tänka sig. Man har räknat ut, att under de 17 första månaderna av kriget den österrikisk-ungerska armén ensam förbrukade 500 gånger så mycket gevärsammunition som hela tyska armén under 1870—1871 års krig. Det är ju siffror som tala. Inom alla de krigförande staterna uppstod för övrigt en fullständig kris i ammunitionsfrågan, och man måste tillgripa de mest energiska åtgärder för att tillgodose det stegrade behovet. T. o. m. för Tyskland, som annars stod så högt på krigsberedskapens område, var förhållandet detsamma. Sedan har under hela krigets lopp ammunitionsfrågan överallt betraktats som en av de allra viktigaste, och även neutrala stater ha gjort mycket kraftiga ansträngningar för att tillgodose ammunitionsbehovet. I det fallet framstår särskilt Holland, vilket land bedrivit de mest energiska ansträngningar för att bättra på sin krigsberedskap. Men även Norge har i fråga om utvidgning av sina ammunitionsfabriker intagit en framstående plats.

Nu är det naturligtvis omöjligt att tänka sig, att man i fred skall lagra hela det ammunitionsförråd man behöver i krig. Det skulle ju icke vara möjligt. Därför får man inrikta sig på att säkerställa fabriktionen av ammunition under krigets lopp, och detta säkerställande måste försiggå genom en noggrann planläggning, så att man gör upp en plan för anläggning av nya fabriker eller rättare sagt för anpassande av fabriker, anlagda för andra ändamål, till ammunitionstillverkning, att man anskaffar erforderliga maskiner, tryggar råvaru- och personaltillgång o. s. v.

Men då kan man fråga: finnes det någon som helst utsikt till att en sådan väldig anordning skall kunna försiggå på några veckor i ett land, där nästan allt av betydelse, som sker, skulle kunna åsättas rubriken »för sent»? Jag tror det icke. Jag tror, att vi få räkna med månader, och då kommer man fram till en mellantid, varunder man är hänvisad att täcka ammunitionsförbrukningen genom ett i fred upplagt mobiliseringsförråd, till dess att den planlagda fabrikationen hinna komma i gang.

Nu möter man en annan svårighet, och det är lagringen av ammunitionen, särskilt krutet, och det gör att man nödvändigtvis måste ålägga sig en viss ytterligare begränsning. Det blir då nödvändigt att beräkna ammunitionslagren även med hänsyn till årsförbrukningen i fred. Man får således söka ammunitionsförrådets storlek genom att multiplicera årsförbrukningen med det antal år, som ammunitionen tal att förvaras. Sedan man på detta sätt funnit mobiliseringsförrådets storlek, gäller det att driva upp den årliga tillverkningen av ammunition utöver vad som förbrukats, till dess man når den linjen. Detta är vad som ifrågasatts i motionen.

Nu ha emellertid utskottsreservanterna — och jag ber att få meddela kammaren, att det endast berodde på ett olyckligt förbi-seende, att mitt namn icke kom med bland reservanternas — gått en annan väg, i syfte att upphäva de betänkligheter, som möjligen skulle kunna uppstå, genom att man på detta sätt gick in för en princip, som skulle kunna föra ut tillverkningen av mobiliseringsammunition över en längre period. Vi togo i stället fasta på läget sådant det är och förknippade kravet på mera ammunition med den vapenanskaffning, som av regeringen föreslagits. Vi resonerade nämligen som så, att när vi nu ha en viss ammunitions mängd per vapen, böra vi åtminstone se till, att den ammunitions mängden icke sjunker, när vi få fler vapen, och därför syntes det oss att allteftersom man gjorde nya vapen borde man tillverka gevärsammunition i proportion därefter.

På detta sätt skulle man vinna ännu en sak. Man skulle slippa att helt tvärt slå av den tillverkning av mobiliseringsammunition, som pågått under krigsåren, och det skulle bliva möjligt att, om så i framtiden ansåges lämpligt, få en avveckling av ammunitionstillverkningen till stand på samma sätt som man tänkt sig i fråga om gevärstillverkningen.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till reservanternas förslag.

Herr Eriksson i Grängesberg: Herr talman! Jag skall be att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Den avdelning inom statsutskottet, som behandlat denna huvudtitel, har alldeles säkert så noggrant som det varit möjligt prövat dessa frågor, och avdelningens övervägande majoritet och den stora majoriteten inom statsutskottet har kommit till den uppfattningen, att det icke föreligger skäl att bifalla motionen.

För egen del kan jag omöjligt finna, att det kan vara rimligt och

Ang. fortsatt
anskaffning av
mobiliserings-
ammunition.
(Forts.)

Ang. fortsatt
anskaffning av
mobiliserings-
ammunition.

(Forts.)

möjligt, att vi skola fortsätta med ammunitionsanskaffning på det sätt motionärerna här tänkt sig. Det har, som nog alla av kammarens ledamöter som voro med vid dechargede-batten i fjol eriura sig, påtalats ganska starkt, att den Hammarskjöldska regeringen anslog betydande belopp för utvidgning av våra krutbruk. Således lämnades icke mindre än 1 miljon kronor till ett enskilt krutbruk, och dessutom lämnades betydande belopp för utvidgning av statens eget krutbruk, Åkers krutbruk. Allt det där gör ju, att man icke nu kan vara med om att bevilja anslag för anskaffande av mobiliseringsammunition. Man kan naturligtvis icke gå bägge vägarna. Utan det är nog så, att om militärerna det ena året få det ena, så vilja de det andra året ha det andra, och det blir aldrig något slut med deras krav.

För min del kan jag i likhet med de ledamöter i utskottet, som dikterat utskottets beslut, icke finna det möjligt, att fortsätta på den vägen, och jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Vidare anfördes ej. Sedan herr talmannen framställt propositioner dels på bifall till utskottets hemställan dels ock på avslag därå samt bifall i stället till den vid punkten fogade reservationen, blev utskottets hemställan av kammaren bifallen.

Punkterna 49 och 50.

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter föreslagit.

Ang. fullbordande av kasernetablissemang för femton infanteriregementen.

Punkten 51, angående anslag för fullbordande av kasernetablissemang för femton infanteriregementen.

I överensstämmelse med vad Kungl. Maj:t uti innevarande års statsverksproposition under punkten 50 av fjärde huvudtiteln föreslagit riksdagen, hemställde utskottet, att riksdagen måtte

a) utav det av 1916 års riksdag för fullbordande av de utav 1906 års riksdag beslutade kasernetablissemang för femton infanteriregementen beviljade anslaget, 7,134,000 kronor, å extra stat för år 1919 såsom reservationsanslag anvisa återstoden, 2,134,000 kronor;

b) för fullföljande av arbetena å nyssnämnda kasernetablissemang å extra stat för år 1919 anvisa ett reservationsanslag av 5,000,000 kronor; och

c) medgiva, att av fjärde huvudtiteln allmänna besparingar ett belopp av högst 40.862 kronor 53 öre finge tagas i anspråk såsom ytterligare bidrag till kostnadern för anordnande av genensam tvättinrättning för de till Skövde förlagda truppförbanden ävensom för Norra skånska infanteriregementet och Vendes artilleriregemente.

Reservation hade likväl avgivits av herrar *C. G. Ekman, Asp-lund, Pålsson, Eriksson* i Grängesberg, *Olofsson, Nilsson* i Kabbarp, *Andersson* i Råstock, *Jönsson* i Revinge, *Waldén, Bengtsson, Ingvar-*

son och *Hansson* i Stockholm, vilka ansett, att utskottets motivering bort hava annan i reservationen angiven lydelse.

Ang. fullbordande av kasernetablissemang för femton infanteriregementen.
(Forts.)

Sedan punkten föredragits, lämnade herr talmannen på begäran ordet till

Herr Eriksson i Grängesberg, som anförde: Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till den reservation, som är bifogad betänkandet av herr C. G. Ekman m. fl. Vi reservanter ha icke ansett det lämpligt att nu påbörja byggandet av kaserner för Norra och Södra skånska infanteriregementena. Skälet härtill är, att det har inom utskottet mycket starkt framhallits olämpligheten av dessa regementens förläggningsplatser, icke precis förläggningen ur ortssynpunkt men så att dessa övningsplatser äro synnerligen olämpliga ur hygienisk synpunkt. Det har upplysts, att övningsplatsen, där Norra skånska infanteriregementet skall vara förlagt, står delvis under vatten en stor del av året, och där Södra skånska infanteriregementet skall vara är förläggningen mycket svår under vintern och hösten. Vid sådant förhållande har det syntts oss, att man icke nu bör börja bygga kaserner, utan att det först bör göras en förnyad undersökning, om man icke kunde finna några för ändamålet lämpligare platser än just dessa.

Nu vet jag mycket väl, att det kan gentemot vår reservation sägas av herr statsrådet och chefen för lantförsvarsdepartementet, att t. ex. jag och en del andra ha ju som statsrevisorer mycket ivrigt yrkat på, att kasernerna skulle göras färdiga så snart som möjligt, därför att manskapet lider men av de nuvarande inkvarteringsförhållandena. En sådan erinran har gjorts av statsrevisorer, och jag har själv varit med därom 1916. Men jag får verkligen säga, att jag hade för min del icke alls reda på att förläggningssorterna voro av den art, som upplysts på en senare tid. Härtill kommer, att förhållandena nu äro sådana, att det torde vara synnerligen svårt att få in entreprenadanbud och även synnerligen svårt att påbörja byggandet av dessa kaserner på grund av brist på byggnadsmaterial. Det kan ju hända, att det finns material inköpt och lagrat; det vet jag ingenting om. Men i stort sett torde det, som förhållandena nu äro, vara synnerligen svårt att påbörja byggandet av dessa kaserner annat än med oerhört stor förlust för statsverket.

Vid sådant förhållande synes det oss vara bättre, när det är klart konstaterat, att förläggningsplatserna icke äro de bästa, att göra en förnyad undersökning av saken, trots att de beväringarna, som exercera där under de närmaste åren, få ha de tråkiga förläggningar de nu ha. Men om man kunde få sådana förläggningsplatser att de värnpliktige, som i framtiden komma dit, skulle få det bättre — om nu över huvud taget man skall bibehålla militarismen — så att icke deras hälsa vedervågas, så vore det ju skäl i att undersöka den saken.

Detta är de skäl, som varit avgörande för oss reservanter.

Ang. fullbordande av kasernetablissemang för femton infanteriregementen.
(Forts.)

Den kläm, som vi yrka bifall till, är, som herrarna finna, samma kläm som utskottsmajoritetens, men vi ha en annan motivering. Jag yrkar således bifall till utskottets kläm men med sådan ändring av utskottets motivering, som föreslås i den av herr C. G. Ekman m. fl. avgivna reservationen.

Vidare yttrade:

Chefen för lantförsvarsdepartementet, herr statsrådet Nilson: Herr talman, mina herrar! Frågan om förläggningen av Norra och Södra skånska infanteriregementena har ju tillförne varit föremål för överväganden här inom kammaren och icke allenast föremål för överväganden här inom kammaren, utan den har också prövats tvenne särskilda gånger av särskilda kommissioner. Resultaten av de kommissionernas arbeten ha sedermera underställts Kungl. Maj:ts prövning, och Kungl. Maj:t har två gånger fastställt, att regementena skola förläggas på de platser, där de nu äro förlagda.

Även om riksdagen nu är fullt på det klara med, att det varit allvarliga erinringar från mångens sida mot de platser, som blivit fastställda, så tror jag dock, att om riksdagen nu skulle följa reservanterna, är det att befara, att man kommer att göra det svåra allenast svårare, det onda allenast värre, som man brukar säga. Och den utvecklingen vilja säkerligen icke reservanterna vara med om. Jag vågar tro eller åtminstone hysa den förhoppningen, att reservanterna skola finna de upplysningar, som jag är i tillfälle att lämna, vara av den beskaffenheten, att även de skola finna. att det klokaste nu är att här följa statsutskottets hemstallan.

Frågan gäller ju, som redan sagts, dessa två kasernetablissemang.

Vad då först beträffar Norra skånska infanteriregementet, så skall detta förläggas till Kristianstad enligt Kungl. Maj:ts beslut först av den 31 december 1907 och sedermera av den 10 juli 1914. Härom har bindande avtal träffats med Kristianstads stad. Kristianstads stad, med vilken det har varit underhandlingar om ett frånträdande av det beslutet, har uppställt så hårda och tunga villkor och förresten icke ens lovat gå med på det med dessa hårda och stränga villkor. att det synes mig redan ur den synpunkten erbjuda stora betänkligheter att gå med därpå.

Härtill kommer, att byggnadsarbetet i Kristianstad ligger nog icke så, som statsutskottets ärade vice ordförande antydde. Det förhåller sig icke så, att intet byggnadsarbete där är påbörjat. Grunden för den ena av kasernerna är, kan man säga, så gott som färdig, och sockelsättningen pågår redan. Därjämte äro en hel del andra byggnader uppförda. Jag har i det fallet erhållit upplysningar i går från kasernbyggnadsnämnden. Och icke nog därmed, att det är stora byggnadsarbeten, som äro färdiga, utan bindande avtal äro dessutom träffade med en hel del leverantörer. För att i överensstämmelse med statsrevisorernas uttalande, varemot icke någon som

helst gensaga gjorts här inom riksdagen, kunna påskynda arbetet har jag tillstyrkt Kungl. Maj:t att bland annat arrendera Ugerups tegelbruk fr. o. m., om jag minns rätt, nästkommående 1 april för att därifrån erhålla tegel till detta kasernetablissemment. Men dessutom äro stora tegelpartier och andra byggnadsmaterialier inköpta, på det att man skulle begagna sig av de jämförelsevis gynnsamma konjunkturen, som varit förut — allting stiger ju i pris — så att man icke skulle behöva köpa dessa materialier, när de äro som allra dyrast. Det gör att dessa bindande avtal, som äro träffade allenast för dessa kasernetablissemment, uppgå till inemot 1 miljon kronor. Förutom den tegeltillverkning jag antytt, har det inköpts tegel för båda kasernetablissemmenten, om vilka nu är fråga, så att antalet tegel med de tegel, som man beräknar få tillverkade vid detta tegelbruk, uppgår till omkring 8 $\frac{1}{3}$ miljoner.

Men icke nog härmed. Kasernbyggnadsnämnden, som funnit, att det icke var möjligt att få hela arbetet utfört genom en generalentreprenad, har i överensstämmelse med statsrevisorernas år 1916 gjorda uttalande också slutit mindre entreprenadavtal och än vidare gått in för den grundsatsen att bygga själv. Men detta att kasernbyggnadsnämnden själv bygger förutsätter ju i sin ordning en rätt omfattande organisation. Sålunda har kasernbyggnadsnämnden anställt arbetsledare, verkmästare och förmän och även ingått avtal med de olika grupperna av arbetare. De avtalen ha träffats här under allra sista tiden.

Jag har för min del ansett, att då jag har tillstyrkt Kungl. Maj:t att godkänna de åtgärderna, så har jag befunnit mig i den allra bästa och innerligaste överensstämmelse med den ståndpunkt riksdagen har intagit på grundvalen av de framställningar, som statsrevisorerna gjort.

Vad beträffar byggnadsarbetet i Lund för Södra skånska infanteriregementet, så ligger den saken väsentligt annorlunda. Där äro allenast rent förberedande arbeten vidtagna, men en del bindande arbetsavtal och leveransavtal äro dock slutna. Leveransavtalen uppgå endast de till en summa av omkring 600,000 kronor. Men fränsett detta bör ej heller, av skäl, som jag nu i all korthet skall utveckla, här komma i fråga, att staten skall ensidigt bryta ett ingånget avtal. Även jag hör till dem som anse, att en annan plats än Lund bort bestämmas som förläggningsort för Södra skånska infanteriregementet, och jag vet, att denna min uppfattning delas av säkerligen flertalet inom denna kammare. Icke förty maste jag dock säga, att så som saken nu ligger, bör det beslut, som är fattat, vidhållas. Jag anser, att det avtal, staten genom sina organ har träffat med staden Lund, icke bör brytas, emedan ett brytande skulle skada statens höghet och auktoritet.

Någon torde hålla före, att detta icke är reservanternas mening; man skulle endast förhandla med staden Lund om att staden skulle frånträda avtalet. Sådana förhandlingar ha emellertid varit å bane genom 1911 års kasernförläggningskommission. Under dessa förhandlingar förklarades å staden Lunds vägnar, att staden

Ang. fullbordande av kasernetablissemment för femton infanteriregementen.

(Forts.)

Ang. fullbordande av kaserneetablissemang för femton infanteriregementen.

oftergivligt fordrade, att med kronan träffat avtal skulle äga bestånd.

Då frågar jag: Kan det vid sådant förhållande vara lämpligt att ånyo vända sig till staden som supplikant? Förvisso ej, så mycket mindre som staten sedan dess ingått ännu ett avtal med staden, ett avtal som förutsätter, att det första avtalet också skall hållas i helgd.

(Forts.)

Slutligen kan jag icke underlåta meddela, att det väckt min förvåning, att denna reservation kom fram just nu. Under en interpellationsdebatt rörande denna sak i denna kammare 1916 uttalades önskan om, att så stor del som möjligt av Arendala borde som övningsfält bytas ut mot de till Flyinge stuteri hörande s. k. Kungsmarkerna, ett område, som enligt uppgift ej kunde begagnas annat än som en ej alltför god betesmark. På grund av detta och vad jag nu tidigare anført fullföljde Kungl. Maj:ts det uppslaget och föreslog fjolårets riksdag att Räfthagen och Kungsmarkerna jämte Råby ängar skulle överlämnas till Södra skånska infanteriregementet som övningsfält. Herr Jönsson i Revinge yrkade i en av honom avgiven motion icke avslag å den kungl. propositionen utan endast avslag på densamma i vad det rörde de båda hagvaktarboställena, och riksdagen biföll förslaget med den av herr Jönsson yrkade ändringen. I det utskottsutlåtande, som jag har här framför mig, jordbruksutskottets utlåtande nr 40 (1917), finner jag, att till detta beslut hade medverkat från denna kammare herr Hamilton, herr Nilsson i Tånga, herr Nilsson i Linnås, herr Sjöblom, herr Lundström, herr Hage och herr Svensson. Man skulle där sålunda, för att begagna en terminologi, som under debatten här använts, kunna tala om en obruten front från friherre Silfverschiöld på Koberg, vars namn också står under betänkandet, till och med herr Hage. När så varit förhållandet, har jag varit något förvånad öfver, att man tagit upp denna sak till avgörande på sätt som skett nu i år. Jag upprepar än en gång, att det beslutet fattades 1917. Jag vill meddela kammaren, att jag nu hyser god förhoppning om, att den bördigaste delen av Arendala-området, i varje fall större del än den som ifrågasatts av regementschefen, skall kunna skiljas från övningsfältet och fortfarande kunna bibehållas åt odling av livsfrönodenheter.

Det är emellertid icke allt som i detta ärende förekommit. Jag kunde giva kammaren del av icke allenast vad 1916 års revisorer yttrat utan även vad 1917 års revisorer yttrat. 1917 års revisorer säga: »Revisorerna hava vid flera tillfällen efter nämndens organisation, senast förlidet år, fäst uppmärksamheten på att de ifrågavarande byggnadsarbetena icke bedrivs med nödig skyndsamtet. Vid den granskning revisorerna nu ägnat åt nämndens arbeten hava revisorerna ytterligare styrkts i sin sålunda uttalade uppfattning. Det är visserligen sant, att under nuvarande förhållanden ganska stora svårigheter möta i åtskilliga avseenden och att särskilt prisförhållandena äro synnerligen ogynnsamma. Det kan dock ifrågasättas, om det under alla förhållanden är med

statens intresse förenligt att intaga en alltför avvaktande hållning i förhoppning om fallande priser och under tiden låta arbetena, såsom fallet varit åtminstone på några platser, tidvis avstanna. Tillfälliga förläggningar, vilka på grund härav måste allt fortfarande bibehållas, hava nämligen visat sig både så obekväma och dyrbara, att ansträngningarna synas böra inriktas på, att de provisoriska förhållandena å ifrågavarande område må, därest icke alltför oskäligen kostnader därav bli en följd, snarast möjligt kunna upphöra.» Detta uttalande är gjort den 30 november 1917. Ingen må därför undra över, att jag har ansett mig böra handla på sätt som jag gjort ända till jämt åtta dagar i dag, då jag hade ett sammanträde med kasernbyggnadsnämnden och där överenskom om en hel del avtal, som helt enkelt enligt min mening för statens egen värdighets skull icke kunna brytas.

Jag vågar därför hoppas, att kammaren måtte bifalla statsutskottets hemställan även beträffande motiveringen.

Herr Nilsson i Bonarp: Herr talman! När jag för några dagar sedan fick detta statsutskottets betänkande i min hand och blev i tillfälle att studera den reservation, som på denna punkt är avgiven, blev jag uppriktigt glad. Jag såg nämligen häruti en möjlighet yppas, varigenom en älsklingsstanke, som jag länge hyst, beträffande de skånska infanteriregementenas förläggningsorter, skulle kunna bli förverkligad. Jag får emellertid bekänna, att efter de upplysningar, som herr statsrådet och chefen för lautförvarsdepartementet nu lämnat, mina förhoppningar därutinnan blivit grusade.

Jag förstår mycket väl, att när, såsom statsrådet säger, platserna för regementenas förläggning två gånger blivit fastställd av Kungl. Maj:t och bindande avtal äro gjorda med entreprenörer, beträffande kasernetablisementet för Norra skånska infanteriregementet i Kristianstad — ett tegelbruk är arrenderat, för att man därifrån skall få tegel till byggnaden, och andra liknande åtgärder vidtagna — det icke finnes utsikt att få någon ändring i avseende å förläggningen till stånd. Jag kan för min del icke annat än på det djupaste beklaga, att förhållandet är sådant. Och jag måste konstatera att de beslut, som fattats beträffande dessa förläggningsfrågor, ävensom en hel del andra, höra efter min uppfattning till de olyckligaste beslut, som någonsin i försvarsfrågan blivit fattade.

Hade en förändring beträffande de skånska infanteriregementena varit möjlig att åstadkomma, skulle därigenom avsevärda fördelar vunnits. De platser, som nu skola användas till övningsfält, äro icke på långt när så ändamålsenliga som de gamla förutvarande övningsplatserna. Att de militära övningarna komma att bli lidande härpå är alldeles uppenbart. Ur övningssynpunkt blir det sålunda ojämförligt mycket sämre än vad det hade behövt bli, för den händelse man stannat vid Ljungbvhed och Revinge.

Ser man frågan från nationalekonomisk synpunkt kommer man

Ang. fullbordande af kasernetablisementet för femton infanteriregementen.

(Forts.)

Ang. fullbordande av kasernetablissemang för femton infanteriregementen.
(Forts.)

också till nedslående resultat. Det är nämligen obestriddigt, att särskilt Södra skånska infanteriregementets kasernetablissemang kommer att förläggas på den yppersta jord vi ha i Skåne. Även den egendom, som kommer att användas för Norra skånska infanteriregementet består av god åkerjord, å vilken kan odlas vete och betor. Däremot är jorden å de gamla övningsplatserna mindre lämplig som åkerbruksjord, men så mycket mer passande för militärövningar. Ur nationalekonomisk synpunkt är det således felaktigt, att man beslutat sig för att göra dessa förflyttningar, som nu här synas i alla fall vara fullt fastslagna att komma till stånd.

En ändring skulle tidigare kunna ha gjorts, utan att den hade behövt medföra några större kostnader. Den egendom, som är förvärfvad i Kristianstad, har betingat omkring $\frac{1}{2}$ miljon kronor. Med den prisstegring beträffande jordegendomar, som i dessa tider inträtt, hade den mycket väl kunnat säljas med vinst. Samma är väl förhållandet med egendomen i Lund. Man kunde också ha gått en annan väg. Man kunde nämligen utarrenderat de inköpta fälten, liksom man arrenderat ut andra kronans egendomar. Något hinder synes sålunda icke föreligga på denna punkt. Men jag får erkänna, att sedan det ingåtts bindande avtal med både Kristianstad och Lund, med entreprenörer, och det gjorts stora förarbeten med grundläggning o. d. särskilt beträffande etablissemang i Kristianstad, anser jag mig icke kunna gå med på reservationen. Man får ju också taga hänsyn till såväl officerskåren som de värnpliktige. Allesammans ha haft det mycket besvärligt under den långa tid dessa kasernbyggnadsfrågor varit oavgjorda, och att nu fatta ett beslut, som föranleder ytterligare uppskov på oviss tid, vill jag ej taga ansvaret för.

Det är, som sagt, med djupt beklagande jag ser, att dessa frågor få en så olycklig lösning. Jag vill emellertid icke göra något yrkande, då jag inser att det nu är för sent att få en ändring till stånd.

Herr Andersson i Skivarp: Herr talman, minna herrar! Efter det utförliga yttrande herr statsrådet hade, kunde det vara onödigt att uppträda till förmån för utskottets betänkande, men jag kan ändå icke underlåta att säga några få ord.

De skånska regementena äro ju förlagda på sådant sätt, att det icke rätt gärna kan försvaras. Det kan icke försvaras, att vår värnpliktiga ungdom skall under lång tid vara förlagd på de platser, där de nu äro förlagda. I Lund är det någorlunda, där äro de förlagda i en sockerfabrik, som blev stängd för ett par år sedan. I Kristianstad däremot är det ett helt annat förhållande. Där äro en hel del inlogerade i en skola, en hel del i en kvarn och en del i ett gammalt fattighus. Jag tror inte, att vi kunna stå till svars för, att den värnpliktiga ungdomen instuvras på sådant sätt. De som äro förlagda i skolan få tyvärr icke stanna där länge, och att taga in alla i fattighuset är väl inte lämpligt. Tager man förutom detta i betraktande de stora av herr statsrådet

omnämnda omkostnader, som redan bestritts, och att i Kristianstad stora arbeten redan äro utförda och vidare tar hänsyn till de ingångna förbindelserna, så torde väl näppeligen en ändring nu kunna ifrågasättas. Det är icke rätt, som herr statsrådet också nämnde, att staten skall bryta ingångna förbindelser utan vidare. I Lund har man visserligen bara gjort förarbeten, men de beräknas av herr statsrådet uppgå till en kostnad av 600,000 kronor. Att kasta bort det beloppet är icke synnerligen lämpligt. Härtill kommer, att varken Kristianstad eller Lund utan ganska stora ersättningar, om det nu är tänkbart att städerna över huvud taget skulle gå med på en ändring mot ersättning, äro villiga att upphäva de kontrakt staten ingått med dem. Vi hörde, att Lunds stad icke på villkor ville upphäva det ingångna kontraktet; ifall det skulle bli rättegång, bleve det ganska dyrbara kostnader för staten, om det skulle bli så, att ersättning skulle lämnas för den brutna förbindelsen.

Jag får säga, att jag från första stund, det har jag också tillkännagivit för kammaren, varit bestämd motståndare till förläggning på en av de platser, som det är fråga om, nämligen Lund. Jag var med i den kommission, som först skulle utse förläggningsplatser. Vi avstyrkte på det bestämdaste den förläggningsplatsen. Det oaktat ingick dåvarande Kungl. Maj:t överenskommelse med Lunds stad om att regimentet skulle förläggas dit. Sedermera hava vi hört, att en senare regering har ingått nya förbindelser med Lunds stad. Sedan därefter den nuvarande regeringen också engagerat sig så starkt i denna sak kan det nu icke vara rätt att upphäva den överenskommelsen.

Oaktat jag varit emot detta förut, kan jag av nu nämnda skäl icke längre vara med om ett uppskov beträffande byggandet av dessa kaserner. Jag tror, att ett sådant skulle vara ganska olyckligt. Det är icke så som utskottets vice ordförande nämnde, att det skall vara så ohygieniskt på platserna ifråga. Den kasern, som skall byggas i Kristianstad, hade man först tänkt lägga på ett fält, där det verkligen var mycket sankt, men sedan nu staten inköpt Näsby gård, där kasernerna skola ligga, och som ligger höglänt och icke är ohygienisk, torde det icke föreligga någon fara i detta avseende. En liten å flyter visserligen igenom en del av området, och där kan vattnet gå upp en liten bit, men denna del av området är långt ifrån själva kasernen. Det torde alltså här icke kunna med skäl talas om ohygieniska förhållanden.

Det kan-ke huvudsakligaste skälet för annan förläggningsplats för Södra skånska infanteriregementet var att det avsedda fältet vid Lund ligger på Skanes bästa jord. Herr statsrådet har nu emellertid yttrat, att största delen av fältet kommer att avskiljas och för framtiden användas till odlingsmark. Denna jord blir alltså icke tagen från odlingen. Övningsplatsen kommer att till största delen utgöras av Kungsmarkerna, ett område, som förut var upplåtet till betesmark, och salunda att bestå av jord egentligen icke användbar för odling.

Ang. fullbordande av kasernetablissering för femton infanteriregementen
(Forts.)

Ang. fullbordande av kaserneetablissemang för femton infanteriregementen.

(Forts.)

Som saken nu ligger och då det nu icke går för sig att längre uppskjuta detta bygge, anser jag att staten får taga konsekvenserna av en tidigare åtgärd. Da nu statsrevisorerna därtill två år å rad så starkt framhållit nödvändigheten av att någonting blir åtgjort i fragan, tror jag, att det är allt skäl för kammaren att taga konsekvenserna av de redan vitttagna dispositionerna.

Jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Hansson i Stockholm: Herr talman! Även jag har undertecknat reservationen i denna punkt. I denna reservation ligger icke någon som helst erinran mot vad departementschefen i ärendet företagit. Detta kan så mycket mindre vara fallet som de upplysningar, vilka i dag av departementschefen lämnats, tyvärr icke stodo till förfogande vare sig vid behandlingen av ärendet å statsutskottets första avdelning eller vid behandlingen inom statsutskottet in pleno. Om dessa uppgifter förelegat, hade givetvis den här avgivna reservationen kommit att till sin motivering ha en annan formulering.

Jag vill i likhet med de senare talarna livligt beklaga, att genom de företagna åtgärderna — de må stå aldrig så mycket i överensstämmelse med vad statsrevisorerna och riksdagen uttalat — man har stängt möjligheterna att här åstadkomma en ändring i det av reservanterna uttalade syftet.

Det är emellertid anmärkningsvärt, att det icke här under debatten lika litet som i statsutskottet gjorts något försök att förneka riktigheten av den väsentliga anmärkning, som framställts, den nämligen, att man här skulle som övningsfält för Norra skånska infanteriregementet använda jord, som utgöres av Skånes bördigaste och på samma gång är synnerligen olämplig att användas till övningsfält.

Det har här blivit upplyst, att herr statsrådet träffat anstalter beträffande förläggningen vid Lund, så att åtminstone en del av den bördiga jorden där drages undan att bli använd till övningsfält i stället för till odling av förnödenheter. Det hade varit önskvärt, om herr statsrådet kunnat ge ett liknande löfte beträffande förläggningen vid Kristianstad. Det har sagts inom utskottet och har icke bestritts, att även beträffande jorden vid Näsby gård gäller det, att den skulle vara synnerligen lämplig för odling men på grund av vattensjuka synnerligen olämplig sasom övningsfält. Det har på samma gång anförts, att man skulle inom Kristianstad eller på annat ställe i närheten av staden kunna finna till övningsfält betydligt mera lämplig plats. Även om sålunda avtal träffats om uppförande av kasernbyggnad, även om man påbörjat denna kasernbyggnad genom grundläggningsarbeten, vill jag hemställa till herr statsrådet att taga i övervägande, om icke trots förläggningen av kasernbyggnaderna ett lämpligare övningsfält kunde anskaffas. Även om övningsfältet skulle förläggas på något längre avstånd från kasernbyggnaderna. Därigenom vunne man två saker.

Dels bevarade man den bördiga jorden vid Näsby gård för odling och dels skaffade man de värnpliktiga ett lämpligare övningsfält, där man icke behövde riskera eller äventyra de värnpliktigas hals.

Det har här och även i utskottet talats synnerligen varmt för de värnpliktiga. Jag tror mig kunna försäkra, att ingen kan mera än reservanterna ömma för de värnpliktigas intresse. Det är också just ur synpunkten av de värnpliktigas intresse, som denna reservation tillkommit. Man har menat det vara bättre att för en kort tid dragas med de besvärligheter som finnas för närvarande, särskilt i Kristianstad, än att för all framtid låsa fast de värnpliktiga vid ännu större besvärligheter. Om vi efter de upplysningar, som herr statsrådet lämnat, icke kunna vidhålla reservationen i alla delar, hoppas jag dock, att det praktiska resultatet av denna reservation måtte bli att förnyat övervägande i Kristianstad ett bättre övningsfält och av möjligheten att spara ännu mera av den bördiga jorden vid Lund för odlingsändamål.

Ang. fullbordande av kasernetablissemang för femton infanteriregementen.
(Forts.)

Herr Jönsson i Revinge. Herr talman! Jag är fullkomligt på det klara med det hopplösa uti att söka få ändrat beslutet om den enligt min och alla skåningars mening högst olämpliga förläggningen av dessa båda regementen. En av orsakerna varför jag anslöt mig till reservationen var, att jag hyste den stilla förhoppningen, att vi skulle närma oss en världsordning, då det icke skulle vara så absolut nödvändigt att fortsätta med att bygga kaserner. Nu har ju herr statsrådet lämnat en del upplysningar om vilka byggnadsarbeten som redan undångjorts, upplysningar, vilka, som herr Hansson redan meddelat, icke voro tillgängliga för oss, när vi behandlade denna fråga på statsutskottets första avdelning. Saken var den, att vi läto genom sekreteraren efterhöra hos kasernbyggnadsnämnden vad som åtgjorts speciellt i Kristianstad. Vi fingo till svar, att det skulle endast ha utförts några planeringar där, och att man hade arrenderat ett tegelbruk. Vi tyckte det var icke några kostsamma affärer, och vi ansågo, att man kunde försöka att få upp frågan till förnyad prövning. Herr statsrådet har nu meddelat, att det är vida mera som gjorts och att det skulle bli en högst kostsam affär för statsverket, om man skulle bryta kontrakten med städerna Kristianstad och Lund.

Jag vill på det uppriktigaste i likhet med herr Nilsson i Bonarp beklaga, att man icke kunnat komma någon vart i detta hänseende. Vad speciellt beträffar det övningsfält, som upplåtits för Södra skånska infanteriregementet vid Lund, torde det icke finnas någon militär vid regementet åtminstone, som anser, att detsamma är lämpligt i minsta mån. Det ser man bäst, när man ser de värnpliktiga komma hem från övningarna. En skåning sade för några dagar sedan, att den skånska leran har den obehagliga egenskapen, att när man trampar i densamma den stiger och stiger och till sist når upp till nacken. Nersmorda ordentligt bli sanner-

Ang. fullbordande av kasermetablissemang för femton infanteriregementen.

(Forts.)

ligen de värnpliktiga, som exercera beväring i Lund. Leran stiger dem upp till nacken, och det är icke så värst behagligt för dem.

Herr Waldén: Herr talman! Efter de upplysningar, som lämnats från statsrådsbänken, återstår icke annat än att konstatera, att krigsministern i likhet med krigsministrarna i de föregående högerregeringarna 1907 och 1914 kört fast den militära kärnan på denna punkt i den skånska leran. Det har beklagats från ett par håll, och även jag måste beklaga, att så skett. Man hade kunnat hoppas, att den nuvarande krigsministern, då han själv erkänner, att åtminstone förläggningen i Lund är olämplig, innan han vidtagit de åtgärder och bindande avtal, varom han talat, företagit en ny omprövning av dessa förläggningar. Det har varit så, att sedan man en gång fattat beslut i dessa frågor, en efterföljande krigsminister icke har velat desavouera en föregående, men jag tycker, att man av den nuvarande krigsministern kunnat vänta en liten smula mera mod. Även hos en civil krigsminister kan man väl ha rätt att vänta detta, åtminstone ett visst moraliskt mod. Således hade han enligt mitt förmenande bort gå till en ny omprövning av frågan, trots de erinringar, som gjorts av statsrevisorerna. Hade en sådan omprövning skett i tid, så hade det ju varit möjligt, att man kunnat komma till ett annat och lyckligare resultat ifråga om dessa förläggningsorter.

Som frågan nu ligger är det tydligt, att man i kammaren icke kan ha hopp om att vinna bifall till den reservation, som även jag har instämt i, men det kan dock ha sin betydelse, att vi ännu en gång ha framhallit med styrka, att de föregående regeringarna ha misstagit sig kapitalt i fråga om dessa förläggningar, och jag tror för min del, att även om man hade uppskjutit frågan och hade valt andra förläggningsorter, så hade, om det också medfört åtskilliga utgifter för staten, det dock varit lyckligare för såväl staten som de värnpliktiga, om man fått en ändring till stand.

Så nämndes av herr Andersson i Skivarp, att kasernerna icke skulle komma att bli ohygieniska. Detta ha icke reservanterna yttrat sig om, utan de ha endast talat om övningsfalten, som de anse olämpliga och i viss mån ohygieniska, och jag tror, att herr Andersson i Skivarp skall gå med på detta. Han har förresten själv erkänt, att de äro olämpliga även ur denna synpunkt.

Trots de invändningar som gjorts och de upplysningar, som kommit från statsrådsbänken, ber jag, herr talman, att få yrka bifall till reservationen åtminstone såsom en sista protest mot de beklagliga besluten i dessa frågor.

Chefen för lantförsvarsdepartementet, herr statsrådet Nilson: Med anledning av det anförande, som den ärade talaren på Stockholmsbänken hade, vill jag meddela, att jag icke är tillräckligt lokaliserad beträffande områden intill staden Kristianstad för att kunna avgiva något bindande löfte rörande vad som möjligen kan

åstadkommas i fråga om ett utbyte av det nuvarande övningsfältet mot ett annat. Jag kan endast säga, att jag skall ägna saken uppmärksamhet och, om det är mig möjligt, på ort och ställe taga kännedom därom för att bilda mig en egen uppfattning.

Gentemot vad den siste ärade talaren anförde vill jag säga, att jag vill icke påstå, att jag har något särskilt övermått av mod, vare sig moraliskt eller annat mod, men det vill jag säga att icke har det varit av någon sorts modlöshet, som jag tillstyrkt Kungl. Maj:t att fatta de beslut, för vilka jag nyss redogjort. Nej, det har varit därför, att jag ansett, att jag på det sättet bäst handlade i överensstämmelse med den mening, som funnit uttryck i riksdagen på grund av statsrevisorernas hemställan, och, vad angår staden Lund, icke minst på grund av det beslut, som 1917 års riksdag fattade om övningsfältet där, d. v. s. att Kungsmarkerna och Räfthagen skulle vara övningsfält för Södra skånska infanteriregementet. Jag kunde helt enkelt icke drömma om att 1918 års riksdag skulle säga, att vi skola icke ha detta område till övningsfält för södra skånska infanteriregementet, utan vi skola ha något annat; ty ärendet var verkligen underställt riksdagens prövning i följ. Och jag kunde icke tänka mig annat än att riksdagen skulle stå på det beslutet även i år.

Herr Andersson i Skivarp: Herr talman! Herr Waldén påstod, att jag har erkänt, att övningsfältet vid Kristianstad är ohygieniskt. Det har jag icke gjort, men jag har sagt, att det är en liten bit där, som kan översvämmas. Såvitt jag känner till fältet i övrigt, består det av genomsläpplig mark, så det kan icke kallas ohygieniskt. Beträffande förlägningsplatsen vid Lund däremot är det känt att, sedan man skiljt ifrån största delen av Arendal, är det icke så dåligt där heller.

Vad sedan herr Waldén nämnde om, att den nuvarande regeringen borde ha haft bättre mod och icke gått i högerregeringarnas spår, så vill jag säga, att det var icke en högerminister, som tillstyrkte beslutet första gången i denna fråga, utan det var generalmajor Tingsten, som då åtminstone icke var högerman. Hur det är nu, vet jag icke. Och om jag icke misstar mig alltför mycket, så var det den Staaflska regeringen 1914, som fattade det andra beslutet.

Herr Waldén: Om jag icke misstager mig, var det herr Tingsten i herr Lindmans regering, som fattade det första beslutet 1907, angående dessa förläggningar och det var ju något annat än herr Tingsten i den Staaflska regeringen. Det andra beslutet härom fattades av den Hammarskjöldska regeringen 1914.

Jag begärde emellertid ordet för en liten replik till herr statsrådet och chefen för lantförvarsdepartementet. Då han vill bygga på 1917 års riksdags uttalande, så är det icke alldeles riktigt. Det har nämligen varit så, att vi, som varit emot dessa förläggningar, ha måst betrakta dem som ett avgjort faktum. Vid 1917 års riks-

Ang. fullbordande av kaserntablissering för femton infanteriregementen.

dag hade vi en högerregering, och då visste vi, att det icke tjänade någonting till att komma fram med ett yrkande på ändring i beslutet, som redan var konfirmerat av en föregående högerregering.

(Forts.)

Efter härmed slutad överläggning gav herr talmannen propositioner först på bifall till utskottets hemställan samt vidare på bifall till det av herr Eriksson i Grängesberg framställda yrkandet; och blev utskottets hemställan av kammaren bifallen.

Ang. förplägnadsanstalten i Hässleholm.

Punkten 52, angående anslag till förplägnadsanstalten i Hässleholm.

Med tillstyrkande av bifall till vad Kungl. Maj:t i punkten 51 av föreliggande huvudtitel föreslagit riksdagen, hemställde utskottet, att riksdagen måtte för bestridande av uppkommande merkostnader för den av 1916 års riksdag beslutade förplägnadsanstalten i Hässleholm å extra stat för år 1919 anvisa ett reservationsanslag av 267,000 kronor.

Vid punkten fanns emellertid fogad reservation av herrar *Asplund*, *Eriksson* i Grängesberg, *Nilsson* i Kabbarp, *Waldén*, *Ingvarson*, *Hansson* i Stockholm och *Nilsson* i Malmö, vilka ansett, att utskottet bort hemställa att Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag icke måtte av riksdagen bifallas.

Punkten föredrogs. varefter ordet erhöles av

Herr Eriksson i Grängesberg, som yttrade: Herr talman! Vid denna punkt ha de socialdemokratiska representanterna i utskottet i avgiven reservation yrkat avslag. Skälet till vårt avslagsyrkande är, att vi anse det oekonomiskt och oegentligt att börja bygga nu, när man icke gjort det förut. Saken är den, att då denna förplägnadsanstalt beslöts av 1916 års riksdag, beräknades kostnaderna till 445,000 kronor, och det beviljades på 1917 års stat 200,000 kronor. Återstoden 245,000 kronor beviljades 1917 på innevarande års stat.

Nu har i alla fall Kungl. Maj:t talat om att denna anstalt kan man icke bygga för 445,000 kronor, utan den kommer att kosta ytterligare 267,000 kronor. Denna förhöjning av byggnadskostnaden är ju i och för sig icke någonting egendomligt. Byggnadskostnaden för hus av motsvarande storlek har nog alldeles säkert ökats i medeltal så mycket eller kanske ännu mera. Men vad som varit annärkningsvärt enligt vårt förmenande är, att byggnaderna ännu icke äro påbörjade. Ritningarna äro alldeles nyss färdiga; jag vet icke, om de ännu äro fastställda. I alla fall har det upplysts i utskottet och även i utskottsbetänkandet, att byggnaderna ännu icke påbörjats. Vid sådant förhållande förefaller det oss vara ett uppenbart slöseri att nu bygga med dessa

höga kostnader, då vi väl ändå ha all anledning att hoppas, att vi gå lägre byggnadskonjunkturen till mötes. När man då har rätt sig under de två år som gått, sedan beslutet om byggnaderna fattades, så har det förefallit oss orimligt, att man just nu, då vi befinna oss på toppunkten av dyrtiden, skall börja bygga. Om det vore fråga om kaserner eller sjukhus eller inrättningar, där det gällde liv eller hälsa, så vore det en annan sak. Men här gäller det ekonomibyggnader. Jag medgiver villigt, att de äro värdefulla i och för sig. Jag medgiver, att förplägnadsanstalten är av betydelse för armén ur ekonomisk synpunkt, men har man rätt sig under dessa år, så kan man säkert reda sig tills det blir billigare byggnadskostnader.

Ang. förplägnadsanstalten i Hissleholm.
(Forts.)

Nu säger man, att vi få hyra stora lokaler och att kostnaden därför är stor — i statsutskottet har det uppgivits 40,000 kronor om året — och det är ränta på dessa pengar. Lat sa vara, men man får komma ihåg, att dessa 40,000 kronor bli ändå icke mer än ränta på de mer än 700,000 kronor, som nu skulle givas ut för byggnadsföretaget. Om man däremot dröjer något, om vi vänta ett par års tid, då måhända byggnadskostnaderna ställa sig lägre — t. ex. $\frac{1}{2}$ miljon kronor — då är det god affär för statsverket.

Detta är de socialdemokratiska representanternas resonemang i denna fråga, och därför ha vi icke kunnat annat än yrka avslag på Kungl. Maj:ts förslag, d. v. s. vi anse, att byggandet skall anstå tills vidare.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till vår reservation, som är detsamma som avslag på utskottets hemställan och på Kungl. Maj:ts förevarande proposition.

Vidare anförde:

Chefen för lantförvarsdepartementet, herr statsrådet Nilson: Herr talman! Statsutskottets vice ordförande har som motiv för sitt avslagsyrkande bland annat anført, att då detta byggnadsarbete icke redan blivit igångsatt, borde det icke nu lämpligen fullföljas under närvarande tid, därför att — som den ärade talaren profeterade om — vi om två år säkerligen skulle ha billigare byggnadskostnader. Ja, jag skall gärna tillstå, att jag icke skall eller kan profetera alls om hur det kan ställa sig om två år. Huruvida byggnadskostnaderna då äro dyrare eller billigare, låter jag vara osagt. Erfarenheten hitintills har åtminstone givit vid handen, att priset på byggnadsmaterial har stegrats undan för undan. Men det var en och annan här i kammaren, som förlidet år talade om att vi da befunne oss på toppunkten. Icke förty ha vi högre priser det år, som nu är inne.

Men vidare anförde han en viss förvåning över att icke detta byggnadsarbete kunnat igångsättas. Med anledning därav vill jag lämna den upplysningen, att det har icke kunnat igångsättas bland annat av den anledningen, att regeringen har icke haft de nödiga medlen för att börja detta byggnadsföretag. Om man har 445,000

Ang. förpläg-
nadsanstalten
i Hässleholm.
(Porta.)

+71.000 kronor, men det visar sig, att byggnadsarbetets fullföljande skulle kosta inemot 200,000 kronor ytterligare, då anser jag, att Kungl. Maj:t handlar riktigt ur konstitutionell synpunkt, om Kungl. Maj:t icke igångsätter detta byggnadsföretag, och detta därför att Kungl. Maj:t har icke medel till sitt förfogande för att fullfölja det byggnadsföretag, som igångsatts, enär kostnadsberäkningarna gå utöver vad som anslagits. Kungl. Maj:t har således enligt min mening icke haft grundlagsenlig rätt att påbörja detta byggnadsföretag.

Den omständigheten att reservanterna tagit detta som motiv för att avsla Kungl. Maj:ts framställning skulle leda därtill, att detta byggnadsföretag skulle komma i ett läge, varur det kanske icke på flera år kan komma.

Riksdagens revisorer ha med all rätt gjort anmärkning mot de höga hyror, som staten nu får betala, emedan denna förplägnadsanstalt icke har kommit till stånd. De uppgå nu till omkring 40,000 kronor per år. På sex år är således den summa, som nu äskas, utbetald i hyror. Och jag har för övrigt grundad anledning att befara, att hyrorerna komma att höjas, Tendensen på hyresmarknaden går verkligen i den riktningen.

Därtill kommer, att arbetskostnaderna minskas avsevärt genom de maskinella anordningar, som dessa förplägnadsanstalter äro utrustade med. Som exempel därpå kan jag anföra motsvarande anstalt i Karlsborg, som inom sig sluter ett havremagasin, vilket rymmer 1.500 ton havre. Denna kvantitet spannmål kan skötas och vårdas av en maskinist med ett biträde. Det är hela den personal, som behövs för att sköta 1.500 ton havre. Det är således på detta område en betydande besparing man åstadkommer genom dessa förplägnadsanstalter.

Jag vill också göra ännu en jämförelse. Vid Karlsborg — en av de förplägnadsanstalter som jag bäst känner till — ha vi också ett bageri. Det skulle ju också vara meningen att få ett bageri i Hässleholm. År 1913, då jag sist besökte förplägnadsanstalten i Karlsborg voro priserna på det bröd, som vi där tillverkade, följande: mjukt vetebröd 24 öre, mjukt grovt rågbröd 17 öre, mjukt fint rågbröd 21 öre, torrt rågbröd 26 öre per kilogram. Enigt mig i dag tillhandakommet meddelande ställa sig priserna där på följande sätt: mjukt vetebröd 40 öre, mjukt grovt rågbröd 34 öre, torrt rågbröd 49 öre. Om jag då med dessa priser jämför de priser, som man får betala där det icke finnes förplägnadsanstalt, så skall den underökningen visa, att dessa förplägnadsanstalter trots de höga byggnadskostnaderna betala sig på mycket kort tid. Jag erinrar bara om priserna i Stockholm. Det är visserligen minutpriser, men här i Stockholm är priset på rågbröd respektive 74 och 86 öre per kilogram och på vetebröd 93 öre per kilogram. Jämför de priserna med de priser jag nys nämnde på det bröd som tillverkas i Karlsborg, och man skall snart vara på det klara med, att dessa förplägnadsanstalter ur ekonomisk synpunkt äro fördelaktiga,

Herr talman! Jag vågar anhålla om kammarens bifall till statsutskottets hemställan.

Ang. förpläg-
nadsanstalten
i Hässleholm.
(Porta.)

Herr Jönsson i Revinge: Herr talman! Efter det utredande anförande, som nyss hållits av herr krigsministern, kan jag uttrycka mig kort, då det icke torde vara mycket att tillägga utöver vad han anfört.

Ursprungligen stod jag i första avdelningen på samma ståndpunkt som reservanterna, men då jag erhöll del av det material och de beräkningar för vilka herr krigsministern redogjort här i kammaren, fann jag att det var ingenting annat att göra än att gå med på att bevilja dessa 267,000 kronor, vilka erfordrades såsom fyllnadsanslag för uppförandet av denna förplägnadsanstalt i Hässleholm. Det är att märka, att herr statsrådet skulle ha kunnat sätta i gång med byggandet i alla fall, och då hade riksdagen liksom så många gånger tidigare, icke haft annat än att bevilja de pengar, som behövs för att göra anstalten färdig. Men har han icke gjort på det sättet utan gått in till riksdagen och anhållit att få beviljad den summa, som enligt ny kostnadsberäkning blivit erforderlig. Jag tycker att riksdagen har all anledning att vara tacksam, därför att statsrådet förfarit på detta sätt.

Ett av motiven och ett ganska starkt sådant för uppförande av denna anstalt är, att därstädes skulle inrättas ett bageri för tillverkning av torrt bröd. Som bekant äta skåningarna mycket sällan hart bröd och till följd därav finnes icke i Skåne några bagerier för tillverkning av sådant bröd. När nu staten för sina regementen behöver detta slags bröd, så finnes det ingenting annat för staten att göra än ett själv upprätta ett bageri.

Vad beträffar den hyressumma, som herr Eriksson i Grängesberg omnämnde och som mycket riktigt utgör ränta på de 700,000 kronor, som denna anstalt skulle kosta, efter 6 %, men det är att märka, att dessa hyresvärdar alldeles säkert komma att av staten — eller kanske de redan så gjort — begära betydande hyresförhöjningar. Och då ställer sig affären betydligt annorlunda för staten.

På dessa grunder och med hänvisning till vad som anförts av herr statsrådet ber jag att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Eriksson i Grängesberg: Endast ett par ord! Jag vill under inga omständigheter klandra regeringen, för att den lagt fram detta förslag för riksdagen och icke börjat bygga utan att ha begärt mer pengar. Jag vill lämna mitt varma erkännande åt att regeringen handlat rätt därvidlag. Men hur var det 1916, då det begärdes medel? Då kunde byggandet ha påbörjats. Då anslogs 200,000 kronor. Det är den regeringen som jag har klandrat, om jag klandrat någon regering. Det är icke den nuvarande krigsministern utan den krigsminister som fick pengarna och som

Ang. förplägnadsanstalten i Hässleholm.

(Fortä.)

ansåg det så brådsåkande men ändå icke började bygga, medan det var något så när rimliga priser.

Jag erkänner villigt, att det är ekonomiskt fördelaktigt att få en sådan anstalt, men jag anser det icke riktigt att göra jämförelse mellan brödprisen på det sätt som herr statsrådet gjort. Jag vill icke ge mig in i en diskussion om detta, men man får icke göra jämförelser mellan de pris som allmänbeten får betala och priserna vid kronobagerierna och icke heller mellan priserna vid kronobagerierna och vid Stockholmsbagerierna. I alla fall, även om det blir ett väsentligt förbilligande av driftskostnaderna, så förefaller det icke vara så lämpligt att börja bygga nu, om man har den förhoppningen, att det skall bli billigare byggnadskostnader. Men det är möjligt, att jag tar fel på den punkten. Krigsministern, som visserligen icke alls ville profetera, hade i alla fall den uppfattningen, att det skulle bli höga byggnadskostnader en längre tid framåt, men för min del tror jag, att jag har rätt, då jag vågar hoppas på billigare byggnadskostnader inom en icke alltför avlägsen framtid. Da anser jag det nyttigare, lämpligare och nödvändigare att staten nu försöker skaffa bostäder åt folk, som icke hava bostäder. Men då man kommer fram till den punkten, då gnälla herrarna och vilja icke vara med på ett sådant anslag. Jag anser det emellertid bättre att anslå medel till att bygga bostäder åt folk än till att bygga havremagasin. Det kan man i värsta fall vänta med några år.

Det är denna syn jag har på saken, och det är därför jag har ställt mig bland reservanterna.

Jag vidhåller det yrkande jag framställt.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad, gav herr talmannen propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels och på avslag därå samt bifall i stället till den vid punkten fogade reservationen; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övertvägande ja besvarad. Då votering emellertid begärdes, blev nu uppsatt, justerad och anslagen en så lydande omröstningsproposition:

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i punkten 52 av utskottets förevarande utlåtande nr 4 A, röstar

Ja:

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit den vid punkten fogade reservationen.

Voteringen utvisade 65 ja mot 39 nej, vadan kammaren bifallit utskottets hemställan.

Punkterna 53—59.

Utskottets förslag i dessa punkter biföllos.

Punkten 60.

Lades till handlingarna.

Punkten 61.

Utskottets hemställan bifölls.

Punkten 62.

Lades till handlingarna.

Punkterna 63—65.

Vad utskottet hemställt bifölls.

Punkten 66. angående anslag till det frivilliga skytteväsendets befrämjande.

Ang. det frivilliga skytteväsendets befrämjande

I anledning av vad Kungl. Maj:t uti punkten 65 av förevarande huvudtitel föreslagit riksdagen, hemställde utskottet, att riksdagen måtte

a) till det frivilliga skytteväsendets befrämjande å extra stat för år 1919 anvisa ett reservationsanslag av 1,626,000 kronor; och

b) medgiva, att av detta anslag ett belopp av 972,000 kronor. motsvarande ammunitionsbidraget till äldre anslagsberättigade skyttar, finge ställas till förfogande av arméförvaltningens artilleridepartement för anskaffning av mobiliseringsammunition, mot det att departementet till skytteförbundens överstyrelse utlämnade 10,800,000 skarpladdade patroner m/94, med skyldighet för överstyrelsen att återställa tomhylsor och laddramar, svarande mot 90 procent av det utlämnade antalet patroner, dock med rätt för Kungl. Maj:t att därest förhållandena skulle sådant påkalla, till överstyrelsen kontant utbetala sistnämnda belopp.

Reservation hade dock avgivits av herrar *Asplund, Eriksson* i Grängesberg, *Nilsson* i Kabbarp, *Waldén, Ingvarson, Hansson* i Stockholm och *Nilsson* i Malmö, vilka ansett, att utskottet bort hemställa, att Kungl. Maj:ts framställning i ämnet icke måtte av riksdagen bifallas.

Sedan punkten föredragits, yttrade:

Herr *Eriksson* i Grängesberg: De socialdemokratiska ledamöterna hava i år i likhet med föregående år hemställt om avslag å Kungl. Maj:ts förevarande förslag. Med hänvisning till den motivering, som först framförts vid debatten om denna fråga, och då inga som helst skäl framkommit, som gjort, att vi förändrat vår uppfattning, ber jag att få yrka avslag såväl på Kungl. Maj:ts

förslag som ock på utskottets hemställan om anslag till det frivilliga skytteväsendet.

Herr Jönsson i Revinge: Herr talman, mina herrar! Med hänvisning till föregående års beslut i denna fråga skall jag be att få yrka bifall till utskottets förslag.

Efter härmed slutad överläggning framställde herr talmannen propositioner först på bifall till utskottets hemställan samt vidare på avslag å berörda hemställan; och förklarade herr talmannen sig anse den senare propositionen hava flertalets mening för sig. Som voting likväl begärdes av herr Magnusson i Skövde, uppsattes, justerades och anslogs en voteringsproposition av följande lydelse:

Den, som vill, att kammaren avslår statsutskottets hemställan i punkten 66 av utskottets förevarande utiåtande nr 4 A, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit utskottets berörda hemställan.

Omröstningen utföll med 42 ja, men 58 nej; och hade kammaren alltså bifallit utskottets hemställan.

Punkten 67.

Utskottets hemställan bifölls.

Punkterna 68 och 69.

Lades till handlingarna.

Punkterna 70—74.

Kammaren biföll vad utskottet hemställt.

*Ang. studie-
stipendier för
underoffice-
rare m. fl.*

Punkten 75, angående anslaget till studiestipendier för underofficerare och furirer av första klassen.

Under punkten 74 av förevarande huvudtitel hade Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att öka ordinarie reservationsanslaget till studiestipendier för underofficerare och furirer av första klassen, nu 9,600 kronor, med 19,200 kronor till 28,800 kronor.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte öka ordinarie reservationsanslaget till studiestipendier för underofficerare och furirer av första klassen, nu 9,600 kronor, med 9,600 kronor till 19,200 kronor.

Vid denna punkt var likväl fogad reservation av herrar *Asplund, Eriksson* i Grängesberg, *Nilsson* i Kabbarp, *Waldén, Ingvarson, Hansson* i Stockholm och *Nilsson* i Malmö, vilka ansett, att utskottet bort hemställa, att riksdagen måtte uppföra ordinarie reservationsanslaget till studiestipendier åt underofficerare och furirer av första klassen med oförändrat belopp, 9,600 kronor.

*Ang. studie-
stipendier för
underofficerare
m. fl.
(Ports.)*

Efter föredragning av punkten lämnades på begäran ordet till

Herr Waldén som yttrade: Herr talman, mina herrar! Vid denna punkt finnes fogad en reservation, avgiven av de socialdemokratiska ledamöterna inom utskottet. Med anledning härav ber jag att få yttra några ord.

Det anslag, som det här är fråga om, gäller, såsom herrarna torde finna, stipendier för underofficerare och furirer. Själva anslagshöjningen är ju i och för sig ganska obetydlig, visserligen en fördubbling, men det som utskottet föreslår är endast en höjning från nuvarande 9,600 kronor till 19,200 kronor. Det är kanske icke heller så mycket på grund av denna höjning av anslaget, som vi hava reserverat oss, utan fast mera av rent principiella skäl, vilket jag skall be att närmare få belysa.

Det är kanske skäl att erinra om, hur dessa stipendier tillkommit. Anledningen till dem var en skrivelse av 1914 års senare riksdag, i vilken man hemställde, att dylika stipendier måtte utdelas till underofficerare så att de skulle få tillfälle att utbilda sig i sitt militära yrke för att möjligen kunna vinna befördran till officerare eller åtminstone till reservofficerare. Avsikten med dessa stipendier var således att utgöra ett provisorium för att bereda möjlighet för underofficerare att befördras till officerare, något som man hade tänkt sig framdeles skulle kunna ordnas på ett effektivare sätt och varom utredning också lär pågå. Emellertid begärde Kungl. Maj:t icke dessa stipendier förrän vid 1917 års riksdag. då det beviljades 9,600 kronor för detta ändamål.

Om man då ser efter, hur dessa stipendier ha blivit använda, finner man något ganska anmärkningsvärt. Det är visserligen ett rätt stort antal underofficerare, som lämnat in ansökan om att erhålla stipendier; det är icke mindre än 69 personer, men av dessa är det endast fyra, som uppgivit sig skola använda stipendierna för fortsatt utbildning till officerare eller reservofficerare, och av de 12, som erhöilo stipendier, var det endast tre, som hade för avsikt att idka verkliga militära studier. Av de övriga skulle tre idka studier i ryska och finska språken — man kan visserligen erkänna, att detta möjligen står i något samband med det militära yrket — men av de återstående sex skulle handelsstudier bedrivas av fyra, bankstudier av en och praktisk byggnadsverksamhet av en. Det har tydligen icke varit riksdagens mening, att dessa stipendier skulle användas för sådana ändamål, och det framgår tvärtom av riksdagens skrivelse av år 1914, att dessa stipendier skulle användas för utbildning i militäryrket. När man nu använt stipendierna,

Ang. studie-
stipendier för
underoffice-
rare m. fl.
(Forts.)

såsom man här gjort, måste man verkligen resa bestämda invändningar däremot. Det är dock att slå in på en helt ny princip, att man använder av staten utdelade stipendier på sådant sätt. I alla andra fall, då man utdelar stipendier, till vilka staten lämnar anslag, skola dessa alltid användas för utbildning i det fack, för vilket stipendierna äro avsedda. Här har man avvikit från denna princip genom att utdela stipendier för utbildning på helt andra områden. Man kan möjligen förstå, varför man gjort detta; det är för att man skall underlätta för dessa underofficerare att kunna efter pensionsåldern eller dessförinnan övergå till civila yrken. För min del ställer jag mig mycket betänksam emot att på detta sätt föra in underofficerare på det civila området. Det blir på sätt och vis att militarisera även civila yrken, och detta är jag motståndare till. I varje fall anser jag det olämpligt att på detta sätt använda stipendier, som äro avsedda för andra ändamål, och detta är den väsentliga orsaken till att jag för min del gått med på denna reservation.

För övrigt torde det icke vara någon anledning att höja anslaget till det belopp, som utskottet föreslår. Kungl. Maj:t har begärt tredubbling av detsamma, men icke ens en fördubbling anse vi reservanter nödvändig, då, såsom jag nyss nämnde, icke mer än fyra av de sökande förklarar sig ämna idka verkliga militära studier.

Av dessa skäl, herr talman, ber jag att få yrka avslag på utskottets hemställan och bifall till den av oss vid denna punkt afgivna reservationen

Härpå anförde:

Chefen för lantförsvarsdepartementet herr statsrådet Nilson: Herr talman! Det fast anställda underbefälet har en betydelsefull uppgift inom vår härorganisation. Att det är svårt att rekrytera detta underbefäl, torde vara känt för litet var. Det beror till icke ringa grad därpå, att allenast ett mindre antal av det fast anställda underbefälet har möjlighet att vinna vidare befordran.

Flertalet utav dem måste sluta sin militära bana senast i 32-årsåldern. En var vet, att människan tidigare än så vill ha valt sin levnadsbana. Finns det då ingen framtid på den militära banan, är det väl ett drag skulle jag vilja säga utav mänsklighet och billighet, att staten, som förut har tagit deras arbetskraft och tid i anspråk, också söker att bereda de bästa mest förtjänta en möjlighet att förvärva sig sin utkomst i det civila livet. Det har ju heller inte bestritts av den föregående ärade talaren, som här förde reservanternas talan. Men han förmenade, såsom också utvecklats i reservationen, att de bestämmelser, som Kungl. Maj:t utfärdade i september 1917 rörande det sätt, varpå stipendierna skulle utdelas, icke står i god överensstämmelse med syftet med riksdagens beslut 1914. Jag vågar emellertid på grund av den

Ang. studienstipendier för underofficerare m. fl.

(Forts.)

kännedom jag har från vad som förekom i det särskilda utskottet 1914 bestrida riktigheten av denna den ärade talarens uppfattning. Jag var med om saken, och jag vet, att det var den bestämda uppfattningen inom utskottet, att stipendierna skulle få användas på det sätt, som är fastställt uti den utfärdade kungl. förordningen rörande stipendierna. Det är ju för övrigt alldeles uppenbart, att förutsättningen för att en furir eller en sergeant skall kunna komma in vid krigsskolan för att på den vägen vinna befördran till officer ligger i förvärvandet av ett högre mått av civila kunskaper. Nu har den ärade talaren häri spårat en strävning att, som han sade, militarisera civila yrken. Jag tror inte han därutinnan behöver hysa den farhåga han gav uttryck åt.

För övrigt vill jag delge kammaren, att jag under den korta tid jag varit chef för lantförvarsdepartementet har på olika sätt fått göra bekantskap med en strävning ifrån civilt håll att förvärva militärer just för rent civila uppgifter. Jag kan meddela kammaren, att det finnes knappt en av dessa kristidskommissioner, som inte med all makt strävar efter att förvärva sig militärer, inte därför att de äro militärer utan därför att de ha visat sig vara praktiska och dugande män även på det civila området, och ha de en gång fått dem, vilja de inte gärna släppa dem. Jag kan särskilt tala om ett exempel här från Stockholms stads livsmedelsnämnd. Den som är vice direktör där är en militär. Han kunde inte längre få tjänstledighet, och jag kan inte här ge uttryck för det kraftiga och starka tryck som ifrån Stockholms stads livsmedelsnämnd utövades på mig för att man skulle få behålla honom. Om jag här skulle återge vad den verkställande direktören uttalade om hur det skulle gå för Stockholms stads livsmedelsnämnd, om de icke hade fått behålla denne officer, skulle kammaren säkerligen tro, att jag överdreve denne officers förtjänster, hans förmåga och insikter. Nej, det är nog på det området som på varje annat område, att det är på grund av vederbörande persons personliga egenskaper, organisatoriska insikter o. s. v. som han kan göra sig gällande.

Jag har emellertid uti den kungl. propositionen ifrågasatt, att antalet stipendier skulle ökas till 36 från 12 som det nu är. Det har jag gjort därför, att de sökandes antal har varit så pass stort som det har varit, nämligen 69, såsom den ärade föregående talaren anförde, icke 24, som det sägs i reservationen. Utav dessa 69 ha inte mindre än 65 ansetts vara förtjänta av att komma i åtanke. Mina herrar, när man på 65 förtjänta skall dela ut 12 stipendier, försäkrar jag er, att det är verkligen ganska stor svårighet att göra den fördelningen rättvis. För att verkställa denna fördelning så rättvist som möjligt, sovrade man ut så långt man kunde sovrå, och så kom man till att man fick 24 stycken, om vilka man åtminstone inte kunde säga, att den ene var mera förtjänt än den andre. När jag då i egenskap av chef för lantförvarsdepartementet skulle göra denna fördelning, erkänner jag, att jag icke på denna fördelning kunde anlägga rent sakliga synpunkter. Då

Ang. studie-
stipendier för
underofficer-
rare m. fl.
(Ports.)

skulle de ha haft stipendier alla 24. Det blev ett rent lotteri att avgöra, vilka bland dessa 24 som skulle komma ifråga, men jag gjorde dock på det sättet, att jag försökte tillse, att det skulle bli åtminstone någon inom varje arméfördelning och någon inom varje vapenslag. Men även med de grunder, som jag så ställde upp för mig för min tilldelning av dessa stipendier, måste jag likväl säga inför mig själv, att på sakliga grunder hade även de andra 12 varit lika förtjänta att komma ifråga.

Jag vågar därför vädja till kammaren att inte på denna punkt avslå utskottets hemställan utan bifalla densamma. Jag är övertygad om att kammaren härmed gör en gärning, som skulle skattas högt utav de i ekonomiskt avseende rätt svaga men därför icke mindre bildningstörstande unga män, som härutav kunna vinna fördel och måhända ökade utsikter för sin framtida existens.

Herr Jönsson i Revinge: När statsutskottets första avdelning behandlade detta ärende första gången, sökte man rätt på den riksdagsskrivelse, som herr Waldén citerade, men ingen kunde läsa ut, att meningen med dessa stipendier skulle vara att man skulle lämna sådana uteslutande för militära studiers bedrivande. Detta har nu ytterligare framhållits av herr statsrådet, som har varit med om det riksdagsbeslut, på vilket denna skrivelse grundar sig. Nu sade herr Waldén, att det var en orimlighet, att man skulle ge militärer stipendier för utbildning i andra än militära ämnen, och han hänvisade till att sådant aldrig förekom beträffande andra stipendiater, och det har han rätt i. Om man lämnar stipendier t. ex. åt läkare, läroverkslärare eller folkskollärare, är det alldeles klart, att det sker uteslutande för deras utbildning i eget fack. Men beträffande dessa unga män, om vilka det här är fråga, är förhållandet något annorlunda. Det har icke alltid varit dessa unga mäns mening att fortsätta på den militära banan, ända tills de bliva pensionsmässiga, och det kan ju, om man ser saken från mobiliseringssynpunkt, rent av vara en fördel — ja, en ganska stor fördel — att det finns en smula omsättning bland underbefälet, ty då har man alltid, om nu olyckan skulle vara framme och man skulle bli nödsakad att skrida till en mobilisering, utbildad underbefäl i reserven att tillgå, och det måste från arméns synpunkt vara en fördel.

Vidare tror jag, att även om man en och annan gång skulle ge ett stipendium åt en äldre underofficer, vilket ju inträffat, så är det icke något ont i det. Ty då dessa underofficerare som ha en rätt lång tjänstetid bakom sig, vid relativt unga år lämna militärtjänsten, med en god del av sin arbetskraft i behåll och få ganska liten pension, ligger det icke något orimligt i, att staten ger dem ett litet stipendium dels såsom uppmuntran för deras välförhållande under tjänsten, och dels på det de må kunna utbilda sig i ett yrke, som kan ge dem deras levebröd under återstående livstid. Det gäller här för övrigt en relativt liten summa, varför jag omöjligen kan tycka, att det finns någon anledning alls att

motsätta sig den utökning av stipendierna, varom här är fråga. Jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Ang. studiestipendier för underofficerare m. fl.

(Forts.)

Herr Lithander: Herr talman! I såväl utskottets utlåtande som ännu mer i reservanternas yrkande ser jag ett underskattande av den synnerligen viktiga uppgift, som pavilar vårt underbefäl. Vi hava redan hört av herr statsrådets anförande bevis för vad de duga till i sin militära gärning och även hur man ute i det civila livet uppskattar dem, sedan de lämnat denna verksamhet, såsom dugliga och pålitliga personer. Det är ju så att med det anslag, som vi haft, och även med det, som här förordats, är det i alla fall ett ofanligt litet antal, som kunna komma i åtnjutande därav, och det är därtill endast de allra bästa. Man får nämligen säga, att det inte är mycket, när på varje arméfördelning även med ett bifall till Kungl. Maj:ts förslag endast 6 underofficerare skulle kunna komma ifråga. Utan att upptaga tiden med någon ytterligare motivering vill jag för min del vädja till kammaren att icke underlåta att visa en verkligt dugande kär, som gör en stor och viktig insats vid våra värnpliktiges utbildning och över huvud taget fyller en viktig uppgift i hela vårt försvarsväsende, den på det hela taget ganska ringa uppmuntran, som ligger däri, att 6 underofficerare från varje arméfördelning skola kunna få tillfälle att förkovra sig icke endast i sina militära uppgifter utan även i sådana ämnen, som kunna komma dem till nytta såväl i deras framtida uppgifter i livet som icke minst i den allmänbildning och det grepp, som de behöva för att kunna tillfyllest fullgöra sin insats i de värnpliktiges utbildning.

Jag ber, herr talman, för min del att få yrka bifall till Kungl. Maj:ts förslag.

Herr Eriksson i Grängesberg: Herr talman! Den siste ärade talarens anförande har uppkallat mig. Vi ha ingalunda i vår reservation underskattat underofficerarna. Jag haller före att vi med vår tankegång hålla underofficerarna väl så högt som den siste ärade talaren, och jag undrar, om han vill draga ut konsekvenserna därav såsom vi från vår ståndpunkt, nämligen att dessa underbefäl skola kunna ha möjlighet att avancera till officerare. När herr Lithander i kväll tycker, att underofficerarna äro så utomordentligt praktiska, då skulle det glädja oss, om han ville påverka officerskåren i vårt land, så att den icke drager ut på en utredning och ställer sig så motsträvig mot ett så demokratiskt krav. Men det är nog så med herr Lithander som med officerarna själva, att de vilja ha denna möjlighet, som ligger i detta anslag, för att tysta ned opinionen från underofficerarna. Det skall vara möjligt att ge dem stipendier för att kunna slå in på andra yrken, men man vill för allt i världen icke att de skola bli officerare. Men det är icke så vi vilja ha frågan löst. Vi tycka, att så länge vi ha detta militärelände bör man också ordna på det sättet, att underofficerarne skola kunna bli officerare. Det är denna mening, som

Ang. studie-
stipendier för
underoffice-
rare m. fl.
(Forts.)

ligger bakom vår reservation, och icke något annat; och det var också riksdagens mening, när dessa stipendier inrättades. Det kan man icke komma ifrån, och det är att ställa underofficerarna på fullt lika högt plan som herr Lithander och andra göra. Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till reservationen.

Överläggningen förklarades härmed avslutad. Herr talmannen gav propositioner på 1:o bifall till utskottets hemställan. 2:o) bifall till den vid punkten fogade reservationen samt 3:o) bifall till Kungl. Maj:ts framställning i ämnet; och fann herr talmannen den förstnämnda propositionen vara med övervägande ja godkänd. Votering begärdes emellertid, i anledning varav och sedan till kontraposition antagits den under 2:o) angivna propositionen, nu uppsattes, justerades och anslogs denna omröstningsproposition:

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i punkten 75 av utskottets förevarande utlåtande nr 4 A, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit den vid punkten fogade reservationen.

Voteringen utvisade 69 ja mot 43 nej, vid vilken utgång kammaren således bifallit utskottets hemställan.

Punkterna 76 och 77.

Lades till handlingarna.

Punkterna 78—84.

Utskottets förslag i dessa punkter biföllos av kammaren.

Punkterna 85 och 86.

Lades till handlingarna.

Punkten 87.

Utskottets hemställan biföllos.

§ 2.

A föredragningslistan fanns härefter upptaget statsutskottets utlåtande nr 4 B, angående regleringen av utgifterna under tilläggsstatens för år 1918 fjärde huvudtitel, innefattande anslagen till lantförvarsdepartementet.

Punkterna 1—4.

Vad utskottet hemställt bifölls.

Punkten 5, angående anslag för anordnande av en central beklädnadsverkstad för armén.

*byg. en central
beklädnads-
verkstad för
armén.*

I enlighet med Kungl. Maj:ts därom gjorda framställning hemställde utskottet uti förevarande punkt, att riksdagen måtte för anordnande av en central beklädnadsverkstad för armén å tilläggsstat för år 1918 anvisa ett reservationsanslag av 325,000 kronor.

Punkten föredrogs, varefter

Herr Lovén yttrade: Herr talman, mina herrar! Det är ju helt naturligt med en sådan mängd av ärenden som statsutskottet har att behandla, att inte utskottets motivering för varje särskild punkt kan bli så omfattande. Denna punkt, som handlar om en central beklädnadsverkstad i Stockholm för armén har i utskotts-
betänkandet endast fått en helt kort motivering, medan den i stats-
verkspropositionen har en motivering på inte mindre än 32 sidor. Jag anser, att mot denna utskottets tillstyrkande hemställan kan enligt min mening resas befogade anmärkningar. Fragan om en central beklädnadsverkstad i Stockholm för armén är gammal. Redan civilkommissionen avgav 1915 ett förslag om centralisering av denna arméns verksamhet. Ursprungligen, när man började med denna centralverkstad i Stockholm, var den baserad på arbetslöshetshjälp, i det att man där sysselsatte arbetslösa kvinnor här i Stockholm. Under 1915 sysselsattes sålunda 175 arbeterskor, huvudsakligen arbetslösa kvinnor. Sedan har det utvecklats sig så, att man senast sysselsatt omkring 600 personer, däraf 102 män och 487 kvinnor. Nu har man från sakkunnigt eller militärt håll ifrågasatt, att denna verksamhet skulle helt indragas eller överföras till en fast statsinstitution, och man har efter noggranna och många undersökningar kommit till det resultat, att denna centralverkstad skall förläggas hit till Stockholm. Med anledning härav ber jag få fråga: varför skall denna stora verkstad förläggas till Stockholm, där allting är så dyrt, tomterna äro dyrare och en hel del kostnader mångdubbelt större, än om den skulle förläggas till en annan plats? Dessutom är arbetskraften dyrare här, varjämte från militärt håll framställts den anmärkningen mot att denna verkstad skulle förläggas hit till Stockholm, att Stockholm skulle vara i första hand utsatt för ett eventuellt militärt angrepp. De militära sakkunniga säga, »att i landsorten en för ändamålet lämplig tomt kan erhållas för en bräkdels mot vad en sådan betingar här i Stockholm eller måhända utan någon kostnad alls för statsverket», men. säga vidare de sakkunniga, »genom verkstadens förläggning till landsorten skulle därjämte billigare driftkostnader kunna ernås», och »dessutom vore förläggningen av det föreslagna etablis-

Ang. en central
beklädnads-
verkstad för
armén.
(Forts.)

semanget till Stockholm av militära skäl olämplig till följd av huvudstadens för fientliga angrepp utsatta läge». Men ändå föreslås nu, att denna centralverkstad skall förläggas hit till Stockholm. Jag vet dock, att det är många samhällen ute i landet, som äro villiga att för detta ändamål avstå tomter till rätt så billigt pris och kanske till och med, såsom de sakkunniga sagt, utan någon utgift alls för statsverket. Men till någon av dessa platser vill man icke förlägga en dylik verkstad. Man säger bland annat, att det i så fall skulle bliva svårt att skaffa bostäder för arbetarna vid densamma, men så vitt jag har mig bekant, råder just här i Stockholm för närvarande stor bostadsbrist, och därför vore det ur den synpunkten till fördel, om man nu kunde underlätta för en del arbetare att flytta ut på landsbygden genom att där för dem anordna bostäder.

Det är dessutom en annan omständighet, som man härvidlag bör taga i betraktande. Det är ju rätt avsevärda summor, som många samhällen måst lägga ut för att få till sin ort militära etablissemang och militära förläggningar av olika slag. Nu vill man genom detta förslag beröva dem den fördel, som de beräknat få av dessa anordningar. Man måste i detta fall tänka på alla de hantverkare, som äro sysselsatta vid de olika truppförbanden. Man må icke inbilla sig, att de olika arbeten, varom nu är fråga, utlämnats på entreprenad till vissa firmor, utan det huvudsakligaste av dessa arbeten har nog utförts vid de olika truppförbanden av därför avsedd personal. Drages denna verksamhet bort från truppförbanden, kommer det att uppstå ytterligare arbetslöshet inom respektive samhällen. Man kanske därigenom mildrar arbetslösheten här uppe i Stockholm, men den blir, som sagt, värre i landsorten.

Dessutom ha de sakkunniga uttalat som sin mening, att det kanske icke är säkert, att man nu kommer att stanna vid tillverkning av beklädnadspersedlar för arméns räkning. Man har ju tänkt sig, att sedermera skulle vid denna verkstad även utföras arbete för järnvägens, postens, telegrafens och marinens behov. Men därigenom skulle det arbete, som nu utföres av arbetare inom olika samhällen, tagas ifrån dem, och detta skulle i sin mån komma att öka arbetslösheten. Man har nämligen på sista tiden helt och hållet övergivit den åsikten, att dylikt arbete vore att betrakta såsom nödhjälpsarbete. De sakkunniga ha för sin del uttalat, att det borde allenast utföras av yrkesarbetare med egen verkstad samt egen administration och ledning.

Man har vidare från militärt håll tänkt sig, och i de yttranden, som avlåtits, har detta även krävts, att verkstaden *oeftergivligen* skall stå under militärt befäl. Man har sålunda föreslagit, att det skulle vara två kaptener, därav den ena med majors lön, och dessutom en förvaltare. Det kan icke hjälpas, att man i detta fall måste ställa sig i viss mån tveksam inför det faktum, att man icke kan upprätta en dylik skräddarverkstad, utan att den skall ha militärt befäl. Ha nu militärerna, kan man med skäl fråga,

Ang. en central
beklädnads
verkstad för
armén.
(Forts.)

blivit sakkunniga även beträffande sådant arbete, som faller inom skrädderifacket? Jag kan för min del icke förstå, varför det skall vara två kapteener, därav en med majors lön, för att förestå denna skräddarverkstad här i Stockholm.

Det är även en annan sak, som man här måste taga hänsyn till, och det är den omständigheten, att hittills ha fängarna vid våra straffängelser i synnerligen stor utsträckning sysselsatts med arbete just för arméns räkning, vilket arbete nu skulle till huvudsaklig del tagas ifrån dem. Man har fördenskull inom intresserade fängvårdsmannakretsar blivit ytterst bekymrad över det nu framlagda förslaget. Omfattningen av uniformstillverkningen vid fängvårdsanstalterna utgjorde under åren 1912—1916 i medeltal för år: 9,095 kappor, 3,232 vapenrockar, 7,223 par långbyxor och 2,044 par ridbyxor. Det är ju alldeles klart, att när man i fängelserna inträttat sig för detta arbete, man nu skall vara mycket bekymrad för vad man sedermera skall giva fängarna att göra. Man säger på fängvårdsmannahåll, att man icke skulle få något annat arbete att giva fängarna än att låta dem sysselsätta sig med dylikt arbete för privatverkstäder, konfektionsaffärer och sådant. Men då inträffar det, att fängarna komma in och konkurrera på den privata arbetsmarknaden och där skola komma att söka tränga ut andra arbetare.

När man dessutom vid förordnandet av denna centralverkstad så hårt trycker på kostnadssynpunkten, vill jag framhålla, att det arbete, som utföres av fängarna, blir ändå billigare än det arbete, som kommer att utföras å denna centralverkstad. Det skulle vara önskvärt, om åt fängarna kunde beredas en 30 eller 40 procent av det arbete, som måste utföras för att fylla arméns behov. Om så skedde, skulle dessa fångar kunna bli sysselsatta. För min del tror jag, att det är en farlig väg att slå in på, när man ordnar det så, att, såsom nu ovillkorligen måste ske, fängarna komma att konkurrera på den privata arbetsmarknaden, och man på så sätt måhända ytterligare ökar arbetslösheten därigenom, att fängarna då naturligtvis måste sysselsättas med tillverkning av artiklar, som eljest skulle ha tillverkats av arbetare.

Härtill kommer, att sådant arbete som t. ex. tillverkning av skor m. m., som för närvarande i stor utsträckning utföres vid våra fångelser för arméns räkning, nu skulle komma att dragas in under denna centralverkstad. Man har ju redan föreslagit att förutom skor även kalsonger, strumpor och dylikt må tillverkas vid denna verkstad, och sannolikt kommer det att ordnas så, att allt, som armén behöver i denna väg, kommer att tillverkas här i Stockholm.

Jag anser det vara ur många synpunkter beklagligt, att man här icke beaktat, att en dylik verkstad mycket väl skulle kunna förläggas till landsbygden eller någon mindre landsortsstad, där det skulle ställa sig billigare ur alla synpunkter och bli fördelaktigare för staten.

Det säges här i propositionen, att denna sak är synnerligen

Ang. en central
beklädnads-
verkstad för
armén.
(Forts.)

brådskande och att den därför måste avgöras redan i år och omedelbart sättas i gång. Efter att hava genomläst den ganska utförliga motivering, som blivit framlagd i den föreliggande statsverkspropositionen, har jag för min del icke kunnat finna, att denna fråga skulle vara mera brådskande, än att den mycket väl kunde skjutas upp ett år. Under tiden skulle man enligt min mening kunna verkställa en grundlig undersökning, huruvida icke denna verkstad lämpligen borde förläggas till någon annan plats än Stockholm. Det framkastas helt å propos i motiveringen till detta för-lag, att man gjort undersökning angående lämplig plats i Västergötland, men att de ledande männen inom de olika samhällena ställt sig avvisande. Det säges även, att man undersökt förhållandena i Göteborg med hänsyn till en förläggning dit av denna verkstad, men funnit, att man icke kunde erhålla just de speciella tomter och de speciella byggnader, som för ändamålet vore erforderliga. Man kan ju emellertid rätt ofta i tidningarna få se notiser om, att det eller det samhället gratis upplåtit mark för det ena eller andra slaget av industri och hantverk, för att dessa skola slå sig ned på orten i fråga. Avsikten med undersökningen, nämligen att få utrönt, huruvida någon annan plats än Stockholm lämpade sig för denna förläggning, tycks således icke ha blivit så värst intensivt fullföljd i detta fall.

Om frågan uppsköttes ett år, skulle man även under tiden kunna undersöka, vad som här från för fångvården intresserade personer framhållits såsom önskvärt, nämligen vilket arbete man sedermera skulle sysselsätta fångarna med, och hur man skulle undvika att genom dylikt arbete pressa ned priserna inom den privata industrien, där arbetslönerna redan förut äro tillräckligt hårt pressade utan denna konkurrens från fångvårdens sida. Visar sig en lösning i detta avseende svar att uppå, så är det bättre, att fångarna arbeta för arméns räkning, d. v. s. sysselsätas med det arbete, som de hittills utfört.

Med stöd av de synpunkter, som jag här anfört i saken, ber jag, herr talman, att få yrka avslag å utskottets hemställan i förevarande punkt.

Vidare anförde:

Chefen för lantförsvarsdepartementet herr statsrådet Nilson: Herr talman, mina herrar! Den föregående ärade talaren yrkade avslag å statsutskottets förevarande hemställan under hänvisning till, att den utredning, som här föreligger, icke skulle vara nog fullständig, icke nog omfattande och icke taga hänsyn till en hel del förhållanden, som han har vidrört. I anledning därav vill jag nämna, att redan ett av de första åren som jag tillhörde civilkommissionen, tog denna initiativ i detta spörsmål, såsom också den föregående ärade talaren uti sitt anförande omnämnde. Jag tror det var år 1909. I år skriva vi 1918; det är sålunda nio år sedan. Jag tror, att denna tidrymd av nio år nog är rätt avsevärd och i varje fall

tillräcklig för att man nu skall kunna komma till ett beslut i ett spörsmål av så jämförelsevis enkel beskaffenhet, som det här är fråga om. Det är ju tydligen av propositionen visat, att den årliga besparing, som statsverket kan göra genom den föreslagna organisationen, uppgår till lägt räknat 300,000 kr. om året. Samma kalkyl ungefär var det, som vi framlade år 1909, men icke förty har det dröjt så avsevärt, innan förslaget nu föreligger i form av en framställning till riksdagen.

Den ärade talaren nämnde om de dyra tomterna här i Stockholm. Jag vågar emellertid dock påstå, att priset på den tomt med därå varande byggnad, som det lyckats statsverket att, om riksdagen nu godkänner Kungl. Maj:ts framställning, för detta ändamål förvärva, är så fördelaktigt, att jag knappast tror, att det går att anskaffa en billigare tomt med liknande byggnad någonstädes i landsorten, även om man skulle få tomten till skänks. Detta med avseende på den saken. Vad arbetslönerna angår, kan det ju hända, att de kunna vara något billigare på ett eller annat ställe i landsorten, därom kan jag icke på förhand döma, men jag vill här påvisa en annan sak. Sedan några år tillbaka har pågått här i Stockholm en arbetsverksamhet, låt vara av halvofficiell natur, en verksamhet, utförd genom den s. k. Drottningens centralkommitté och som bl. a. tagit till sin uppgift att skaffa en del arbetslösa kvinnor samsättning. Denna verkstad är tillsvidare inrymd delvis i vetenskapsakademiens byggnad vid Drottninggatan, delvis i en byggnad på söder vid nedre Götgatan. Åtminstone vad lokalerna i vetenskapsakademien beträffar, stå de icke till förfogande längre än till 1 oktober innevarande år. Om riksdagen icke bifaller detta förslag, komma dessa hundratals kvinnor att bliva totalt utan arbete vid den tidpunkten, och jag vågar vädja till den ärade talaren, om han anser, att det skulle vara önskvärt att ernå en sådan utveckling.

Jag vill gärna medgiva, att de arbetslösa, som där ha betalats, icke äro låga, utan jag skall villigt erkänna, att de äro mycket goda. I det stora hela användes ett ackordssystem i så stor utsträckning som möjligt är. Jag har vid ett personligt besök å denna verkstad, som jag gjorde för något öfver ett år sedan, gått igenom avlöningsböckerna därstädes, så jag kan meddela, att det var arbetare, som förtjänade ända till 80 kr. i veckan. Detta anser jag dock icke vara något att klandra i och för sig, ty arbetaren är värd sin lön, när han är villig och trogen. Ehuru så pass jämförelsevis goda arbetslösa ha betalats, har icke förty det ekonomiska resultatet av verksamheten blivit det, som jag nyss anförde.

Slutligen anser jag självfallet att, när man har en organiserad, tränad arbetskraft för detta arbete, det icke är klokt att kasta den å sido och börja på med en liknande verksamhet å annan plats, där man icke har dylikt tränat folk till sitt förfogande.

Den ärade talaren vidrörde även verkstäderna vid de olika truppförbanden, och han påstod, att den väsentliga delen i fråga om anskaffningen av beklädnadspersedlar för arméns behov utfördes vid dessa verkstäder. Detta påstående vågar jag bestrida riktigheten

Ang. en central
beklädnads-
verkstad för
armén.
(Forts.)

av; det är endast i en ringa omfattning, som nämnda verksamhet utföres vid dessa verkstäder mot vad behovet i detta avseende är.

För övrigt vill jag påvisa, att detta påstående från den ärade talarens sida icke rätt väl harmonierar med ett annat påstående, som han här hade, nämligen det, att man genom verksamheten på ovannämnda beklädnadsanstalt skulle ha tagit ifrån fångvården det arbete, som den förut haft, och han påstod i sammanhang därmed, att fångvården hade utfört en väsentlig del av de för armén behöfliga persedlarna. Såvitt jag förstår, kan det då icke gärna vara möjligt, att det huvudsakliga av detta arbete utförts vid arméns indenturverkstäder.

Fångvårdens ställning till detta arbete har ju en gång tidigare varit på tal här i kammaren. I anledning därav vill jag meddela, att det arbete, som har utförts genom fångvården, må ju i viss mån vara värdefullt i och för sig, men icke har det gått fort och icke heller har det alltid varit väl utfört. Jag har just i går fått en uppgift rörande en beställning, som fångvården fick av arméförvaltningen under fjolåret; det var i början av året, som beställningen gjordes, och de skulle ha ifrågavarande persedlar färdiglevererade till den 1 oktober 1917. Ännu den dag, då denna p. m. skrevs, eller den 15 mars 1918, återstodo att leverera av vad sålunda beställts, över 5,000 par byxor utav de 26,300, som fångvården hade åtagit sig leverera till den 1 oktober sistlidet år. Och hurudant var resultatet av arbetet kvalitativt sett? Jo, av 4,222 par, som levererades här i Stockholm, kunde endast 2,437 par eller 58 procent godkännas, återstoden, 1,785, eller 42 procent måste återsändas för ändring, och denna kassation är för övrigt godkänd av fångvårdens ombud. Jag må säga, att med de siffrorna och med det resultatet framför sina ögon, och om jag jämför därmed det resultat, som har ernåtts vid den förut omnämnda beklädnadsanstalten under den tid den hittills varit verksam här i Stockholm, vågar jag, såsom jag nyss sade, påstå, att det är synnerligen goda skäl förebragta för ett bifall till den framställning, som här föreligger.

För övrigt vill jag meddela, att arméförvaltningen under alla omständigheter har arbete att lämna åt fångvården och jämväl åt andra. Arméförvaltningens intendentsdepartement är, såsom det också säges i propositionen, i tillfälle att för nytillverkning av 50,000 lägerbyxor, 30,000 par lägerbyxor, 20,000 handdukar, 10,000 par lakan, 15,000 madrassvar och 15,000 putvar årligen lämna fångvården tillräcklig sysselsättning. Men på det dessa persedlar i varje fall skola bli tillverkade, åtminstone vad tillskärningen angår, tillverkade med vederbörlig omsorg, så komma de att tillskärnas vid den centrala beklädnadsverkstaden.

Då riksdagen, jag tror år 1916, godkände principen om en central beklädnadsverkstad för marinen, så vågar jag hoppas, att riksdagen nu även skall godkänna principen om en central beklädnadsverkstad för arméns räkning, till bättnad såväl för ekonomien inom arméns hushållning som ock för det stora antal arbetare, som för närvarande äro sysselsatta med tillverkning av dessa persedlar.

Herr Eriksson i Grängesberg: Jag skall be att få yrka bifall till utskottets hemställan i nu förevarande punkt. Jag deltog i fjol på första avdelningen inom statsutskottet i prövningen av det då framlagda förslaget om inrättande av en dylik centralverkstad för flottans räkning och kom då att något litet sätta mig in i denna fråga. Såvitt jag förstår, innebär det nu föreliggande förslaget, som avser inrättandet av en dylik verkstad för arméns räkning, stora fördelar och är en utveckling i den rätta riktningen. Såväl för arbetarna som för staten bör ett genomförande av detta förslag vara till fördel. När de stora konfektionsaffärerna ha sådan masstillverkning, varom här är fråga, går det ofta till på det sättet, att de lämna ut arbetet till arbetare, som utföra detsamma i sina hem. Det är främst kvinnor som anlitas, och dessa underbetalas, såsom vi alla veta, på ett mycket bedröfligt sätt. Vid de undersökningar, som gjorts vid den fabrik, som är i gång för arméns räkning vid Drottninggatan här i Stockholm, har det däremot vitsordats, att den betalning, som där lämnats, är god, så att de arbetare, som där äro anställda, äro mycket belåtna.

Jag kan icke förstå annat, än att det ur två synpunkter är synnerligen lämpligt att antaga detta förslag. Dels blir det för staten billigare genom den masstillverkning, som på detta sätt kan äga rum, dels kunna arbetarna tack vare maskinella anordningar få mera betalt, varjämte lokalerna äro bättre. Såvitt jag förstår, är det sålunda en mycket god tanke, som kommit till uttryck i detta förslag.

Den invändning, som här kan göras och även gjorts och vilken är den enda, som har något fog för sig, är den, att det i viss mån komme att uppstå en inskränkning i fångvårdens arbete genom inrättandet av denna centralverkstad. Detta är, som sagt, den enda synpunkt, som jag i detta fall senterar, men jag kan dock icke finna, att detta skäl är tillräckligt bärande för att nu yrka avslag; något verkligt fog därför finnes icke.

Jag hade tänkt mig, att denna centralverkstad skulle utvidga sig, så att den även kunde övertaga en hel del tillverkningar för andra statsinstitutioner än armén. Varför skulle exempelvis icke vid denna centralverkstad kunna utföras arbete i framtiden för posten, telegrafn och liknande statens verk? Jag kan för min del icke se något hinder därför. Såsom jag ser saken, skulle man kunna tänka sig, att det ordnades så, att de artiklar, på vilka det måste ställas större anspråk, kunde tillverkas på denna centralverkstad, medan däremot andra, som icke behövde vara så väl utförda, kunde överlämnas till fångvården, ty fångarna äro ju icke så utlärda, när det gäller tillverkning av en del saker. Om man ser saken på det sättet, behöver man icke på fångvårdsmannahäll hysa några bekymmer för vad fångarna skola få för arbete. Fångarna böra sysselsättas med praktiskt arbete, därom äro alla eniga, och jag vill för min del till regeringens här närvarande representant uttala såsom min uppfattning, vilken jag tror delas av statsutskottet och även av många inom denna kammare, att man bör se till, att

Ang. en central
beklädnads
verkstad för
armén.
(Forts.)

Ang. en central
beklädnads-
verkstad för
armén.
(Forts.)

fångvården kan tillförsäkras arbete för statsförvaltningens räkning. Att fångvården icke behöver lida brist på sådant arbete, därom är jag förvissad, och med stöd av denna uppfattning anser jag, att man kan vara lugn för, att det icke skall bliva brist på arbete för fångarna.

Jag ber att få yrka bifall till statsutskottets hemställan i nu förevarande punkt.

Herr Lovén: Herr talman! Blott ett par ord! Herr statsrådet yttrade, att priset å den tomt, varom nu är fråga, vore synnerligen billigt och att man icke kunnat erhålla en liknande tomt billigare någon annanstans. Ja, därom vill jag icke yttra mig, men jag vill framhålla, att det dock kan komma att krävas en utvidgning av denna centralverkstad, och när denna skall ske, måste man väl i första hand tänka på de omkringliggande områdena. Man måste ju då taga i anspråk närliggande fastigheter, och därför bör man även taga hänsyn till, huru tomtpriset i allmänhet ställer sig ute på Kungsholmen.

Vidare sades det, att om man nu skulle komma att upphöra med den verksamhet av nu ifrågavarande slag, som för närvarande pågår här i Stockholm, skulle det bliva så och så många arbetslösa. Ja, detta skulle jag från min synpunkt helt naturligt beklaga, men såvitt jag kan förstå av den nu framlagda motiveringen, är ju detta förslag icke baserat på att bereda arbete åt arbetslösa eller att skaffa nödhjälpsarbete. Det säges, att departementet föreslagit, att denna verksamhet allt fortfarande skulle vara ett nödhjälpsarbete, men häremot framhålla de sakkunniga, att om en central persedel-tillverkning i framtiden skulle ingå såsom en fast del av den militära förvaltningen, måste den i första hand grunda sig på ekonomiska principer och att för detta arbete måste yrkeskunniga arbetare anlitas. Då kunde det ju befaras, att de som hittills haft att utföra dylikt nödhjälpsarbete, skulle komma att bliva arbetslösa. Dessutom framgår det av utredningen, att största delen av de olika regementenas behov i nu förevarande avseende tillgodoses vid de olika regementenas egna verkstäder. Det står här, att arbetet utförts genom truppförbandens försorg, under vanliga förhållanden vid deras egna verkstäder av för sådant arbete avsedd personal. Det är då helt naturligt, att de inom olika samhällen vid dessa verkstäder anställda civila personer måste bliva arbetslösa, när allt detta arbete skall flyttas över till den centrala verkstad, varom nu är fråga.

För herr statsrådets löfte att tillgodose fångvårdens intresse, så att tillräckligt arbete i framtiden kan beredas fångarna, äro naturligtvis fångvårdens tjänstemän och de för fångvården intresserade ytterst tacksamma, och jag ber att få uttala, att dessa förhoppningar icke måtte komma på skam och att fångarna icke skola behöva konkurrera med de privata arbetarna.

Chefen för lantförvarsdepartementet herr statsrådet Nilson:

Herr talman! Jag vill först och främst fästa kammarens uppmärksamhet på, att mitt uttalande om det arbete, som fångvården skulle erhålla, icke är på något sätt föranlett av vad som nu kommit till synes under denna debatt, utan det står redan omnämnt i propositionen angående tilläggsstat, sid. 37. Vi läsa där — det är mitt eget yttrande, som jag nu citerar: »För beredande av arbete åt fångelserna torde däremot, såsom intendentsdepartementet framhållit, till dessa böra överlämnas nytillverkning av lägerkläder och sängutredningspersedlar ävensom diverse reparationsarbeten. Enligt vad från intendentsdepartementet meddelats beräknas sålunda ärligen kunna genom fångvårdens försorg nytillverkas 50,000 lägerrockar, 30,000 par lägerbyxor, 20,000 handdukar, 10,000 par lakan, 15,000 madras-var och 15,000 putvar», vilken senare del jag nyss läste upp. Jag begärde emellertid icke ordet för att meddela detta, utan endast för att erinra därom, att vad angår det yttrande av de s. k. upphandlings-sakkunniga inom armén, vilket anförande är omnämnt i statsverkspropositionen, har naturligtvis varken Kungl. Maj:t eller arméförvaltningen förbundit sig till, vad däri säges, så mycket mindre som både Kungl. Maj:t och arméförvaltningens intendentsdepartement på viktiga punkter och även på den punkt, varom nu är fråga, gått i en helt annan riktning, än vad dessa upphandlingssakkunniga föreslagit.

Ang. en central
beklädnads-
verksamhet för
armén.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad samt herr talman framställt propositioner å de därunder förekommande yrkandena biföll kammaren utskottets hemställan.

Punkten 6.

Lades till handlingarna.

Punkterna 7—10.

Utskottets framställningar i dessa punkter biföllos av kammaren.

Punkten 11, angående anslag för komplettering av arméns flygmateriel.

Ang. komplettering av arméns flygmateriel.

Uti tvenne likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Clason m. fl.*, nr 72, och den andra inom andra kammaren av herr *Söderhielm m. fl.*, nr 129, hade hemställts, att riksdagen måtte för komplettering av arméns flygmateriel å tilläggsstat för år 1918 anvisa ett belopp av 1,927,000 kronor.

Utskottet hemställde, att förevarande motioner icke måtte av riksdagen bifallas.

Reservation hade likväl avgivits av herrar *Strömberg, Ekelund, J. Nilsson, Bergqvist, I. E. G. Svensson, Wrangel* och *Widell*, vilka

Ang. komplettering av arméns flygmateriel.
(Forts.)

ansett, att utskottet bort hemställa, att riksdagen måtte i anledning av cvanberörda motioner till sådan komplettering av arméns flygmateriel, som kunde äga rum utan att föregripa en eventuell omorganisation av flygvapnet, å tilläggsstat för år 1918 såsom reservationsanslag bevilja 1,766,000 kronor.

Sedan punkten föredragits, yttrade:

Herr Hammarskjöld: Det nu pågående världskriget har med ökad styrka påvisat flygvapnets betydelse, icke endast under anfallskrig utan även och kanske ännu mer under ett försvarskrig. Där- om torde i allmänhet ingen meningsskiljaktighet råda. Icke heller torde någon väsentlig meningsskiljaktighet göra sig gällande därom, att den flygmateriel, vi för närvarande äga här i landet, behöver en kraftig förstärkning. Om vi i närvarande stund skulle göra en mönstring med vårt flygvapen med hänsyn till ett tänkt krigsfall d. v. s. ett krigsfall, som skulle kunna inträffa under den närmaste tiden, är jag övertygad om, att denna mönstring skulle leda till ett mycket nedslående resultat.

Vad som givit anledning till olika meningar, är däremot den ordning, i vilken anskaffningen av flygmateriel skall äga rum. Då arméförvaltningen i slutet av förra året inkom med sina äskanden till innevarande års riksdag, tog den hänsyn till, att en utredning om flygvapnets omorganisation pågick och att en mera omfattande materielanskaffning borde sättas i samband med den nya organisationen. Arméförvaltningen fann dock sig påkallad att begära anslag för en mindre nyanskaffning av flygmateriel redan före den nya organisationens genomförande. Föredragande departementschefen behandlade frågan om flygmateriel tillsammans med åtskilliga andra materialposter, och utgick härvid ifrån, att det av statsfinansiella skäl var nödvändigt att inskränka anskaffningen till det mest nödvändiga. Vad särskilt flygmaterielen beträffar, ansåg han, att med behandlingen av denna fråga borde anstå, tills organisationsförslaget förelåg.

Vid riksdagens början kunde man ännu hysa förhoppning om, att förslaget till ny organisation av flygvapnet skulle kunna föreläggas innevarande års riksdag. Nu har emellertid upplysts, att utredningen om den nya flygorganisationen visat sig så omfattande, att den ännu icke är slutförd, och att sålunda icke någon förhoppning förefinnes att ett förslag i denna fråga kan komma före vid årets riksdag. Det är därför synnerligen önskvärt, att man oberoende av nyorganisationen söker råda bot på de svåraste bristerna beträffande flygmaterielen. Det är nämligen nödvändigt att så snart som möjligt förbättra flygmaterielen såväl för att kunna hålla personalens utbildning uppe på tillräcklig höjd, som med hänsyn till krigsberedskapen. Då det är fråga om en materielanskaffning för krigsbehov, kan man följa två huvudvägar. Den ena vägen är att göra all materiel man anser sig behöva under kriget färdig redan i fred d. v. s. magasinera den. Den andra är, att anordna så kraftiga

verkstäder, att man genom nytillverkning under kriget kan tillgodose en avsevärd del av materielbehovet. Särskilt för ett land med så begränsade ekonomiska resurser som Sverige är den senare vägen att föredra. Men skall en dylik materielanskaffning kunna komma igång i tillräckligt god tid efter krigsutbrottet, är det nödvändigt, att fabrikerne äro ordnade redan i fred. I detta syfte bör staten så snart som möjligt göra de beställningar, som erfordras för att få fabrikerne i gång och hålla deras drift uppe. Det kommer i alla händelser att dröja en viss tid sedan kriget börjat, innan beställningarna kunna effektueras. Man har sålunda uppgivit, att en nägorlunda omfattande beställning av flygmotorer icke skulle kunna levereras förr än efter inemot sex månader. En anskaffning av flygmateriel redan nu bör icke föregripa en blivande organisation av flygvapnet. Detta är icke heller fallet beträffande den i reservationen ifrågasatta nyanskaffningen. Det är emellertid ganska svårt att här närmare ingå på denna fråga. Chefen för lantförsvarsdepartementet anför i statsverkspropositionen: »Det synes mig icke lämpligt att till statsrådsprotokollet närmare än skett redogöra för detta ärende; riksdagens vederbörande utskott torde därom erhålla upplysningar genom de handlingar som komma att tillhandahållas utskottet.» Dessa handlingar äro nämligen utav sådan natur, att de icke böra offentliggöras. Samma skäl, som hindrade handlingarnas anförande i statsverkspropositionen, talar naturligtvis för att icke heller nu redogöra för desamma. Reservanterna, vilka inom utskottet haft tillgång till dessa handlingar, hava emellertid gjort en undersökning, som givit vid handen, att den materiel som avses i reservationen lämpar sig för flygvapnets nuvarande organisation utan att föregripa en blivande organisation. Jag anser således att starka skäl kunna anföras för reservationen och yrkar därför bifall till densamma.

Ang. komplettering av arméns flygmateriel.
(Forts.)

Herr Eriksson i Grängesberg: Då det här yrkats bifall till reservationen, anser jag mig böra framställa ett yrkande även på bifall till utskottets hemställan. Efter vårt sätt att se är det icke tänkbart, inte möjligt att bara öka på och öka på företa nyanskaffningar, utan det måste någon gång bli stopp. Om man från militärt håll när de komma med sina krav på nyanskaffningar, ville på någon enda punkt gå med på en minskning och jämkning, då kunde man kanske förstå den, men det sker aldrig. Således gäller det här icke bara, huruvida den blivande organisationsplanen för flygvapnet går ihop med det önskade antalet flygskepp och liknande, utan det gäller totalkostnaden för det hela.

Jag skall inte upptaga tiden längre utan ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Vidare anfördes ej. Efter av herr talmannen givna propositioner dels på bifall till utskottets hemställan dels ock på avslag därå samt bifall i stället till den vid punkten fogade reservationen blev utskottets hemställan av kammaren bifallen.

Punkterna 12—23.

Vad utskottet hemställt bifölls.

Punkten 24.

Lades till handlingarna.

Punkterna 25—31.

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter föreslagit.

Punkterna 32—35.

Lades till handlingarna.

§ 3.

*Om tullfrihet
för spannmål.*

Vidare förekom till behandling bevillningsutskottets betänkande nr 20, i anledning av väckt motion om tullfrihet för malen och omalen spannmål.

I en inom andra kammaren väckt och till bevillningsutskottet hänvisad motion, nr 189, hade herr *Månsson* i Hagaström *m. fl.* föreslagit, att riksdagen måtte

a) besluta upphäva tullsatserna å spannmål, omalen och malen, till följd varav rubrikerna 74—79 i tulltaxan skulle erhålla följande ändrade lydelse:

Spannmål:

Omalen:

* 74.	råg, vete och korn, ävensom ärter och bönor, tjänliga till människoföda	<i>fria</i>
* 75.	havre, ävensom vicker, sojabönor samt andra ärter och bönor, ej till nästföregående rubrik hänförliga	<i>fria</i>
76.	malt, även krossat	<i>fritt</i>
77.	majs	<i>fri</i>
78.	andra slag	<i>fria</i>

Malen:

** 79 a.	gryn av havre	<i>fria</i>
* 79 b.	gryn, andra slag, mjöl, alla slag, ävensom mjöl av arrowrot och andra vegetabilier, ej till annan rubrik hänförligt	<i>fria</i>

b) i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att de under tulltaxans rubriker 74—79 b upptagna tullarne å omalen och malen spannmål måtte även för tiden från och med den 30 juni 1918 till innevarande års slut upphävas.

Utskottet hemställde att förevarande motion icke måtte föranleda någon riksdagens vidare åtgärd.

Reservation hade likväl avgivits av herr *Månsson* i Hagaström, *Om tullfrihet för spannmål* som yrkat bifall till motionen. (Fortn.)

Utskottets hemställan upplästes, varefter

Herr *Månsson* i Hagaström yttrade: Denna motion tillhör ju dem, som komma igen år från år, och i år liksom vid föregående tillfällen har den haft oturen att bli föredragen vid en högst olämplig tid. Det är ju så, att här är mer än halva kammaren bortrest i och för landstingsmannavalen, och en votering skulle därför enligt min mening bli i hög grad missvisande. Jag kommer därför, kan jag trösta herr talmannen med, inte att begära någon sådan, och tiden är ju för övrigt ganska långt framskriden.

Jag skall dock be att trots den sena timmen få säga ett par ord i frågan. Det är ju så, att de tullar, som vi ha, plägar man merendels dela i två slag: finanstullar och skyddstullar. *Finanstullar* äro då sådana, som upptagas, på det att de många må få fylla statskassan, när man inte vill ta fyllnaden till statskassan ur inkomsten och förmögenheten. Genom *skyddstullar* åter tar man skatt ifrån de fattigare, de antingen i riksdagen icke representerade eller orättvist litet representerade eller de dåligt företrädde och dåligt försvarade eller enfaldiga, och lämnar den skatt man tar ifrån dem till de förmögna, till de sluga, till de tilltagsna. Gamle Hierta sade redan 1799, på tal om tullarna, i en broschyr: »De flesta människor hata räknekonsten, och av det hatet vet den vise att begagna sig.» Det är egentligen nyckeln till hela problemet, och en av de tullar, på vilken man kraftigast kan tillämpa denna sats, är just spannmålstullen.

Nu är det ju så, att denna tull för tillfället, som vi veta, är suspenderad, men långt mer än tullen förr verkade, verka ju numera frakterna. Frakterna ha ju under den tonnagebrist, som uppkommit under kriget, blivit ofantliga, så ofantliga, att medan, om jag inte missminner mig, den normala frakten per ton spannmål ifrån t. ex. Burma till England var 40 shillings, jag häromdagen läste en notering på 700 shillings per ton ris från Burma till England. Alla andra frakter ha stigit i proportion därefter. Under sådana förhållanden är det klart, att för närvarande ha de rätt som invända: »Tullen spelar för ögonblicket alls ingen roll, ty den är suspenderad för det första, och frakterna överstiga tullens belopp för det andra.» Det är alldeles riktigt, men, här kommer ett *men*, när kriget är slut, är det alldeles givet, att vi komma att få konstatera stor knapphet på livsmedel i världen. Miljoner och åter miljoner av den bästa manliga ungdomen äro nedslaktade, många miljoner äro stympade och duga inte mer till produktivt arbete, andra miljoner äro visserligen inte stympade men nedbrutna till nerver och hälsa och komma aldrig heller mer att i full utsträckning användas till produktivt arbete. Vad som dessutom verkar som ett plus, eller kanske rättare sagt minus, här är, att hästarna hopsamlats från alla jordens kanter och blivit ihjälkörda eller nedskjutna i kriget. På

(Om tullfrihet
för spannmål.
(Forts.)

grund av denna brist dels på arbetskraft och dels på hästar har ogräset på åkrarna i alla jordens länder kunnat sprida sig så, att grödorna bli allt mindre. Jag talade härom dagen med en kammarledamot på Norrlandsbanken — det var förresten herr Lövgren — som läst »Economie française», som han läst ett par årgångar av i biblioteket och han visade på, hur de franska skördarna tum för tum under dessa krigsår minskats. Jag beklagar, att jag inte har siffrorna här. Den minskning, som man kan konstatera i Frankrike för den tiden, har också ägt rum i alla övriga Europas länder med undantag av de neutrala Holland, Danmark, Norge, Sverige och eventuellt Spanien. Ett utav de stora frakthindren eller fraktfördyrande faktorerna är, som herrarna veta, de svindlande assuranspremierna. När nu kriget tar slut, falla ju dessa assuranspremier bort, varigenom hälften eller därutöver av fraktkostnaderna försvinner. Men dessutom komma frakterna att tämligen hastigt sjunka på grund därav, att de massor av varv, som nu äro apterade för undervattensbåtsbygge och jagarbygge, naturligtvis kasta om för att bli rentabla och bygga handelsfartyg. Men trots detta komma vi, just på grund därav att redarna ha blivit vana vid att få höga frakter och att aktieägarna i rederibolagen blivit vana vid att få hög utdelning på sina aktier och därigenom att redan före kriget har kunnat konstateras, hur redarna i de olika länderna bildat stora ringar och sammanslutningar, och vi kunna absolut säkert motse, att det kommer att bli en ofantlig kartell-bildning just på tonnageets område, och trots de massor av handelsfartyg, som komma att utgå av jagare- och undervattensbåtsvarven, när kriget en gång är slut och jagarbyggena upphöra, trots detta komma vi, säger jag, att få se, att frakterna komma att hållas i höjden ganska länge. Kommer så därtill, att spannmålsprisen komma att hållas mycket, mycket högt. Jag läste t. ex. häromdagen i »Frankfurter Zeitung» en artikel, där man ventilerade utsikterna att erhålla spannmål till Tyskland och Österrike från Ryssland, och »Frankfurter Zeitung» säger, att »bönderna i Sydrysland hålla sina priser så i det strandlösa blå, att vi inte kunna resonera med dem och bry oss inte om deras mat, förrän andra förhållanden inträda».

Om vi se på Amerika, så få vi erkänna, att för vetet, som stått i 80 och 90 cents pr bushel och varför 1 dollar pr bushel varit god betalning, nu står så fastslaget som om det vore spikat fast, vid 226 cents som sedan årtal är det vanliga priset pr bushel vete. Det är alldeles givet, att Amerikas bönder liksom Argentinas, bland vilka ententens agenter slagit under sig varje vetekorn, varje majs-korn för en hög betalning, kunde förväntas in i det längsta genom ringbildningar komma att söka behålla dessa höga betalningspriser. Detta gör, att vi säkerligen få dragas med höga brödsädespriser i vårt land årtionden framåt. Skall man nu till dessa höga pris. t. ex. 200 å 225 cent pr bushel, och de höga frakterna komma att dragas med en tull av 6 kronor 50 öre för 100 kg. mjöl och 3 kronor 70 öre för 100 kg. spannmål så är detta icke endast oerhört utmanande utan något, som saknar allt förnuft över huvud taget.

När man talar om spannmålstullarna, så är det som när man talar om militära saker: ju enklare slagorden äro, desto lättare fastna de och desto lättare fascinera de massorna. Det är t. ex. en mycket vanlig invändning, som brukar göras, nämligen att jordbruket kan icke existera utan spannmålstullarna. Har man någonsin betänkt, vad en sådan fruktansvärd dom innebär? Du är en stor jordbrukare, och har t. ex. 100 tunnland åker. Ja, du erhåller ett ganska skapligt understöd genom spannmålstullarna; om det är fet jord på din gård, så får du ännu större, ty då måste du ju ha detta för att kunna odla jorden sägs det. Men om du icke har mer än 10 tunnland öppen åker, så får du jämnt ingenting i understöd, ty din gård är så liten. Och har du en ännu mindre gård eller mycket mager jord eller är jorden belägen ovanför Dalälven, där det växer så dåligt, så får du betala understöd, ty, ser du, »jordbruket skall ha understöd». Och har du en stor barnskara och har ett jordbruk, som är litet, så får du betala en förfärlig massa understöd till andra, till dem som ha stora gårdar med stor och fet jord. Så verkar det systemet. Det verkar rent parodiskt. Om någon skulle ha understöd, så vore det väl de små gårdarna, där det fauns en stor barnskara och där jorden var mager — det kunna vi väl komma överens om. Men nu är det tvärtom på det sättet, att de, som få understöd, äro de stora gårdarne med den feta jorden, och ju större gårdarne äro och ju fetare jorden, desto större blir understödet.

Jag talade för några år sedan om den här saken med en kammarledamot här och sade: nog kunna ni reda er i Skåne på den feta jorden på hundratals tunnland, när man i Gästrikland och Hälsingland anser sig kunna reda sig utan understöd? Vet ni vad han svarade? Jo: »Ja, det tror jag det, där växer ingenting, så där behöva de inga tullar.» Jag har anført detta som exempel på den logik, varmed protektionismen arbetar i denna fråga. Jag skall icke besvära med något tre- eller fyratimmars föredrag, som man eljest skulle kunna hålla i detta ämne, jag har endast velat göra denna lilla erinring.

Sedan är det en annan historia. Man säger så här, icke rent ut men i förstuckna ordalag: Ja, men tänk om vi icke haft spannmålstullarne, huru skulle det gått och huru skulle det ställt sig då? Jag behöver bara titta ett ögonblick på genomsnittssköörden och frågar: har protektionismen, ha tullarna en sådan förmåga att trola fram rika skördar ur den jord, som finnes i de länder, som äga tullarnas välsignelse? Verkar tullen som solsken och värregn? Är vetet och rågen av den underbara natur, att de icke växa i frihandelsländer utan endast i tullländer? Nej, det är alldeles felaktigt. Tvärtom, om jag ser på åren 1904—1913, så var skörden av vete i ett sådant frihandelsland som Belgien 24,1 säckar pr hektar i genomsnitt, sålunda icke under ett eller annat år, nej, under alla dessa år i genomsnitt. Jag finner vidare, att i Danmark var denna skörd 27,6, i Storbritannien och Irland 21,3 och i Holland 23,3 säckar pr hektar. Alla dessa äro frihandelsländer. Om jag åter ser på tullländer med högt tullskydd, uppgick denna skörd i Österrike till

Om tullfrihet
för spannmål
(Forts.)

*Om tullfrihet
för spannmål.*
(Forts.)

13,3, i Ungarn till 12,2, i Spanien med dess varma sol till 8,8, i Frankrike 13,7 säckar pr hektar — nu är den mycket mindre under kriget — i Sverige var den 20,1, i Canada 12,7, i Förenta Staterna 9,5, i Indien 7,8, i Argentina 7,3 och i Australien 7,6; endast på Nya Zeeland, som är modernt i alla avseenden och ett framstegsland, uppgick den till 20,8 säckar pr hektar. Man kan ifrågasätta, om icke jordbruket kan trivas lika bra i de frihandelsländer, där man erhåller 20 säckar pr hektar och därutöver som i de protektionistländer, där man erhåller 8, 10, 12 och 13 säckar pr hektar.

Nu kommer någon och invänder: ja, det förstås, när det gäller säckar pr hektar, så bör det alldeles säkert kunna bliva lika mycket, men, min käre vän, kom ihåg, att om det icke finnes tullar, så besår man icke så stora ytor som annars, och om man icke har tullar, så intresserar sig folk icke för att odla vete och råg utan lägga om jordbruket för andra växtarter. Jag skall be att få giva ett svar på detta. Jag har sett litet på siffrorna exempelvis för råg. Det är märkvärdigt vad detta tal stämmer med de förra siffrorna. Herrarna kunna själva taga och jämföra. Här är ett arbete, som är utgivet av den internationella lantbruksbyrån i Rom, som ni kunna erhålla för 5 francs; det är en diger lunta på 800 sidor. Om jag t. ex. ser på Belgien och tar perioden 1903—1912, så frågar jag mig: har vete- och rågarealen sjunkit i frihandelsländerna och har den med vete och råg besådda arealen ökats i tulländerna så ofantligt, att denna ökning medfört en nationalekonomisk vinst i jämförelse med andra växtslag, så stor att den väl motiverar de ofantliga offer, som folket måste bära på grund av dessa tullar? Svaret blir, att Belgien hade 1903 253,000 hektar besädd med råg och år 1912 263,000 hektar, en ökning alltså, Danmark 273,000 hektar år 1903 och 276,000 hektar 1912 — det har alltså väl bibehållit sig — England hade 27,000 hektar 1903 och 27,800 hektar 1912, Norge 13,000 hektar år 1903 och 15,000 hektar 1912. Snarare kan man, som sagt, spåra en ökning i dessa länder än någon som helst tillbakagång, ännu mindre något stillastående. Sak samma är det med vetet.

Jordens mest tullutplundrade land är, som vi veta, Ungarn. Där äro spannmålspriserna konsekvent 10 kronor högre än världsmarknadspriset. Där få de arbetare, som arbeta på gårdarna utanför Budapest, köpa den spannmål, som frambringas, för 10 kronor högre pris än den salubjudes för i Liverpool i fredstid. Man tycker, att om på något ställe tullarna skulle verka i riktning mot att utvidga brödsädesarealen, så skulle det vara där. Men om jag ser på de år, som jag nämnde, nämligen åren 1903—1912, så finner jag, att man i detta land odlade 3,7 miljoner hektar 1903 och 3,7 miljoner hektar 1912, sålunda precis samma mängd, Frankrike med sina höga tullar 6,4 miljoner hektar 1903 och 6,5 miljoner hektar 1912, sålunda en smula ökning, Italien, också ett land med höga tullar, hade 4,8 miljoner hektar 1903 och 4,7 miljoner hektar 1912. en minskning av 100,000 hektar alltså.

Var är den ökning, med vars vinst man skulle betala detta

ofantliga understöd? Man söker den fåfängt i de olika ländernas rapporter till Rombyråen.

Å andra sidan se vi, att i Belgien besäddes år 1903 143,000 hektar och 1912 160,000 hektar, i Danmark för samma år 40,000 hektar och 54,000 hektar och i England 655,000 hektar och 797,000 hektar.

*Om tullfrysket
för spannmål*

(Forts.)

Om man skulle draga någon slutsats av siffrorna, skulle man förr säga, att rägen och vetet vore frihandelsvänligare än att de vore protektionistiska. Men nu är det så, att det växer lika bra i tull-länder och icke-tull-länder. Det finns dock en förklaring på gåtan, och den består däruti, att protektionistländerna i regeln — några undantag finnas, Tyskland t. ex., men Tysklands jord vräkes över med kali och andra gödningsämnen ur landets rika gruvor — äro efterblivna, reaktionära länder med en ganska slö befolkning.

Och man blir icke piggare av tullar, ty det är klart, förstå ni, att om jag är bonde och är tvungen att leva, så måste jag se till att jag kan så brödsäd. Om jag då icke har något understöd att vänta, utvidgar jag arealen, men om jag har understöd att vänta, om jag har tullar, är det bekvämt nog och jag behöver icke öka ut arealen utan kan tvärtom försöka öka priserna på den vara jag producerar. Det är de två skilda vägarna, den ena: att taga ur jorden, den andra: att taga ur medborgarnas fickor. Det är två skilda näringsgrenar!

Emellertid åstadkomma tullarna även något annat, och det är icke minst det, som gjort att jag med sådan iver kastat mig mot dem. Jag har tyckt mig märka, att de överallt där de finnas åstadkomma ödeläggelse på det andliga området. Det är ganska naturligt. Om herrarna bara jämföra Hollands och Danmarks maximipriser med Sveriges och Ungerns, skola herrarna finna skillnaden beträffande det moraliska och sociala livet i ett tull-land och det i ett frihandelsland. I Danmark finna vi priser, som äro sådana, att det skulle bli ett väsen i himmelens sky, om vi bjöde dem här; i Holland äro de ännu lägre. I Ungern och Sverige finna vi priser, som äro de högsta i världshistorien. England är för närvarande en belägrad fästning. Hundraden u-båtar smyga kring kusterna och sänka allt, som vågar sig dit, eller så mycket de kunna. Englands jordbrukare hade före kriget, år 1914, ett genomsnittspris på sitt vete av 34 shillings 11 pence quarter, det är 14 kronor 7 öre per 100 kilogram. År 1915 var priset 52 shillings 10 pence per quarter eller 21 kronor 28 öre per 100 kilogram, 1916 hava de haft 58 shillings 5 pence d. v. s. 23 kronor 54 öre per hundra kilogram, 1917 hava de haft 75 shillings 9 pence d. v. s. 30 kronor 53 öre. Vi få då komma ihåg, att England är ett land, som verkligen har ett ofantligt givande jordbruk, det lilla jordbruk, som finns. Men England är ju ett land av fabriksstäder och järnvägsstationer, där det inte är så stora vidder över för verklig spannmålsproduktion, särskilt som trädgårdsodlingen upptar mycken plats. Englands jordbruk är i alla fall det mest givande bredvid Belgiens och Danmarks, om man bedömer det lilla som finns, vilket ju icke är så mycket. I detta avspärrade land, i denna belägrade fästning kunna dock bönderna nöja sig med så pass moderata priser.

Om tullfrihet
för spannmål.
(Forts.)

som de anförda. Danmarks äro många kronor lägre, Hollands ävenledes. I de protektionistiska länderna märker man en klassrâhet, en stats- och samhällsfienlighet, som aldrig tager hänsyn till samhället, till andra, bara tager hänsyn till sig sjâlv. I andra länder och förr när vi levde under helt andra förhållanden, då sökte man att erhålla sin nödtorftiga bärkning av sina händers arbete, av de produktionsmedel man förfogade öfver. Man unnade tiggaren en bit, man ömmade för de fattigas nöd, man var färdig att hjälpa när det allmänna var i fara, men sedan genom tullsystemet kapitalistgifftet kommit in även i bondeklassen, märker man en tilltagande likgiltighet för andra och en egoism, som för länge sedan överstigit den rena samhällsfientlighetens gräns. Därför om icke för annat är jag och kommer jag att bli en bestämd motståndare till ett system, som klär de fattiga till förmån för de rika och förgiftar själen för fattig och rik.

Jag yrkar bifall till motionen.

Herr vice talmannen, som under detta anförande övertagit ledningen av kammarens förhandlingar, gâv nu ordet till:

Herr Röing, som anförde: Herr talman! Jag hoppas att herrarna hålla mig räkning för att jag i denna sena timme inskränker mig till att endast yttra några få ord i anledning av det föreliggande utskottsbetänkandet.

Trots det jag hyser frihandelsvänliga åsikter, är det mig omöjligt att kunna bedöma tullfrågan ur de synpunkter, som den ärade motionären anlägger. Hava vi här i landet en gång infört ett protektionistiskt tullsystem, anser jag det alldeles orimligt att gå till våga på sätt som den ärade motionären föreslagit, nämligen att borttaga tullarna å spannmål, och sedermera bibehålla de i vårt land synnerligen höga tullarna å industrialster. Det är orimligt, anser jag, att begära, att lantmännen skola berövas det tullskydd de hava för sina produkter och att de samtidigt skola i fortsättningen tillfölje tullskyddet få betala höga priser å alla de industrialster, som de måste köpa för att kunna idka sin näring. Vill man, herr talman, få till stånd en revision av vårt tullsystem i frihandelsvänlig riktning, så går det inte att gå tillvåga på det sätt, som den ärade motionären föreslagit, genom att taga bort spannmålstullarna, och bibehålla industritullarna, utan då måste man samtidigt få till stånd en revision av hela vår tulltaxa i frihandelsvänlig riktning.

På dessa skäl, herr talman, tillåter jag mig att yrka bifall till bevillningsutskottets hemställan.

Vidare yttrade:

Herr Holmström: Herr talman, mina herrar! Då denna fråga förra året behandlades, var vid bevillningsutskottets betänkande fogad en reservation, undertecknad av de socialdemokratiska ledamöterna i utskottet. Denna reservation gick ut på ett bifall till motionen,

fast med annan motivering än motionärens dessutom begärdes en skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om skyndsamt utredning i samband med frågan om spannmålstullarnas eventuella återställande angående i vad mån och på vad sätt en reglering av spannmålspriserna inom landet må genom statens ingripande åstadkommas. I år saknas denna reservation vid betänkandet. Detta får icke tolkas så att vi nu skulle ha ändrat mening i själva sakfrågan. utan det beror därpå att ungefär samtidigt med det vi behandlade frågan om spannmålstullarna, väcktes det förslag inom bevillningsutskottet, att utskottet genom sin motionsrätt skulle föreslå riksdagen en skrivelse till Kungl. Maj:t, med begäran, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa en allsidig utredning av det gällande tullsystemets verkningar samt för riksdagen framlägga det förslag vartill utredningen gäve anledning. Detta förslag har i dag kommit in på kamrarnas bord, och riksdagen kommer sålunda en av de närmaste dagarna att taga denna fråga under omprövning.

*Om tullfrihet
för spannmål.
(Forts.)*

Detta är skälet vartför vi inom utskottet biträtt utskottets förslag om avslag å denna detalj av tullspörsmålet, och det är därför vi, som sagt, yrka avslag å motionen. Detta har jag velat anföra såsom förklaring till att icke nu den reservation, som annars åtföljt betänkandet i denna fråga, i år kommit med.

Herr Månsson i Hagaström: Det torde endast vara de nykomna ledamöterna i denna kammare och t. o. m. få av dem, som äro okunniga om, att jag, om jag kämpar mot spannmålstullarna med bäge, försöker använda kanoner mot industritullarna. Om jag anser spannmålstullarna förgiftande, så anser jag industritullarna vara det i ännu högre grad, icke minst därför, att de, som hava intresse av dem, uppträda på så bedrägligt sätt vid sitt försvar för dem, i det att de vilja förege, att Sveriges industri skulle vara en industri, som är beroende av tullskyddet. Alla människor med klar blick begripa ju — jag kan inte ange procenttalet, men väl skulle jag säga och icke taga tillbaka minst 80 procent — att minst 80 procent av tillverkningsvärdet för den svenska industrien frambringas av frihandelsindustrier, som bara ha att betala hög tullskatt för de hjälpmedel, maskiner och annat, som de behöva, och vilket förhållande gör, att de komma i efterhand på världsmarknaden i tävlan med fabriker, som icke behöva bära sådana bördor. Det är bara textilvaror, sockret, lädret och några andra industrier, försvinnande bräkdelar som egentligen äro tullskyddade industrier. Hela vår stora, folket bärande och landet bärande industri är ju en klar och ren frihandelsindustri. Icke minst för att en gång få det uppkälat anser jag en undersökning nödig och viktig.

Herr Röing vet mycket väl, att jag är och måste vara en alldeles bestämd fiende till varje industritull, såsom innebärande en nationalekonomisk förlust för landet. De mest drastiska exempel, såsom från margarinindustrin, kunde anföras på detta. Jag skall icke göra det nu, men vi komma nog att en gång tala om detta.

Vanligen är det så i de lindrigaste fallen, när det gäller tull-

Om tullfrihet
för spannmål.
(Forts.)

industrier, att om jag ville kunde jag pensionera alla i dessa industrier sysselsatta människor, giva dem deras avlöning och de skulle ändå inte behöva göra något mer i sin livstid, och med margarintullen, som den vid tiden före tulltaxeförändringen för den varan skulle jag dock tjäna 6.000 kronor per år och arbetare för att han upphörde att göra något i stället för att låta honom arbeta och konsumenterna betala det orimligt tilltagna tullskyddet på varan. Så otrolig är situationen.

Om jag ville tränga in i dessa tullindustrier och visa, hur mycket det blir på varje arbetare, som konsumenterna få behålla i jämförelse med vad det skulle bli, om vi köpte dessa varor på världsmarknaden, så skulle jag komma till hisnande resultat. Det är nödvändigt att en gång göra slut på detta gyckel. De industrier, som bära sig, de näringar, som föda sig själva och därtill föda andra eller som i varje fall föda sig själva, dem skola vi behålla, men de industrier, som äro taringar under namn av näringar och som icke föda sig själva utan begära miljoner och tiotal miljoner i skatt varje år av andra, dem skola vi göra oss av med. Ju förr vi bli av med dem, dess förr bli vi av med en ohyra, som äter upp vad vi ha i vårt nationalskafferi. Jag är en alldeles bestämmd motståndare till industritullarne, det vet herr Röing mycket väl, och jag önskar blott, att herrarna ville hjälpa mig med de motioner, som komma en och annan gång rörande deras sänkande eller upphävande.

Efter det herr talmannen nu återtagit ledningen av förhandlingarna, anförde

Herr Nilsson i Bonarp: Den föreliggande frågan kan icke sägas var aktuell annat än i den mån motionären aktualiserar den. Såsom han erinrade och såsom ju för övrigt alla veta, är tullen på malen och omalen spannmål suspenderad. Det har den varit sedan den 28 december 1914. Undan för undan har beslutet därom proulongerats, och det är väl sannolikt att så kommer att ske så länge de nuvarande förhållandena bestå eller till dess att mera stadgade kommersiella förhållanden inträda. När nu suspendering verkställts av de förutvarande regeringarna, så kan väl herr Månsson och majoriteten i denna kammare hysa det förtroendet till den nuvarande regeringen att den skall ha sin uppmärksamhet stadigt fäst på dessa förhållanden och sörja för att någon rubbning härvidlag icke för närvarande kommer till stånd. Under sådana omständigheter kan jag för min del icke finna fog för att nu upptaga detta spörsmål såsom motionären gjort.

Hur det skall komma att ställa sig i framtiden med spannmålspriserna, det vet ju icke herr Månsson, utan det är helt och hållet gissningsvis han gör sina påståenden. Man har ju därvidlag att räkna med faktorer, som ingen människa kan bedöma eller känna till. Det är blott en som råder över väder och vind, och priset å spannmål är i huvudsak beroende på hurudan årsväxten och skördeförhål-

landena uti de sädesproducerande länderna bliva. Det är lönlöst att söka profetera om den saken.

Om tullfrihet för spannmål.

(Forts.)

Vill man emellertid gå till någon förändring, synes det mig som om det vore skäl i att avvakta en lugnare tidpunkt för att göra detta. Den nuvarande tidpunkten synes mig icke vara väl lämpad till att vidtaga någon rubbning, då, som sagt, vi för närvarande icke ha några sådana tullar i funktion. Jag kan icke inse, att det kan vara till någon skada, att dessa tullrubriker stå kvar i tulltaxan, när tullarna icke tillämpas.

Jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad, framställde herr talmannen propositioner först på bifall till utskottets hemställan samt vidare på avslag därpå och bifall i stället till den vid betänkandet fogade reservationen; och biföll kammaren utskottets hemställan.

§ 4.

Vid härpå skedd föredragning av bevillningsutskottets betänkande, nr 21, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående viss nedsättning av sockerskatten yttrade

Ang. viss nedsättning av sockerskatten.

Herr M å n s s o n i Hagaström: Jag erkänner, att vi befinna oss i rövarehänder, och det kunna vi komma överens om. Det har icke för mig funnits en möjlighet att formellt finna en väg, på vilken jag här kunnat gå fram, och därför har jag icke motionerat om avslag. Emellertid få vi väl hoppas, att det skall bli fred en gång till på jorden och att haven skola öppnas, så att vi kunna få våra varor från världsmarknaden, ty vi må väl erkänna, att det är skam för Gud och människor, att den kvantitet sockerbefor, som i år kostade 20 miljoner, nästa år av oss skall betalas med 46 miljoner. Jag protesterar mot systemet och jag protes'erar mot de steg, med vilka man här går fram på en sådan fullkomlig utplundringsväg. Men nu är det icke annat att göra än att låta saken bero för denna gång.

Vidare anfördes ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 5.

Härefter förelåg till avgörande lagutskottets utlåtande, nr 21, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående en hela riket omfattande vanhävdslag.

Ang. en hela riket omfattande vanhävdslag.

Uti en inom andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 76, hade herr *Molin* hemställt, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla, att Kungl. Maj:t om möjligt till nästa års riksdag måtte framlägga förslag till en hela riket omfattande allmän s. k. vanhävdslag.

Ang. en helu
riket om-
fattande van-
hävdslag.
(Forts.)

Utskottet hemställde, att förevarande motion icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Vid utlåtandet var emellertid fogad reservation av herrar *Persson* i Norrköping, *Lindqvist* i Kosta, *E. I. Lindley* och *Strid*, som yrkat, att riksdagen med anledning av förevarande motion ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte låta utreda, i vad mån vanhävd av jord förekomme i sådan omfattning och av den beskaffenhet, att ett ingripande däremot från det allmännas sida kunde anses vara påkallat, samt föreslå riksdagen de lagstiftningsåtgärder, som av utredningen kunde föranledas.

Sedan utskottets hemställan blivit uppläst, yttrade

Herr *Lindqvist* i Kosta: Herr talman! Då jag är en av dem, som reserverat sig mot utskottet betänkande, skall jag be att få säga några ord.

Den motion, över vilken utskottet här avgivit yttrande, är ju väckt av herr *Molin* och den är densamma som avgavs av herr *Molin* i fjol i riksdagen. Redan då var det delade meningar inom utskottet, och vi socialdemokrater stodo i fjolårets utlåtande såsom reservanter mot utskottsmajoriteten. Vi gingo dock icke på ett bifall till herr *Molins* motion, utan hade ett annat förslag, som sedan också blev av denna kammare antaget. Även i år ha de socialdemokratiska representanterna inom lagutskottet kommit med samma yrkande som under fjolåret. Vi säga i vår motivering till detta yrkande att vi lika med utskottet anse det icke vara i stort sett erforderligt att genom lagsiftning utöva någon allmän kontroll huru jordbrukare till yrket hävda sin jord, och vi göra gällande, att den jord, som ligger under vanhävd, kan tillhöra andra än sådana jordbrukare som jag nämnde. Det har ju också genom tidningarna, särskilt under de senaste åren, allt som oftast kommit till vår kännedom, att jord i ganska stor utsträckning ligger under vanhävd. Det förefaller mig, som om det skulle vara oriktigt om icke riksdagen en dag som i dag, när riksdagen har beviljat ett anslag av i runt tal 20 miljoner kronor för nyodlingar, också skulle stryka under behovet av att få nu vanhävdad jord satt i hävd och i stånd till att giva så rika skördar som det är möjligt.

Utskottet anför i sin motivering för avslag på motionen, att riksdagen redan 1916 har skrivit till Kungl. Maj:t ifråga om vanhävd. Den skrivelse, som riksdagen 1916 avlät omfattar emellertid icke hela frågan, utan endast en viss del, nämligen sådan jord, som har inköpts i spekulationssyfte. Nu kan det kanske komma att sägas här i dag, att Kungl. Maj:t har denna fråga under omprövning och att Kungl. Maj:t i sin proposition nr 99 har erinrat om att något skall göras i denna väg. Ja, det är ju gott och väl om Kungl. Maj:t har tagit denna fråga under omprövning, men i alla fall är dock ingenting vidare gjort ifrån Kungl. Maj:ts sida för att få denna utredning till stånd. När så är och då vi icke kunna bortse ifrån den stora betydelse det har för landet, icke minst nu, att den odlade jorden blir

satt i god hävd ha vi icke kunnat anse att vi handlade riktigt, därest vi icke ginge på samma linje, som vi gjorde under fjolåret.

*Ang. en hela
riket om-
fattande van-
hävdslag.
(Forts.)*

Jag ber, herr talman, med dessa ord få yrka bifall till den reservation, som är avgiven av herr Persson i Norrköping m. fl., vilken reservations kläm är densamma som i fjol antogs av denna kammare.

Herr Pettersson i Bjälbo: Herr talman, mina herrar! Det är ju icke underligt under den nuvarande situationen och inför den livsmedelsbrist, som råder, att uppmärksamheten riktas på jordens skötsel och att framställningar göras från olika håll om åtgärder för att råda bot för vanskötsel. Vi ha ju vid denna riksdag en mångfald av sådana framställningar. I stort sett skulle man kunna säga, att man kan uppdelas dem i två grupper, dels sådana, som avse att stimulera, stöda och hjälpa lantbrukaren i hans uppgift, och dels sådana, som avse att genom lagstiftning, genom tvångsåtgärder, tvinga honom att åstadkomma en viss prestation. Jag behöver icke här framhålla, vilken väg jag anser för den lämpligaste. Vi lantmän äro fullkomligt eniga därom att tvångsvägen är lika förkastlig som den andra vägen är tillräddig och lämplig.

Den föreliggande motionen avser en tvångslagstiftning gentemot vanhävd i allmänhet. Motionären har emellertid icke förmått komma fram med några rikslinjer, hur han tänker råda bot för den saken, och jag vill därför framställa några synpunkter, som jag kommit att tänka på. Den första är denna: Vad menas egentligen med vanhävd, vad skall man lägga in i begreppet? Om den saken råda ganska olika meningar, och jag tror, att de, som icke känna till jordbruksförhållanden, ha en ganska stor vanföreställning. Om exempelvis på en egendom höstsåden går ut, insåningen till vall misslyckas, vårsåden icke kommer upp eller går bort på grund av torra eller andra orsaker och ogräset tager plats i stället för gagnväxterna, så förstå herrarna att en sådan gård ser mycket vanskött ut. Men jag påstår, att detta behöver icke vara vanskötsel. Ty i år skulle man kunnat resa genom stora trakter av Sverige och se egendomar som under normala förhållanden äro de mest välskötta man kan tänka sig men som nu på grund av ogynnsamma förhållanden råkat ut för alla de misslyckanden jag nämnde. Detta är icke vanskötsel, utan detta är att på grund av ogynnsamma förhållanden bli utsatt för sådana svårigheter, och det kan hända vem som helst, även den allra bäste.

Om på en egendom avsides liggande mark lägges till mångårig vall eller en större del av egendomen igenlägges till sådan, är icke heller detta vanhävd, därför att det kan vara av många förhållanden befogat. Det kan bero på avdikningsförhållanden. Det kan bero på bristande arbetskraft och många andra saker, som jag icke här behöver närmare vidröra. Men vanhävd föreligger, då en egendom till såväl hus som jord råkat fullständigt i lägervall. Detta är enligt min mening vanhävd och ingenting annat.

Då kan man göra den frågan: är all sådan vanhävd straffbar, och bör staten ingripa häremot genom lagstiftning? Ja, det beror på

Ans. en hela
riket om-
fattande van-
hävdslag.
(Forts.)

förhållandena. Det finns två olika orsaker, varigenom sådan vanhävd kan uppkomma. Den kan först och främst bero på ägarens oförmåga. Han kan ha svag ekonomisk ställning, han kan sakna personlig förmåga, och det kan vara en hel del omständigheter, som göra, att han med ett ord har vilja men icke förmåga. I det fallet synes det uppenbart, att staten icke bör straffa utan stödja och hjälpa. Vanhävd kan å andra sidan bero på ägarens motvilja mot att göra någonting, på rent slarv och vårdslöshet. Är det då uppenbart, att staten skall inskrida? Ja, jag medgiver, att under *nuvarande* förhållanden staten kanske kan bli tvungen att gripa in, men jag vill verkligen ifrågasätta, huruvida även under normala förhållanden detta kan vara lämpligt. Man kan nämligen göra sig den frågan: är det rätt, att staten inskrider emot jordbrukets idkare, om en och annan vansköter sig? Är det icke lika befogat, att staten ingriper emot alla andra näringarnas män, ifall de vansköta sig? En person kan ha en fabrik, ett hus, en kvarn eller ett vattenfall eller vad som helst — vansköter han företaget, kommer produktionen att gå ner och arbetslöshet uppstår. Skall det bli full rättvisa på alla sidor, då bör det införas en allmän lag mot vanskötsel, en lag, som riktar sig icke endast mot jordbrukets idkare utan även mot alla andra näringsidkare. Det synes mig uppenbart, att den principen är den riktiga. Men från denna allmänna regel kan man med rätta göra vissa undantag liksom man gör undantag från alla andra regler, och det kan hända, att undantagen ifråga om jordbruket böra bli flera än de, som avse andra näringar. Vi ha redan nu åtskilliga undantag från den nyssnämnda regeln. Vi ha ju den norrländska arrendelagen, en vanhävdslag som befanns vara nödvändig att införa, för att i trakter, där det förut varit idoga lantbrukare och stora byar, dessa icke skulle rent av sopas bort och skogen träda i stället. Hos Kungl. Maj:t ligger vidare en skrivelse från 1916, som går ut på att man skall söka beivra ett annat slag av vanhävd. Herr Lindqvist i Kosta har nyss nämnt om den saken, och det torde vara tillräckligt med vad han i det fallet sagt. Därtill komma de särskilda åtgärder, som nu i anledning av kris:iden äro påtänkta, och varom förslag inom kort säkerligen komma på riksdagens bord, vadan det torde vara överflödigt att här närmare ingå därpå.

Vad beträffar den föreliggande motionen föreslås häri en allmän vanhävdslag. Motionären säger på sid. 2 i utskotte's betänkande, att man bör en gång för alla bestämt säga ifrån, att samhället icke tolererar vanhävd vare sig nu eller i framtiden, varest, hur eller av vem den bedrives. Han riktar sig särskilt mot lantbruket. Det är ju uppenbart att ifall en sådan allmän vanhävdslag skulle komma till stånd, så innebär det för oss lantmän, att vi ställas under särskild uppsikt, icke en utan allesammans. Jag tror knappast, att det är tilltalande för någon av oss, och det förvånar mig, att en sådan motion kommit från någon lantbrukarhåll.

Min ståndpunkt är sålunda den att någon särskild vanhävdslag gent emot lantbruket icke bör komma till stånd annat än i samband med en lag rörande vanskötsel av näringar i allmänhet. Däremot

medger jag, att vissa undantag och många undantag kunna vara befogade i detta hänseende och att just i nuvarande tider dessa undantag kanske böra bli strängare än eljest, men jag anser, att de under sådana förhållanden böra bli av provisorisk natur.

Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Sjöblom: Herr talman! Jag har en känsla av att denna fråga om införande av en vanhävdslag, gällande för hela landet, säkert är mera mogen i det allmänna folkmedvetandet än någon annan. Jag mötes i alla delar av landet, om jag någon gång är ute, av en ständig vädjan, icke minst från lantbrukarhåll, att man måtte införa något skydd mot denna vanhävd av jord, som förekommer överallt. Och det är säkerligen icke för mycket sagt, att i valagationen alla partier tala om denna vanhävsfråga för sina valmän. Det är allenast i riksdagen denna fråga ligger så tröstlöst, att det ser omöjligt ut att få någonting gjort. Här söker man ge sig in på konstruktioner om vad som menas med vanhävd. Herr Pettersson i Bjälbo vet lika väl som jag, var gränsen går mellan vanhävd och icke vanhävd, fastän det kan hända någon gång är svårt att draga upp denna gräns. I Stockholms närhet ha vi typiska exempel på vanhävd. Här finnas stora gårdar, om 8 à 10 mantal, som under flera år varit så gott som kreaturlösa. Och herr Pettersson i Bjälbo förstår lika bra som jag, att ett sådant jordbruk måste råka i vanhävd, om det icke redan är det. Och skall det fortsätta att gå så med Sveriges jord, som det nu börja göra, att jobbare slå under sig den, medan stora massor av vårt folk intet högre önska än att få en jordbit att bruka, men icke kunna få det, då tror jag icke längre på Sveriges framtid, ty den hänger mera på denna fråga än på någon annan. Detta är således för mig en viktig och betydelsefull fråga, och jag beklagar, om riksdagens andra kammare skulle följa en annan linje nu än förra året.

I produktionskommittén, där jag arbetat några veckor, har denna fråga varit på tal. Där ha högermän från Skåne och högermän från andra delar av landet till och med gått så långt, att de under överläggningarna uttalat önskvärldheten av att verkligen få till stånd en expropriationslag emot vanhävd av jord. Men här i riksdagens andra kammare är det, som jag nyss sagt, tröstlöst att komma med en så viktig sak som denna, vilken här varit på tal under årtionden, men skjutits upp, och som man bara beklagar, att den förekommer. Tror verkligen herr Pettersson i Bjälbo eller någon annan, att om vi finge en vanhävdslag, ordentliga jordbrukare eller sådana, som sköta sin jord någorlunda nöjaktigt, skulle komma under något slags uppsikt av denna natur, som skulle vara så farlig? Ånej, det är nog en alldeles särskild grupp av samhällsindivider och jordägare, som skulle utsättas för denna vanhävdslag, och det är sådana, som spekulera i Sveriges jord och som icke köna för att driva jordbruk utan i rent spekulationssyfte och för att skövla skogen, och dem är det sannerligen icke synd om. Riksdagens andra kammare har i alla händelser ingen anledning att härvidlag lägga fingrarna emellan.

Ang. en hela riket omfattande vanhävdslag.
(Forts.)

Ang. en hela
riket om-
fattande van-
hävdslag.
(Forts.)

Jag skall med dessa korta ord be att få yrka bifall till reservationen.

Herr Lindqvist i Kosta: Det förvånar mig verkligen, att en så gammal jordbrukare som herr Pettersson i Bjälbo kunde börja sitt anförande med att fråga vad som är vanhävd. Nog vet herr Pettersson i Bjälbo, när vanhävd kan anses föreligga. Sedan talade herr Pettersson i Bjälbo om att man inte behöver någon vanhävdslag, när vi ha den norrländska arrendelagen. Ja, men denna lag gäller ju endast i denna del av landet. Herr Pettersson i Bjälbo försökte i övrigt inte alls åstadkomma någon kritik utav reservanternas förslag, utan han vände sig mot motionen och emot motionärerna, men reservanternas såväl motivering som kläm innebär någonting helt annat än vad motionärerna ha föreslagit. Vi ha ju här i vår kläm föreslagit, att det skulle göras en utredning, så att vi skulle få bestämd vetskap om i hur stor utsträckning vanhävd förekommer och om den förekommer i så stor utsträckning, att det allmänna behöver ingripa för att råda bot på detta. Det är väl ändå, herr Pettersson i Bjälbo, en sak, som borde kunna ena oss alla. Jag har då för min del alltid funnit, att ingen har varit mer förbittrad över vanskött hemman än just de nitiska, duktiga jordbrukarna, och därför förvånar det mig verkligen, att praktiga och duktiga jordbrukare här i riksdagen skola ställa sig avvisande mot en utredning i detta syfte, som här av reservanterna ifrågasättes.

Herr Pettersson i Bjälbo: Ja, herr talman, jag tror för min del, att det kan vara ganska behöfligt för en del personer att erhålla en liten upplysning om vad som kan kallas för vanhävd och icke vanhävd, ty jag tror, att det här råder ganska stora vanföreställningar. Här resa t. ex. några stadsbor ut på landet, och så få de se ett eller kanske flera gårdar, som det på grund av en tillfällighet är mer eller mindre dålig skörd på, och strax är man färdig att säga: »det där är ett dåligt jordbruk, här föreligger vanhävd». Det är därför jag ansett lämpligt att här påvisa, att det inte är så säkert, att det föreligger vanhävd, därför att det vid ett visst tillfälle kan se dåligt ut. Det kan som jag förut sagt drabba den allra bästa lantbrukare.

Jag har gjort gällande, att det är oriktigt att försöka få fram en allmän vanhävdslag, ty då skulle vi lantmän allesammans ovillkorligen ställas under en viss uppsikt. Det finnes bland oss liksom inom alla andra samhällsgrupper åtskilliga, som inte kunna sköta sin näring utan som slarva, men därför tycker jag inte det är lämpligt eller rättvist, att vår klass för den skull sättes under särskild uppsikt. Skola vi sättas under särskild sådan, böra andra samhällsklasser och andra näringsidkare också sättas under likadan uppsikt. Det är enligt mitt förmenande det enda riktiga. Men samtidigt som jag säger detta medger jag, att ifrån denna regel kan man göra många och stora undantag. Beträffande de kategorier som nu nämndes av en föregående talare föreligger emellertid redan en skrivelse hos

Kungl. Maj:t. Jag vill påvisa vad den skrivelsen innehåller. Riksdagen anhöller där, »det Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, vilka åtgärder som kunna finnas lämpliga för att å jordegendom, inköpt på spekulation för skogsavverkning och s'yekning, hämma, förutom förekommande skogsskövling, vanhävd av jordbruk och byggnader» etc. Där tror jag man träffar dem man önskar träffa och dem man behöver träffa och inga andra.

*Ang. en helo
riket om-
fattande van-
hävdslag.*

Vad sedan beträffar denna krigstidslagstiftningen är det en sak för sig, som vi framdeles torde få tala om, men det torde inte vara lämpligt att röra upp den frågan i kväll.

Vad för övrigt reservationen beträffar, kan det ju inläggas mycket där; men den innehåller så vaga uttryck, att inom den reservationen kan ligga även yrkandet om en sådan här allmän vanhävds- lag, och det kan jag under inga förhållanden gå med på.

Herr talman, jag vidhåller mitt yrkande.

Härmed var överläggningen slutad. Herr talmannen framställde propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på avslag därå samt bifall i stället till den vid utlåtandet fogade reservationen; och förklarade herr talmannen sig anse svaren hava utfallit med övervägande ja för den förra propositionen. Votering begärdes likväl, i anledning varav nu uppsattes, justerades och anslogs följande voteringsproposition:

Den, som vill, att kammaren bifaller lagutskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande nr 21, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren, med avslag å utskottets berörda hemställan, bifallit den vid utlåtandet fogade reservationen.

Omröstningen utföll med 42 ja, men 45 nej; och hade kammaren alltså med avslag å utskottets hemställan bifallit den vid utlåtandet fogade reservationen.

§ 6.

Föredrogos vart för sig lagutskottets utlåtanden:

nr 22, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående dels utredning rörande omfattningen av bolags jordförvärv inom Dalsland m. m., dels återupptagande av den avbrutna undersökningen rörande bolags jordförvärv och enskilda personers större jordinnehav i mellersta och södra delarna av riket m. m., dels ock inskränkning i aktiebolags rätt att besitta och förvärva jordegendom; och

nr 23, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl.

Maj:it angående dels utredning och förslag rörande tvångsarrendering av odlingsbar mark och i lägervall liggande odlad jord, dels ock angående åtgärder för vandhävdad jords brukning.

Kammaren biföll vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt.

§ 7.

Ang. utsträckt
tillämpning av
norrländska
arrendelagen.

Därnäst i ordningen var å föredragningslistan uppfört lagutskottets utlåtande, nr 24, i anledning av väckt motion med förslag, att lagen om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarna må bliva gällande jämväl för Värmlands län.

Uti en inom andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 205, hade herr *Helger m. fl.* hemställt, att riksdagen måtte besluta, att den norrländska arrendelagen skulle utsträckas att gälla även för Värmlands län, och att i sådant avseende i lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarna bland uppräkningsområden, på vilka lagen skulle äga tillämpning skulle införas orden »Värmlands län», samt att för detta län skulle stadgas att lagens bestämmelser skulle lända till efterrättelse, där arrendet omfattade inrösningsjord till en vidd av minst 2 har och högst 20 har.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte för sin del antaga följande

LAG

om utsträckt tillämpning av lagen om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarna den 25 juni 1909.

Härigenom förordnas, att vad i lagen om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarna den 25 juni 1909 är stadgat, skall, där arrendet omfattar inrösningsjord till en vidd av högst tjugu hektar och minst två hektar och jorden vid arrendeavtalets ingående äges av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller av enskild person, vilken icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med densamma, äga tillämpning jämväl å Värmlands län.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1918. Inom det nya tillämpningsområdet skola i avseende å tillämpning av lagen den 25 juni 1909 å avtal, som träffas före den 1 juli 1918, samt samma lags förhållande till äldre lagstiftning gälla de grunder, vilka beträffande arrende i allmänhet finnas stadgade i lagen om vad iakttagas skall i avseende å införande av lagen om nyttjanderätt till fast egendom.

Reservationer hade likväl avgivits:

av herrar *Gezelius*, greve *Spens*, *Dahl*, von *Sydow* och *Holmdahl*, vilka hemställt, att motionen icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda; samt

av herr *Pettersson* i Bjälbo, som föreslagit, att riksdagen ville i

skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t ville närmare överväga, huruvida och med vilka modifikationerna den s. k. norrländska arrendelagen kunde anses lämplig för Värmlands län i sin helhet eller del därav, samt för riksdagen snarast möjligt framlägga de förslag, som detta övervägande kunde föranleda.

*Ing. utsträckt
tillämpning av
norrländska
arrendelagen.
(Forts.)*

Efter föredragning av utskottets hemställan yttrade:

Herr Holmdahl: Frågan om den norrländska arrendelagens tillämpning jämväl för Värmlands län förelåg som bekant vid fjol-årets riksdag på grund av motioner av herr Helger i denna kammare och herr Ingeström i första kammaren. Motionerna avstyrktes emellertid av lagutskottet, och utskottet motiverade sin hemställan på följande sätt: »I fråga om den norrländska arrendelagen har utskottet däremot icke funnit sig i tillfälle att på grundval av förhandenvarande utredning kunna med säkerhet bedöma, huruvida denna lagstiftning, särskilt i det skick den med norrländska förhållanden för ögonen erhållit, lämpar sig att överflyttas till tillämpning för Värmlands län.» Som man härav finner ansåg sig utskottet icke kunna på grundval av den då föreliggande utredningen fullständigt bedöma, huruvida den norrländska arrendelagen lämpade sig för Värmlands län. Vad var det då för utredning, som stod utskottet till buds i fjol? Jo, det var, förutom själva motionerna, först och främst det betänkande, som i slutet av år 1915 avgavs av de sakkunnige, som verkställt utredning angående jordförhållandena i Värmlands län. Två utav dessa sakkunnige föreslog, att den norrländska arrendelagen omedelbart skulle tillämpas på Värmlands län, under det att den tredje sakkunnige var av alldeles motsatt uppfattning och som skäl härför anförde att förhållandena i Värmland vore mera jämförliga med riket i övrigt än med Norrland. Konungens befallningshavande i Värmlands län, vars yttrande infördrats över de sakkunniges förslag, hade avstyrkt förslaget, och i samma riktning gingo också de uttalanden som gjorts av vissa bolag i Värmlands län. I den kungl. proposition angående norrländska förbudslagens utsträckning till Värmlands län, som framlades i fjol, uttalade dåvarande justitieministern den uppfattningen, att förhållandena i Värmland så väsentligt äro från förhållandena i Norrland, att han för sin del icke kunde tillstyrka den norrländska arrendelagens utsträckning till Värmland. Ja, detta var den utredning, som i fjol stod utskottet till buds och som då ansågs otillräcklig för att utskottet skulle kunna bedöma, huruvida den norrländska arrendelagen lämpade sig för Värmlands län.

Vad har då i år tillkommit, som har kunnat föranleda utskottet att med frångående av sin ståndpunkt från i fjol nu tillstyrka, att den norrländska arrendelagen utsträcker till att tillämpas även i Värmland? Såvitt jag har kunnat finna, har under behandlingen i utskottet ingenting annat i år tillkommit än det inlägg i diskussionen inom utskottet som motionären gjort, ett inlägg, som i övrigt innefattade i huvudsak de synpunkter, som motionären framlade i sin fjolårsmotion. Men dessa synpunkter ha åtminstone icke på mig kunnat verka över-

Ang. utsträckt
tillämpning av
norrländska
arrendelagen.

(Forts.)

tygande. De ha ej kunnat rubba den uppfattning, jag hade i fjol, och de ha icke heller varit av beskaffenhet att förringa betydelsen av de officiella uttalanden, som i fjol förelägo.

Vid denna frågas bedömande är det givetvis av särskild betydelse, att Konungens befallningshavande i Värmlands län avstyrkt norrländska arrendelagens tillämpning i Värmland. Det torde väl vara alldeles uppenbart, att Konungens befallningshavande bättre än en enskild motionär skall kunna bedöma, vad som för länet i dess helhet är lämpligt och nyttigt. Utan betydelse är väl in.e heller det uttalande, som i fjol gjordes av dåvarande justitieministern. Det bör därför icke förvåna, om man, då det gäller att taga ståndpunkt till denna fråga, fäster mera avseende vid vad de officiella myndigheterna ha yttrat i denna sak än vid de uppgifter, som framkommit från en enskild motionär, vars erfarenhet givetvis icke kan sträcka sig över ett mera begränsat område.

Vad som i övrigt kanske har gjort mig mest betänksam gentemot detta förslag, det är den omständigheten, att den nuvarande regeringen, som ju icke är bunden av sina företrädares uppfattning och uttalanden, icke har ifrågasatt den norrländska arrendelagens utsträckning till att gälla för Värmland. Jag föreställer mig nämligen, att om det hade funnits skäl härför, så hade nog icke regeringen underlåtit att framlägga förslag härom till riksdagen, isynnerhet som, enligt vad utskottet upplyser, åtskilliga värmländska bolagsarrendatorer gjort regeringen uppmärksam på de svårigheter, i vilka de befinna sig.

Såsom jag förut antytt, ha meningarna ju varit mycket delade om huruvida den norrländska arrendelagen lämpar sig för Värmland. Utskottet har i det avseende gjort ett medgivande, som jag icke kan underlåta att här relatera. På sid. 6 säger utskottet nämligen: »På sätt i fjolårets kongl. proposition uttalades, torde visserligen mellan Värmland och Norrland vissa skiljaktigheter föreligga, som göra, att norrlandslagen icke helt motsvarar de värmländska förhållandenas krav. Det är möjligt, att vissa specialbestämmelser i lagen, som äro avfattade särskilt med de norrländska förhållandena för ögonen, kunna visa sig utan praktisk betydelse i Värmland, ävensom å andra sidan, att i sistnämnda län kunna förekomma förhållanden, som ej falla under norrlandslagens reglering.» Då sålunda utskottet säger, att norrlandslagen icke helt motsvarar de värmländska förhållandenas krav, så kan man med skäl ifrågasätta, huruvida det är klokt att antaga en lag, vars bestämmelser man förmodar, icke helt och fullt kunna passa in på de rättsförhållanden, som lagen är avsedd att reglera. Bjuder inte klokheden att uppskjuta antagandet av denna lag, till dess man fått full visshet om, huruvida den norrländska arrendelagen verkligen passar för Värmland?

Även ur en annan synpunkt anser jag, att man i denna fråga icke bör förhastna sig. Man vet ännu icke, hur den norrländska arrendelagen har verkat på det område, för vilket den ursprungligen var avsedd. Kongl. Maj:st har som bekant i sängsatt en undersökning i sådant avseende, och det torde väl därför vara skäl att avvakta resultatet av denna undersökning, innan man utsträcker ifrågavarande lag

till nya områden. Man kan ju tänka sig den möjligheten, att denna undersökning kan komma att visa, att den norrländska arrendelagen icke i alla avseenden har haft den gynnsamma verkan, som var avsedd med densamma. Skulle så vara förhållandet, så är det väl mindre välbetänkt att nu ge denna lag en vidsträcktare tillämpning än den för närvarande äger.

*Ang. utträckt
tillämpning av
norrländska
arrendelagen.
(Forts.)*

Då denna fråga är av genomgripande betydelse både för det värmländska jordbruket och för den värmländska industrien, så förefaller det mig vara tillrådligast att icke på en enskild motionärs yrkande godtaga lagbestämmelser, om vilkas lämplighet meningarna äro så delade och vilkas konsekvenser man knarpast kan överskåda.

Jag ber därför, herr talman, att få yrka avslag på utskottets hemställan och bifall till den av herr Gezelius m. fl. avgivna reservationen.

Herr Pettersson i Södertälje: Herr talman! Den föregående ärade talaren har gjort ett litet nummer av att lagutskottet i fjol avstyrkte en motion, liknande den, som nu föreligger. under åberopande av att utskottet icke funne sig övertygat av den utredning, som då var förebragt, men att utskottet i år tillstyrkt föreliggande motion, oaktat den utredning, som nu föreligger, icke går ut över vad som förelåg i fjol. Jag vill i anledning därav säga, att den ärade talaren vet lika väl som jag att utskottets utlåtande i fjol var resultatet av en sådan där kompromiss som vi så väl känna till. Det fanns inom utskottet flera medlemmar, vilka voro lika övertygade som utskottets majoritet i år om lämpligheten eller nödvändigheten av en särskild arrendelag för Värmlands län. Men det träffades en överenskommelse i utskottet med motståndarna till en sådan lag, vilken överenskommelse gick ut på att de, som ville ha en arrendelag för Värmland skulle avstå därifrån mot att motståndarna gingo med på att tillstyrka en förbudslag för Värmlands län. Jag kan yttra mig om saken fritt, ty jag var icke med om saken i utskottet. Så var det emellertid. Sedan skulle en motivering åberopas för detta kompromissförslag, och då begagnade man sig av den vanliga formeln, att utredningen icke var övertygande. Men detta synes mig icke kunna i år u'göra något hinder vare sig för utskottet att tillstyrka eller för kammaren att antaga en arrendelag för Värmlands län, om nämligen behov av en sådan föreligger.

I det avseendet skall jag icke åberopa den utredning, motionären förebragt för vilken utredning den föregående ärade talaren tycktes hysa en viss ringaktning, utan jag skall bara lämna ett par siffror ur den officiella jordundersökningen. Av denna officiella jordundersökning framgår, såsom herrarna också finna i betänkandet, att år 1910 ägde bolag nära 13,5 % av all jordbruksegendom i Värmlands län, efter mantal räknat, och 26 $\frac{1}{3}$ % av all jordbruksegendom, efter värdet räknat. Det framgår vidare av denna undersökning, att i vissa häradar bolagen ägde nära 70 % av all jordbruksegendom, efter mantal räknat, och att ett antal bolag, representerande $\frac{2}{3}$ av all bolagsjord i Värmlands län, hade omkring 3,500 brukningsdelar utarrenderade

Ang. utsträckt
tillämpning av
norrländska
arrendelagen.
(Forts.)

eller avsedda att utarrenderas. Vidare meddelar denna jordundersökning att arrendatorerna till stor del befunno sig i en betryckt, ofri ställning. De mås e på flera håll nöja sig med en låg, otillräcklig avlöning för det arbete de, jämte arrendet, ha att försörja sig på. Såsom ett totalomdöme säger jordundersökningen, att förhållandena i Värmlands län äro i stort sett likartade med förhållandena i Norrland. Härtill kommer det särskilda skälet, att när jordlagarna för Norrland antogos så åberopades såsom en orsak till denna lagstiftning, att staten vid den s. k. avvittningen i Norrland skänkt bort stora jordområden till fastighetsägarna för att de skulle kunna hålla jordbruket vid makt. Man hade inte från början klart för sig, att precis samma skäl föreligger även i Värmlands län. Men det har visat sig, att de gamla skogsförfattningarna för Värmlands län också innehålla avvittningsbestämmelser av samma art som de för Norrland. Det torde sålunda verkligen föreligga skäl för att utsträcka den norrländska arrendelagen till Värmlands län, såsom utskottet nu föreslår.

Mot detta invände den föregående ärade talaren, att den nuvarande regeringen icke kommit med något förslag i ärendet, och att den naturligtvis skulle gjort det, om den funnit sig övertygad om behovet av en sådan lagstiftning. Jag vet icke, vad som kan ha dikterat regeringens ställning i detta avseende. Men om man betänker, huru sent på hösten den nuvarande regeringen kom till, vilken arbetsbörda den haft, så förefaller det icke så märkvärdigt, om regeringen icke hunnit med alla de frågor, där möjligen ett initiativ kunde vara påkallat. I alla händelser kan jag icke se, att detta utgör något hinder för riksdagen eller för andra kammaren att taga initiativ i frågan.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr P e t t e r s s o n i Bjälbo: Herr talman! Jag har vid detta utskottsutlåtande fogat en särskild reservation, som går ut på en skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om förnyat övervägande. För mig ligger saken så, att jag icke kunnat bli övertygad om lämpligheten av att utan vidare utsträcka denna lag till Värmlands län. Herr Holmdahl har förut anfört alla de skäl, på grund av vilka man kan ställa sig tvivlande, och jag vill icke upprepa dem. Jag vill endast i korthet framhålla, att de sakkunniga ha varit skiliaktiga, de ha varit två mot en. Konungens befallningshavande i Värmlands län har avstyrkt. Kungl. Maj:t har på anförda skäl, som jag icke vill upprepa här men som synas tungt vägande, icke vågat sig på att föreslå riksdagen en sådan lagstiftning. Vad beträffar utskottet, så vill jag ju icke bestrida, att där förelåg en kompromiss förra året. Men å andra sidan har jag den uppfattningen, att den övervägande delen av utskottets medlemmar likvisst då hade fått den uppfattningen, att man här stod på mycket osäker grund. På samma osäkra grund synes utskottet stå även i år, ty utskottet säger att det kan hända, att denna lag icke passar i ett eller annat avseende och att det kan behövas modifikationer här och där. Utskottet själv föreslår ett par sådana modifikationer. Under sådana förhållanden synes det mig

uppenbart, att saken icke är mogen. Jag vill för min del icke påtaga mig ansvaret för att riksdagen under sådana förhållanden vidtager en sådan åtgärd som denna. Jag har därför föreslagit en skrivelse till Kungl. Maj:t, och jag tror för min del, att detta är den enda riktiga och rätta vägen. Otvivelaktigt råda i Värmland mycket olika förhållanden mot i Norrland, där den norrländska arrendelagen gäller, och alldeles säkert behövas åtskilliga modifikation och åtskilliga jämkningar här och där. Det vore väl då bra mycket bättre att först få grundligt undersöka saken. Nu har ju för övrigt första kammaren avslagit utskottets hemställan, och detta är ytterligare ett skäl, att, då saken nu icke kan avgöras i år. Kungl. Maj:t tager den i ett förnyat övervägande. Ty det behöver sannerligen denna fråga.

Jag skall icke, herr talman, yrka bifall till min reservation, ty jag anser det på det hela taget hopplöst. Men jag vill säga, att jag tror, att den däri föreslagna vägen skulle vara den enda praktiskt lämpliga under nuvarande förhållanden.

Herr statsrådet Undén: Herr talman! Jag begärde ordet med anledning därav, att den försämrade talaren såsom ett argument för sitt avslagsyrkande anförde, att den nuvarande regeringen icke framlagt någon proposition i detta ärende. Jag ber då att få vitsorda, vad herr Pettersson i Södertälje nyss antydde, att den nuvarande regeringen givetvis haft så pass mycket att göra, så många lagförslag att taga ståndpunkt till, att den inte har kunnat taga initiativ i alla de frågor, där den möjligen skulle ha velat göra det, om den haft tillfälle att taga upp dem till behandling. Jag ber alltså, att kammaren icke måtte draga den slutsats, som herr Holmdahl här gjorde, av den omständigheten, att någon proposition i ämnet icke förelagts riksdagen.

Herr Lindqvist i Kosta: Herr talman, mina herrar! Herr Holmdahl anförde som skäl för avslag på utskottets hemställan att icke sakliga och tillräckliga skäl anförts för det förslag utskottet kommit med. För min del måste jag säga, att jag funnit de skäl motionärerna anført vara så talande, att man kan inte säga annat än att förhållandena för det folk det närmast gäller, äro sådana, att det är på tid, att lagstiftningen ingriper.

Nu säger herr Holmdahl vidare, att en enskild motionär kan icke äga samma kännedom om förhållandena i en landsända som exempelvis Konungens befallningshavande har. Nå, det kan ju vara riktigt, men jag ber att få erinra herr Holmdahl om, att det inte är en person som undertecknat motionen, utan det är fem stycken, därav tre äro från den norra och två från den östra valkretsen av länet i fråga. Det synes mig, att dessa fem personer tillsammans skulle kunna äga en ganska god kännedom om hurdana förhållandena äro i detta län, även om Konungens befallningshavande har ställt sig på en annan ståndpunkt.

Sedan ber jag att få erinra om en sak, som för mig varit av ganska stor betydelse, när det gällt att taga ställning till denna

Ag. utsträckt tillämpning av norrländska arrendelagen.
(Forts.)

Ang. utsträckt
tillämpning af
norrländska
arrendelagen.
(Forts.)

fråga. Det är det förhållandet, som råder här, när man sammankopplar arbetsavtal och arrendeavtal. Det kan inte vara fördelaktigt för dessa personer, som här äro arrendatorer eller torpare, eller till gagn för samhället i dess helhet, att man ordnar på detta sätt. Det har också i motionen blivit framhållet — vilket ook erfarenheten gör gällande över allt — att med dessa korta arrendekontrakt, i många fall icke mer än ett år, jorden under dessa förhållanden icke kommer att brukas så som den kunde och borde brukas, om arrendetiden vore något längre. Alla skäl, som här blivit anförda för motionen, hava förefallit mig vara så starka, att man inte haft annan väg att gå än den utskottet här föreslagit. Jag ber att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Holmdahl: Jag ber att få framföra min tacksamhet till herr statsrådet Undén för den upplysning han lämnat i frågan. Om jag får tolka hans ord så, att det är regeringens mening, att när tid och tillfälle gives framkomma med ett förslag i fråga om denna norrlandslags utsträckande till Värmlands län, föreligger för mig ett ytterligare skäl att yrka avslag på utskottets hemställan. Ty är det så, att regeringen har för avsikt att framlägga ett förslag, då bör väl icke riksdagen på enskild motionärs framställning fatta beslut.

I övrigt ber jag att ännu en gång få påvisa, hur svävande utskottet här uttalat sig. Det heter på sid. 6 i betänkandet, att det »torde» föreligga vissa skiljaktigheter; »det är möjligt att vissa specialbestämmelser i lagen, som äro avfattade särskilt med de norrländska förhållandena för ögonen kunna visa sig utan praktisk betydelse i Värmland». När man är så oviss på sin sak, som utskottet här tydligen är, bör man väl icke skrida till ett lagstiftande. Då bör man se tiden an och söka om möjligt åstadkomma en utredning, som kan skingra ovissheten.

Med herr Lindqvist i Kos'a kan jag inte tvista angående vad verkan motionärernas uttalande haft på honom och på mig. Jag har icke blivit övertygad, han har blivit det. Det må vara hans sak. Jag ber, herr talman, att få vidhålla mitt yrkande.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad samt herr talman givit propositioner å de yrkanden, som därunder framkommit, biföll kammaren utskottets hemställan.

§ 8.

Ang. en social
arrendelags-
stiftning.

Härpå upptogs till behandling lagutskottets utlåtande, nr 25, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om åvägabringande av en social arrendelagsstiftning.

Uti en inom andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 204, hade herr *Werner m. fl.* hemställt, att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte upptaga till behandling angelägen-

heten. att en social arrendelagstiftning för den svagaste arrendatorsklassen, såsom bolagsarrendatorer, lantbönder, torpare och med dem jämställda brukare av annans jord, måtte för hela riket komma till stånd, samt för riksdagen framlägga förslag i ämnet.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte an hålla, att Kungl. Maj:t ville efter verkställd utredning taga under öfvervägande, i vad mån lagen om nyttjanderätt till fast egendom den 14 juni 1907 skulle kunna jämkas i syfte att bereda bolagsarrendatorer, torpare och med dem socialt jämställda arrendatorer en i rättsligt avseende mera tryggad ställning, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Vid utlåtandet voro emellertid följande reservationer:

av herrar *Gezelius*, greve *Spens*, *Dahl*, von *Sydow* och *Holmdahl*, som hemställt, att motionen icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda; samt

av herr *Pettersson* i Bjälbo, som ansett, att utredningen lämpligen borde omfatta endast arrenden å bolagsjord.

Utskottets hemställan upplästes, varpå ordet begärdes av

Herr *Holmdahl*, som yttrade: Herr talman! Jag har i utskottet såsom reservant yrkat avslag på motionen, och jag skall nu be att i korthet få ange skälen härför.

Av motionärernas uttalande framgår, att det från deras sida icke är fråga om någon ändring i eller något tillägg till 1907 års allmänna arrendelag. Vad motionärerna åsyfta är en arrendelagstiftning vid sidan av 1907 års arrendelag, en lagstiftning, som huvudsakligen tar sikte på sociala förhållanden. Motionärernas syfte med motionen är att bereda torpare och arrendatorer den självägande bondens självständighet och trygghet, och de förmena, att det målet skulle kunna uppnås därigenom att man utsträcker den norrländska arrendelagens bestämmelser, åtminstone så vida de gälla arrendatorernas rättigheter, till att gälla för hela vårt land. Men nu förhåller det sig ju så, att den norrländska arrendelagen är en undantagslag. Den har tillkommit med hänsyn till de säregna förhållanden, som varit och äro rådande i de norrländska länen, och den avser dessutom en alldeles särskild kategori av arrendatorer, nämligen arrendatorer av sådan jord, som tillhör bolag, ekonomiska föreningar eller enskilda jordspekulanter. Att under sådana förhållanden utsträcka denna lag att gälla för övriga delar av vårt land och jämväl för helt andra kategorier av arrendatorer än dem, för vilka lagen ursprungligen är avsedd är så mycket mindre tillrådligt, som man ännu icke vet, hur denna lag verkat inom de norrländska länen.

Jag har redan i ett föregående ärende frambållit, att Kungl. Maj:t föranstaltat om en undersökning i detta avseende. Det synes mig därför vara att gå händelserna något i förväg, om man skulle ut-

Ang. en social
arrendelag-
stiftning.
(Forts.)

sträcka denna arrendelags bestämmelser att gälla för andra delar av vårt land, innan man sett resultatet av denna undersökning.

Då denna fråga före.äg vid 1914 års riksdag, tillät jag mig uttala den meningen, att motionärerna varken genom någon utredning eller annorledes visat eller gjort sannolikt, att en social arrendelag, omfattande hela vårt land, var av behovet påkallad. Samma mening uttalade jag i fjoi, och innehållet i den föreliggande motionen har icke varit ägnat att ändra denna min uppfattning.

Motionärerna utgå tydligen ifrån den uppfattningen, att det är en känd och erkänd sak, att varhelst i vårt land arrendatorer eller torpare förekomma, deras ställning är så bekvämlig, att ett ingripande från lagstiftningens sida är av behovet påkallad. Ja, vore detta verkligen en allmän uppfattning, borde man givetvis böja sig för den; men nu förhåller det sig på ett helt annat sätt. Den som vill göra sig besvär att taga del av de debatter, som förekommit här under de senaste åren i denna fråga, skall finna, att ett flertal lantmän, som yttrat sig i frågan, lantmän från södra och mellersta Sverige, haft en helt annan syn på denna fråga än motionärerna. Det har från dessa lantmäns sida framhållits, att på olika ställen i vårt land arrendatorer och torpare icke vilja binda sig för så lång tid, som här ifrågasattes, nämligen 20 år. Det har vidare framhållits, att arrendatorernas och torparnas ställning i vårt land, ingalunda är så bedröflig, som man skulle kunna föreställa sig, då man genomläser motionen. Det har framhållits, att på många håll torparnas och arrendatorernas ställning är långt gynnsammare än de självägande böndernas. Det har vidare framhållits, att den norrländska arrendelagen icke passar för förhållandena i mellersta och södra Sverige, och det har ävenledes framhållits, att en jordägare knappast skulle kunna eller vilja upplåta sin jord på arrende, om jordägaren skulle åläggas sådana förpliktelser, som av motionärerna ifrågasatts. Ty vad är det för förpliktelser motionärerna vilja pålägga jordägarna? Man får en klar föreställning därom, om man går till 1914 års motion, där motionärerna sammanfattat riktlinjerna för en social arrendelagstiftning. De förmåner motionärerna vilja tillförsäkra arrendatorerna och torparna äro minimiarrendetid på 20 år, rätt till nybyggnader och reparationer på jordägarens bekostnad, rätt till nyodling samt rätt till ersättning för odingsarbete och jordförbättringar, rätt till husbehovsvirke och vedbrand samt till bete för kreatur och rätt till fiske. Det är, som herrarna finna, inga obetydliga fordringar, som ställas på jordägarna. Och dock är att märka, att motionärerna 1914 tydligt uttalade, att detta endast är några huvudpunkter, som det kan bli tal om, då det är fråga om social arrendelagstiftning. Därtill kommer, att innevarande års motionärer hava ifrågasatt, att denna sociala arrendelagstiftning skulle få retroaktiv verkan, d. v. s. den skulle verka upphävande på redan existerande avtal, som icke stå i överensstämmelse med den sociala arrendelagstiftningen. Det är, så vitt jag kan förstå, en uppenbar rättskränkning, som därigenom skulle tillfogas jordägarna.

Det är en känd sak, att 1907 års arrendelag vilar på den principen, att de kontraherande parterna, jordägaren och arrendatorn, äga

att på överenskommelsens väg ordna sina rättsförhållanden. Genom denna avta.sfrihet vinnes den fördelen, att jordägaren och arrendatorn kunna ordna sina angelägenheter efter eget tycke och med hänsyn till förhållanden, som äro rådande på den plats där avtalet ingås. Det torde vara skäl, att man något betänker sig, innan man överger denna princip och slår in på tvångslagstiftningens väg.

Vad jag här anfört angående motionärernas yrkande gäller i stort sett även utskottets hemställan. Utskottet har lika litet som motionärerna gjort något försök att åvägabringa någon utredning, som visar eller gör sannolikt, att förhållandena i södra och mellersta delarna av vårt land äro sådana, att en social arrendelag är av behovet påkallad eller passar på dessa delar. Utskottets motivering är i det stora hela endast ett återgivande i koncentrerad form av vad motionärerna anfört, och utskottets hemställan är i sak densamma, som motionärernas, fastän till formen mera svävande. Den enda föreliggande skillnaden — om man kan tala om någon skillnad — är, att under det motionärerna vilja ha en fristående arrendelagstiftning, så vill utskottet inpassa denna lagstiftning i 1907 års arrendelag. Men denna skillnad är mera formell än väsentlig. Principiellt stå utskottet och motionärerna på samma ståndpunkt. Det är samma skyldigheter de vilja ålägga jordägarna, samma rättigheter de vilja tillerkänna arrendatorerna och torparna och allt detta på tvångslagstiftningens väg.

Jag kan i år lika litet som i fjol följa utskottet på den vägen. Därför ber jag, herr talman, att få yrka avslag på utskottets hemställan och bifall till den av mig m. fl. avgivna reservationen.

Vidare anförde:

Herr Pettersson i Södertälje: Den föregående talaren har mot utskottets hemställan åberopat, att den norrländska arrendelagen icke passar för förhållandena i mellersta och södra Sverige, enär det föreligger säregna förhållanden i de norrländska länen. I anledning av den invändningen skall jag tillåta mig erinra, att här är icke fråga om att göra den norrländska arrendelagen tillämplig för hela riket. Något sådant har utskottet ej föreslagit, och talarens invändning saknar således all udd gent emot utskottet.

Utskottet hemställer endast om en utredning och ett övervägande i vad mån 1907 års lag om nyttjanderätt till fast egendom kan tarva jämkningar i syfte att bereda de arrendatorer, om vilka här är fråga, en mer tryggad ställning. Utskottet erkänner, att de säregna förhållanden, som på detta område föreligga i Norrland, icke finnas över hela riket, men på samma gång utskottet erkänner det, har det dock för utskottet stått klart, att även i andra delar av riket än Norrland och Dalarne på detta område förekomma missförhållanden, som kunna påkalla ett ingripande av statsmakterna, om också icke detta ingripande behöver ske precis i samma form som skett beträffande Norrland och Dalarne. Även i andra trakter än Norrland och Dalarne hava bolagen lagt under sig stora sträckor av jord. Även i mellersta och södra delarna av riket förekommer, att denna bolagsjord

Ang. en social arrendelagstiftning. (Forts.) i stor utsträckning är utarrenderad. Även i dessa delar av landet kan man träffa på trakter, där dessa arrendatorer äro i en mycket bekymmersam och betryckt ställning.

Den föregående ärade talaren åberopar också, att i 1907 års lag om nyttjanderätt till fast egendom avtalsfriheten är principiellt erkänd. Beträffande 1907 års lag skulle lagstiftaren således hava utgått ifrån, att det är bäst att jordägaren och brukaren själva få överenskomma om villkoren i arrendeavtalet. Men det är väl en sanning med modifikation, herr Holmdahl, ty vi veta ju, att det finns flera s. k. tvingande bestämmelser i 1907 års nyttjandelag, vilken vederbörande kontrahenter således icke kunna sätta ur kraft genom avtalet. Det är just en utsträckning av den principens tillämplighet, som här ifrågasättes.

För övrigt tror jag, att jag vid denna sena timme gör kammaren den största tjänsten med att inte i detalj ingå på närmare motivering av utskottets hemställan. Jag vill därför endast erinra om, att andra kammaren förut vid tre särskilda tillfällen, nämligen vid de båda riksdagarna år 1914 samt år 1917, uttalat sig för en sådan utredning angående en social arrendelagstiftning som den utskottet nu förordar. Jag föreställer mig, att ingenting sedan 1917 inträffat, som bör ändra kammarens ståndpunkt i det avseendet. Jag ber sålunda, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Pettersson i Bjälbo: Herr talman! Denna fråga har ju varit uppe åtskilliga gånger inför riksdagen. År 1916 var den före i form av motion av herr Lindhagen. Han yrkade liksom motionärerna nu göra, på en särskild arrendelag för hela landet. Jag framhöll då här i kammaren, att vi på det sättet skulle få tre lagar: den allmänna arrendelagen av 1907, norrlandsarrendelagen och en särskild social arrendelag. Jag försökte klargöra, att det skulle bli alldeles omöjligt att tillämpa dessa tre lagar jämsides, därför att deras giltighetsområden äro så svåra att begränsa. Året därpå, 1917, kom motionen tillbaka igen. Jag vet icke om det i någon mån berodde på mig eller icke, men då gick utskottet på den bogen, att det föreslog en jämkning i 1907 års lag, alldeles som jag 1916 tänkt mig. Ifrån den synpunkten kan jag naturligtvis inte annat än i viss mån gå med på detta utskottets förslag. Men jag har ansett det ur lämplighetssynpunkt nödvändigt att göra en viss begränsning här. Jag yrkar således på, att den utredning, som här är ifrågasatt, borde begränsas endast till bolagsjord. Jag skall be att få anföra några skäl härför.

Det är egentligen från bolagens sida faran hotar och knappast ifrån enskilda jordägars. Enskilda jordägare samla ej numera ihop större jordarealer, utan är det snarare så, att stora egendomar stycas och försvinna alltmera. Det förnämsta skälet till, att jag vill ha denna begränsning är, att det är nödvändigt att få en bestämd gräns för den undersökningen så, att den inte flyter ut i det oändliga. Att sätta gränsen så, att den omfattar endast större egendomar, ja, vad man menar med större jordägare? Det är att sätta en flytande

gräns. Sättandet av en obestämd sådan gräns skulle göra, att denna undersökning skulle föra ut i det oändliga. Man vet att denna undersökning beträffande bolags jordförvärv i södra och mellersta delarna av riket hade att göra bara med Värmland i flera år. Skulle man nu undersöka förhållandena i hela riket och taga upp icke blott bolags jord utan även större enskilda jordägare, så är det uppenbart, att det skulle bli en undersökning, vars resultat ej skulle förelägga förrän långt i framtiden. Dessutom tror jag, att min reservation skulle, om den bifölles, medföra den praktiska fördelen, att man kunde göra lagbestämmelserna enkla och koncisa, då de ju riktades uteslutande mot bolagen. Beträffande dem kan man gå tillväga på ett enklare sätt, än om man skulle behöva taga med i beräkningen och i övervägandet alla dessa ofantligt skiftande förhållanden, som finnas då det gäller enskilda personer. I alla händelser är det uppenbart, att man skulle uppnå ett mycket snabbare resultat. Skulle emellertid en sådan undersökning sättas i gång, vill jag ändå framhålla några synpunkter.

1907 års arrendelagstiftning kom ju till efter noggrant överbäggande, och man kan säga, att den verkat till ofantligt stort skydd och varit till god nytta för arrendatorerna. Jag tror, att man kan säga, att den i södra och mellersta Sverige har varit ganska om icke fullt tillfredsställande. Skall nu denna undersökning komma till stånd, är det nödvändigt, att man icke tager den norrländska arrendelagstiftningen till förebild, utan att man gör undersökningen fullkomligt förutsättningslös. Detta kan man ju knappast läsa ut ur utskottsberäkningen, men det var dock i alla fall meningen i utskottet, att man skulle göra den allsidig och förutsättningslös. Dessa förhållanden äro så ytterligt känsliga och mångsidiga, att de behöva sannerligen väl synas från alla sidor, och de tåla också väl att bedömas icke utslutande ur arrendatorns synpunkt utan även ur jordägarens, ty det är icke alltid sagt, att arrendatorn är i sämre ställning än jordägaren. Det kan hända och händer mycket ofta, att det är raka motsatsen.

Således vill jag för min del icke sätta mig emot denna undersökning, under förutsättning att den inskränker sig till bolagsjord och att den göres så allsidig och förutsättningslös som möjligt, ty endast därigenom synes det mig, att den kan komma till ett rättvist och gott resultat.

Jag skall således be, herr talman, att få yrka bifall till min reservation.

Herr Werner: Herr talman! Jag hade icke tänkt säga någonting i kväll, därför att jag ansåg frågan vara så klar, att det knappast skulle behövas talas om den, allra helst som lagutskottet varit så gott som enigt i sitt utlåtande. Då emellertid av herr Holmdahl här hänvisats till, att det fria avtalet skulle vara den bästa normen för en eventuell arrendelagstiftning i framtiden, så vill jag säga, att den där friheten nog i allmänhet är problematisk. Den ena parten är tämligen ofri i de flesta fall, detta av ekonomiska skäl.

Sedan yttrades av herr Pettersson i Bjälbo, att den utredning,

Ang. en social
arrendelag-
stiftning.
(Forts.)

som utskottet nu föreslagit, skulle inskränkas till att omfatta endast bolagsjord. De finnes ändå hos även enskilda större jordägare en stor kategori av arrendatorer, som mer än alla andra äro i behov av hjälp, och det är torparne. Jag skall taga ett litet exempel från min hembygd, för övrigt från den gård vars jord jag trampat som barn. Där fanns för ett 20-tal år sedan ett dussin torp. Därav tror jag det f. n. icke är mer än två som brukas. Vad är då orsaken till, att de flyttat från de ställena? Helt naturligt måste det vara sociala skäl. Ötrevnad har kommit till på det sätt, att de icke kunnat göra sin rätt gällande mot en arbetsgivare, som haft alla förutsättningar för att kunna göra förhållandena obilliga för dem. Och på vad sätt deras arbete kan utnyttjas av arbetsgivaren skall jag taga ett annat exempel på. Det var ett annat torp alldeles i närheten av min bostadsort, där torparen byggde och röjde och fick upp en tämligen stor produktivitet, så att torpet födde sex eller sju boskapsdjur. När torparen var 60 år, var han en orkeslös gubbe, och han drevs då från torpet och kastades ut i fattigvården. Nu ligger detta torp alldeles öde.

Beträffande torpen böra väl först och främst de sociala förhållandena få göra sig gällande. Där behövs en lag, som räcker en hjälpande hand till den svärest ställda till hjälp i kampen för tillvaron. I dylika fall tror jag, att en social arrendelagstiftning har en stor mission att fylla. Jag skall nu icke tala för motionen alls — det är lönlöst — men jag ber att få yrka bifall till det resultat lagutskottet kommit till.

Sedan yttrades, att arrendeförhållandena i Norrland icke skulle vara desamma som i mellersta och södra Sverige. Men det är nog så, att bolagen börja äta ut bönderna och godsens även i södra och mellersta Sverige, på samma sätt som fåren i förra århundradet åto ut bönderna på Irland. På detta sätt bli allt flere och flere av dessa arrendatorer bolagsarrendatorer, och dessa behöva även de först och främst ett skydd.

I denna sena timme skall jag icke ingå på denna sak något vidare, men det är en tämligen vidlyftig fråga. Vi ha haft jordbrukets produktionsförmåga uppe, och jag vill säga, att kunde vi få fram tryggare förhållanden för den stora arrendatorsklassen på såväl små som stora ställen, så att de hade trygghet för att de ökade produktionsmöjligheter, som de framskapat på den jord de arrendera, komme dem tillgodo och att det icke onedelbart följdes av oskäligen förhöjning av arrendelegan, antingen den utgår i naturaförmåner eller i kontanter, så skulle det helt säkert hjälpa upp odlingen på många platser, och man skulle därmed komma längre än med något premieeringssystem.

Med dessa ord ber jag att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Holmdahl: Herr talman! Lagutskottets ärade ordförande erinrade om att utskottet icke har ifrågasatt, att den norrländska arrendelagen skulle tillämpas på övriga delar av vårt land. Det är alldeles riktigt, att utskottet icke tydligt uttalat detta, men utskottet har däremot tydligt angivit, vilka delar av den norrländska arrendelagen som skulle bli gällande i detta fall, d. v. s. vilka

rättigheter som skulle tilkomma arrendatorerna och torparna. Jag skall be att få återgiva, vad utskottet yttrade i följ, och detta yttrande har utskottet även i år anslutit sig till: »Utan att i detalj ingå på de särskilda punkterna i detta program — varon meningsskiljaktigheter givetvis hava rum — vill utskottet framhålla en lagstadgad, tillräckligt lång minimitid för arrendeupplåtelsen, jordägares skyldigheter i fråga om nybyggnad och dyrbarare reparationer samt arrendators rätt till uppodling och ersättning därför såsom frågor, vilka i främsta rummet synas böra komma under öfvervägande.»

Vill man ha närmare reda för vilka ytterligare frågor, som böra komma under öfvervägande, bör man gå till 1914 års utskottsbetänkande, där reservanterna uttalade sig om vad en social arrendelagstiftning skulle innehålla. Den skulle innefatta rätt till nybyggnad nyodling och ersättning därför, ävensom för jordförbättringar, rätt till bete, fiske och vedbrand. Det stämmer tämligen noga in på vad motionärerna här ifrågasatt, och motionärerna ha, såsom jag redan framhållit, tydligt uttalat sig för en utsträckning av norrländska arrendelagen så vitt angår arrendatorernas och torparnas rättigheter att gälla hela vårt land.

Efter härmed slutad öfverläggning framställde herr talmannen propositioner på de därunder förekomna yrkandena; och blev utskottets hemställan därvid av kammaren bifallen.

§ 9.

Slutligen föredrogos vart efter annat lagutskottets utlåtanden:

nr 26, i anledning av väckt motion om skrivelse till Konungen med begäran om utarbetande och framläggande av förslag till lagstiftning i syfte att förbättra hemarbetarnas förhållanden;

nr 27, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag med vissa bestämmelser om sjöfynd ävensom en i ämnet väckt motion; och

nr 28, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i vissa delar av strafflagen m. m., dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av § 10 och § 12 mom. 1 i värnpliktslagen den 17 september 1914, dels och Kungl. Maj:ts proposition angående vissa ändringar i förordningen den 18 juni 1864 angående utvidgad näringsfrihet.

Utskottets i dessa utlåtanden gjorda framställningar biföllos av kammaren.

§ 10.

Avgåvos följande motioner i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 96, angående upprättande av praktiska ungdomsskolor, nämligen:

nr 339, av herr *Pettersson* i Södertälje; samt
nr 340 och 341, av herr *Zander*.

§ 11.

Anmälades och godkändes bankoutskottets förslag, till riksdagens skrivelser till Konungen:

nr 62, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående årligt understöd åt förra poststationsföreståndaren Ehrnfrida Lovisa Katarina Örn;

nr 63, i anledning av Kungl. Maj:ts propositioner rörande vissa understöd, avsedda att utgå av telegrafverkets medel;

nr 64, i anledning av Kungl. Maj:ts propositioner rörande vissa pensioner, avsedda att utgå från statens domäners fond;

nr 65, angående ändring i instruktionen för riksdagens revisorer av stats-, banko- och riksgäldsverken; samt

nr 66, angående ändring i instruktionen för riksdagens revisorer vid riksbankens avdelningskontor i orterna.

§ 12.

Till bordläggning anmälades:

konstitutionsutskottets utlåtanden:

nr 4, i anledning av väckta motioner om ändring i vissa delar av lagen om val till riksdagen;

nr 5, i anledning av väckta motioner om ändring i vissa hänseenden av förordningen om landsting m. m.;

nr 6, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående beräkning av röstvärdet enligt kommunalförfattningarna för skattskyldig, vars beskattningsbara inkomst blivit vid beviljningstaxeringen år 1918 av viss anledning nedsatt;

nr 7, i anledning av väckta motioner dels om ändring i § 28 regeringsformen, dels om skrivelse till Kungl. Maj:t angående ändring i §§ 4 och 28 regeringsformen;

nr 8, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 63, i vad den avser förslag till lag om ändrad lydelse av §§ 2 och 3 i förordningen den 27 februari 1858 angående ordningen och villkoren för utländsk mans upptagande till svensk medborgare; och

nr 9, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av §§ 8, 13 och 14 i förordningen om kommunalstyrelse på landet den 21 mars 1862 m. m., dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av §§ 4, 6 och 24 i förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd den 21 mars 1862 m. m.;

statsutskottets utlåtanden och memorial:

nr 27, i anledning av Kungl. Maj:ts i punkt 33 under åttonde huvudtiteln av propositionen med förslag till tilläggsstat till riksstaten för år 1918 gjorda framställning angående ans. ag till förstärkning av det för tekniska högskolan på extra stat för år 1918 beviljade anslaget till diverse utgifter för bränsle, lyshållning m. m.;

nr 28, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående leverans av oljor till marinen;

nr 29, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut rörande vissa utgifter för kapitalökning beträffande statens järnvägar;

nr 30, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående beredande av rörelsekapital för bränsekommissionen under år 1918; och

nr 31, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående särskild ersättning till vissa flottan tilldelade värnpliktiga under mobiliseringsstjänstgöring;

bevillningsutskottets memorial och betänkande:

nr 18, angående skrivelse till Kungl. Maj:t om utredning av det gällande tullsystemets verkningar; och

nr 22, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig höjning av postavgifterna ävensom i ärendet väckta motioner;

bankoutskottets utlåtanden och memorial:

nr 33, i anledning av väckt motion om vidtagande av åtgärder för beredande åt riksdagsmän av rätt till fria resor på statens järnvägar under viss tid;

nr 34, angående förslag om utarbetande av ett person- och sakregister till riksdagens protokoll med bihang för åren 1911—1920;

nr 35, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i vissa frågor rörande anslag under riksstatens tionde huvudtitel;

nr 36, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut rörande punkten 3:o av bankoutskottets utlåtande nr 19, angående vissa pensioner, avsedda att utgå av trafikmedel;

nr 37, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut rörande bankoutskottets utlåtande nr 22, angående höjning av de valda kyrkomötesledamöternas arvoden; och

nr 38, med förslag angående avlöningsförhöjning för viss hos riksdagen anställd personal;

jordbruksutskottets utlåtanden:

nr 9 A, angående regleringen av utgifterna under riksstatens nionde huvudtitel, innefattande anslagen till jordbruksdepartementet; och

nr 9 B, angående regleringen av utgifterna under tilläggsstatens för år 1918 nionde huvudtitel, innefattande anslagen till jordbruksdepartementet; samt

andra kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtanden, nr 3, i anledning av väckta motioner dels om skrivelse till Kungl. Maj:t angående inställande av militärövningarna tills vidare under år 1918, dels om skrivelse till Kungl. Maj:t angående beredande åt jordbruket av bättre tillgång på arbetskraft genom medgivande i större utsträckning åt värnpliktiga av ledighet från vapentjänst.

§ 13.

Justerades protokollsutdrag.

Andra kammarens protokoll 1918. Nr 29.

§ 14.

Ledighet från riksdagsgörömlen beviljades:

herr <i>Jeppson</i>	under 5 dagar fr. o. m. den 17 mars,
» <i>Jensen</i>	» 5 » » 17 »
» <i>Rehn</i>	» 5 » » 17 »
» <i>Svensson</i> i Eggelstad	» 5 » » 17 »
» <i>Nilsson</i> i Tånga	» 5 » » 17 »
» <i>Borggren</i>	» 14 » » 20 »
» <i>Björklund</i>	» 3 » » 18 »
» <i>Åkerlund</i>	» 14 » » 18 »
» <i>Molin</i>	» 4 » » 18 »
» <i>Thorsson</i>	» 2 » » 17 »
» <i>Edberg</i>	» 14 » » 16 »
» <i>von Sneidern</i>	» 14 » » 19 »
» <i>Ingvarson</i>	» 4 » » 17 »
» <i>Magnusson</i> i Kalmar	» 14 » » 21 »
» <i>Eliasson</i>	» 3 » » 18 »
» <i>Henrikson</i>	» 2 » » 19 »

och

Kammarens ledamöter åtskildes, härefter kl. 1,59 på natten.

In fidem
Per Cronvall.